

**ВАЗОРАТИ ФАРҲАНГИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ПАЖҶҲИШГОҲИ ИЛМӢ-ТАДҚИКОТӢИ
ФАРҲАНГ ВА ИТТИЛОӢТ**

МЕҲРОБ ҶУМӢАЕВ

**БАӢЗЕ МАСӢАЛАҲОИ
ЗАБОНИ МАТБУӢТ**

Душанбе
«Аржанг»
2016

ТКБ 81.2Точик-4+76.01+92я2
Қ-84

Зери назари
Шариф Комилзода

Муҳаррир
Мурод Муродов

Чумъаев М. О. Баъзе масъалаҳои забони матбуот /
Зери назари Ш. Комилзода; муҳаррир М. Муродов.-
Душанбе: Аржанг, 2016. – 164 с.

Дар ин маҷмӯа баъзе масъалаҳои забони матбуот, иқтибос дар матбуот, масъулиятшиносии журналист, ҳуқуқ ва ахлоқи журналистӣ ва амсоли ин дар шакли мақолаҳои илмӣ мавриди пажӯҳиш қарор гирифтааст. Он барои муҳаққиқон, аспирантону унвонҷӯён, дошинҷӯёни факултету шуъбаҳои журналистика ва кормандони эҷодии расонаҳои ахбор пешниҳод мешавад.

ISBN 978-999-47-43-33-9

© Чумъаев М.О., 2016
© ПИТФИ, 2016

МУНДАРИЧА

I. МАТБУОТ ВА НУҚСИ ЗАБОН

Забон муҳимтарин рукни матбуоти миллӣ мебошад	4
Баъзе нуқсонҳои истеъмоли пешояндҳо дар ВАО	7
Баъзе нуқсонҳо дар ҷумлабандии забони матбуот	13
Ташаккур ба шумо ё ташаккур аз шумо?	20
Баъзе ҷанбаҳои ташаккули истилоҳоти тоҷикиасли соҳаи варзиш дар забони матбуот	24

II. ИҚТИБОС ДАР МАТБУОТ

Калимаҳои душворфаҳми арабӣ дар матбуот	53
Истифодаи бемавқеи иқтибосоти русию аврупой дар нашрияи «СССР»	69
1. Бемавқеи истеъмол гардидани калимаҳои иқтибосӣ ...	69
2. Истеъмоли бемавқеи номҳои хоси одамон	106
3. Истифодаи бемавқеи ихтисораҳои иқтибосӣ.....	107
4. Калимаву маъноҳои хоси маҳбусон ва олами ҷиноӣ	109

III. МАСЪУЛИЯТШИНОСИИ ЖУРНАЛИСТ

Журналисти оянда бояд чиро ҳонад ва чиро донад?	120
Ҳаёти журналист аз масъулият иборат аст.....	124
Зарурати таълими фанни «Муқаддимаи журналистика».....	128

IV. ҲУҚУҚ ВА АХЛОҚИ ЖУРНАЛИСТӢ

Дар бораи баъзе меъёрҳои ҳуқуқии фаъолияти журналистӣ	136
Дар бораи баъзе меъёрҳои ахлоқии фаъолияти журналистӣ	150

V. МАТБУОТИ МАҲАЛЛӢ

Вазъ ва дурнамои матбуоти маҳаллӣ	155
---	-----

I. МАТБУОТ ВА НУҚСИ ЗАБОН

ЗАБОН МУҲИМТАРИН РУКНИ МАТБУОТИ МИЛЛӢ МЕБОШАД

Дар давоми зиёда аз сад соли охир, ки матбуоти тоҷик арзи вучуд дорад, забони матбуот низ чузъи муҳими забони адабӣ гардидааст, яъне дар маҷрои инкишофи забони адабии тоҷик рӯзноманигорӣ равияи нисбатан навест, ки дар ибтидои қарни гузашта ба миён омада такмил ёфтааст ва чун як ҷанбаи хосаи услубиёти забон тадриҷан шакл мегирад. Ҳарчанд дар солҳои охир забони матбуот дар байни олимони забоншинос ва умуман муҳаққиқону аҳли илму адаб баҳсҳои зиёд ба вучуд овардааст, аммо матбуот ҳамчун шакли классикии васоити ахбори омма дар тарғиби забони миллӣ нақши муҳим дорад. Аз замони пайдоиши нахустин рӯзномаи тоҷикӣ дар қаламрави Осиёи Марказӣ – “Бухорои Шариф” то имрӯз умдатарин проблемаҳои забон маҳз дар саҳифаҳои матбуот мавриди баррасӣ қарор мегиранд. Баҳсҳои олимону рӯшанфикрон дар охири солҳои 20-ум ва аввали солҳои 30-юми асри ХХ дар бораи ҷӣ тавр ташаккул додани забони миллии тоҷикӣ ва баҳсҳои аҳли илму адаб дар охири солҳои 80-уми қарни ХХ дар бораи додани мақоми давлатӣ ба забони тоҷикӣ маҳз дар матбуот сурат гирифтаанд. Ба ибораи дигар дар баробари омилҳои зиёди забониву ғайризабонӣ матбуот низ дар ташаккули забони миллии тоҷикӣ саҳми назаррас гузоштааст. Инчунин журналистика ҳам бе забон вучуд дошта наметавонад, зеро дар шароити авҷи тараққиёти техникаю технология ҳам чузъитарин иттилоъро бе забон ба аудитория расондан имконнопазир аст. Матбуот барҳақ аслиҳаи тавонои муборизаи идеологии ҷамъият ба шумор рафта, дар тарғиби ғояҳои ҳукумат ва хизмҳои сиёсӣ нақши калон мебозад. Дар баробари ин барои баланд гардидани донишу маърифат ва завқу салиқаи суҳандониву суҳангустарии мардум хизмати шоёне анҷом дода метавонад.

Дар байни аҳли эҷод, махсусан журналистон таъбири маҷозие мавҷуд аст, ки “қалам”-ро силоҳи худ меҳисобанд, аммо дар асл силоҳи журналист суҳан, яъне забон аст, зеро ҳар шахси

эҷодкор маҳз ба воситаи сухани созанда, ба воситаи забони поку беолоиш ва буррову оташин ба дили хонанда роҳ меёбад. Аз ин рӯ забони матбуоти тоҷик ҳам баёнгари ҳолати имрӯза ва тамоюли инкишофи минбаъдаи забони адабӣ мебошад.

Матбуот ҳамеша ҳамқадами ҳаёт буда, чараёнҳои сиёсӣ ва рӯйдодҳои иҷтимоии замонро, ки ҳар рӯзу ҳар соат ба амал меоянд, зуд ва фаврӣ акс менамояд. Маваде, ки барои матбуот пешбинӣ мешавад, бояд ба забони сода, ҳамафаҳм ва таъсирбахш навишта шавад, зеро матбуот ба оммаи васеи мардум, ки дорои савияи гуногуни дониш мебошанд, нигаронида мешавад. Гурӯҳе онро хангоми сафар дар нақлиёт (дар автобус, троллейбус, ҳавопаймо вағ.), иддае ҳини танаффуси корӣ, зумрае баъди фориғ шудан аз меҳнати рӯзона пас аз ҳӯроки шом ё пеш аз хоб қироат мекунанд. Ин ҳама талаб мекунад, ки забони рӯзномаҳо сода ва оммафаҳм бошад, то хонандагон ҳар як маводи рӯзномаро бе ҳеч душворӣ ва бо шавқи зиёд мутолиа намоянд, аз он файзёбу баҳрааманд гарданд.

Ба иборайи дигар, васоити ахбори умум на танҳо муҳимтарин дастгоҳи тарғиби афкор ва идеология, балки тарғибгари забону фарҳанги миллии низ мебошанд. Ҳар ҳатой забоние, ки дар васоити ахбори умум сар мезанад, ба зудӣ оммавӣ хоҳад шуд, зеро барномаҳои радиою телевизионро қариб тамоми мардум мешунаванд ё тамошо мекунанд, рӯзномаву маҷаллаҳои қишрҳои мухталифи ҷомеа мутолиа менамоянд. Ба иборайи дигар, мардум ба васоити ахбори умум бовару эътиқоди калон доранд ва ба кормандони он зиёд пайравӣ мекунанд. Бисёр вақт ҳар гуфта ё ҳар навиштаи кормандони васоити ахбори умум, сарфи назар аз он ки дуруст аст ё ғалат, аз тарафи мардум ҳамчун меёр қабул гардида ба зудӣ оммавӣ мешавад. Аз ин рӯ, кормандони васоити ахбори умум ҳамчун тарғибгари забону фарҳанги миллии низ дар назди халқу Ватан масъулияти бузург доранд. Ҳар чизе, ки онҳо меғоянд ё менависанд, бояд дар тарозуи ақл санҷида сипас баён гардад ё рӯйи қоғаз оварда шавад. Ба иборайи дигар, ҳар корманди васоити ахбори омма бояд забони адабиро хуб донанд ва аз услубиёти он бархӯрдор бошад.

Агар дар маҷмӯъ ба забони матбуот назар кунем, он сол то сол беҳтар шуда истодааст, яъне назар ба охири солҳои 90-уми аври ХХ, ки давраи нави инкишофи матбуоти миллии ба

хисоб меравад, имрӯз забони матбуот хеле суфтаву сайкал ёфтааст. Вале, мутаассифона, на ҳама нуқсонҳои забонии мутбуот бартараф гардидаанд. То ҳанӯз дар бархе аз нашрияҳои даврӣ мақолаҳои ба таъб мерасанд, ки аз гаштаву баргашта хондани онҳо маъние ҳосил намегардад. Сабаб дар он аст, ки баъзе аз рӯзноманигорон муҳимтарин талаботи услуби публицистика – содагӣ, равоӣ ва суфтагии тарзи баёнро ба инобат намегиранд. Аз тарафи дигар, агар баъзе аз рӯзноманигорон навиштаҳои худро бо калимаҳои душворфаҳми арабӣ «зебу оро диҳанд», гурӯҳи дигар истифодаи калимаҳои русию аврупоиро авло медонанд, гурӯҳи сеюм бошанд бо сабаке сухан меронанд, ки дарки маъноро ба хонанда душвор мегардонад. Ғалатҳои имлоиву аломатҳои китобат ва хатоҳои техникӣ ҳам дар забони матбуоти зиёд ба назар мерасанд. Шояд ба назари баъзеҳо ин ё он мафҳумро бо забони тоҷикӣ сахеҳ баён кардан ғайриимкон бошад, ки онҳо истифодаи калимаҳои душворфаҳми забонҳои дигар ва ба рӯҳу табиати забони тоҷикӣ бегонаро авло медонанд. Вале ҳангоме ки сухан дар дар бораи забон меравад, бояд як чизро ба эътибор гирем: дар мусиқӣ ҳамагӣ ҳафт адвор (*нота*) мавҷуд аст ва бо ёрии ин ҳафт адвори мусиқӣ чӣ қадар оҳангҳои муъҷизанок офарида шудаасту боз офарида мешавад. Дар бораи бойигариву ғановати беинтиҳои забон, ки дорои имконоти бузурги лексикӣю морфологӣ ва синтаксисӣ (грамматикӣ) мебошад, ҳочаки ғап нест. Бо ёрии забон ва услуб журналист на танҳо ҳодисаю воқеаҳо, ҳислату характер ва қиёфай зоҳирии қаҳрамонҳоро ба таври дақиқ тасвир мекунад, балки фардияти ҳоси худро низ зоҳир менамояд. Маҳз забон ва ууслуб имкон фароҳам меорад, ки журналист дар чомеа шинохта шавад, шахси машҳуру баобру гардаду маводи таълифкардаи ӯ ба маводи дигарон монанд набуда танҳо ҳоси эҷоди худӣ ӯ бошад. Сарчашмаи маҳбубияти фардии журналист низ маҳз дар ҳамин аст. Беҳуда намегӯянд, ки услуби нигориши фалон шахси эҷодкор (нависанда, шоир ё журналист).

БАЪЗЕ НУҚСОНҲОИ ИСТЕЪМОЛИ ПЕШОЯНДҲО ДАР ВАО

Маънои грамматикаии пешоянд ба маънои луғавии феъл ва дигар ҳиссаҳои нутқи ба мафҳумҳои амалу ҳолат ва аломат алқадоста, инчунин ба имконоти васлшавии ҷузъҳои тобеъкунанда бо тобеъшаванда вобаста аст¹, яъне агар аз феъл ба пуркунанда ё аз ҷузъи тобеъкунанда ба тобеъшаванда савол гузошта шавад, пешоянд ё пасоянди даркорӣ ба зудӣ маълум мегардад. Масалан, хангоме ки феълҳои *бовар доштан*, *бовар кардан*, *бовари касе омадан* (*ба чизе*)-ро ба забон меорем, беихтиёр саволе пайдо мешавад: *бовар доштан – ба чӣ? бовар кардан – ба чӣ? ё чиро? бовари касе омадан – ба чӣ?* Яъне бо ин феълҳо одатан пешоянди **ба** кор фармуда мешавад, аммо дар забони васоити ахбори омма бештар бо пешоянди **аз** кор фармудани ин феълҳоро авло медонанд:

Агар шумо аз худ боварӣ доред (? – бовар доред), ба барномаи мо иштирок намоед (ТВ «Сафина», Зебосанам, 04.02.2011);

Аз ин боварам намеояд, ки Ҷамшед ба чунин амали ғайриинсонӣ даст дошта бошад (Оила, 30.09.2010);

Дар мисоли дуҷуми ба ҷойи таркиби пешояндии **аз ин** истифодаи ҷонишини манфии **ҳеҷ** мақсад мувофиқтар аст:

Ҳеҷ боварам намеояд, ки Ҷамшед ба чунин амали ғайриинсонӣ даст дошта бошад.

Дар мисоли зерин ҳам ба ҷойи пешоянди **аз** истеъмоли пешоянди **ба** мувофиқ аст, зеро феъли *ҷонибдор будан* пешоянди «**ба**»-ро талаб мекунад:

Патрушеви россиягӣ, ки... ҷонибдорияшро аз сохтмони Нерӯгоҳи Ҳастаи Эрон рад мекунад, ба лаб кулӯҳ молидааст. (Истиқлол, № 8, 2010);

Агар мисоли боло ба тарзи зерин ифода мешуд, бехтар буд:

Патрушеви россиягӣ, ки... ба бунёди нерӯгоҳи ҳастаи Эрон ҷонибдор буданашро рад мекунад, ба лаб кулӯҳ молидааст.

Мисоли дигарро дида мебароем:

¹Камолитдинов Б. Сухан аз баҳри дигарон гӯянд. – Душанбе: Интерньюс Тоҷикистон, 2001. – С. 74; Камолитдинов Б. Меъри забони адабӣ ва забони матбуот. – Душанбе, 2007. – С. 19 – 20.

Мудофеиши ҳуқуқи башар милисаи Русияро муттаҳам мекунад, ки дар баробари озору азияти афроди гайрирус тавассути гурӯҳҳои ноҷодпараст чаим менӯшад (Миллат, № 3, 2009);

Дар ин мисол пешоянди таркибии **дар баробари** бемавқеъ кор фармуда шудааст, зеро феъли *чаим нӯшидан* бо пешоянди **аз** корбаст мешавад, вале дар мисоли боло истифодаи феъли *нодида гирифтани*, ки мафъули бавоситаро бо пасоянди **-ро** талаб мекунад мувофиқтар аст. Ҳамчунин истеъмоли пешоянди номии изофии **тавассути** дар мисоли боло ғалат аст. Ба ҷойи он пешоянди таркибии **аз тарафи** бояд ба кор бурда шавад. Умуман, ҷумлаи болоро ба таври зерин таҳрир кардан мумкин аст:

Ҳомиёни ҳуқуқи башар милисаи Русияро гунаҳгор мекунад, ки аз тарафи гурӯҳҳои наҷодпараст ба азобу шиканҷа гирифтдор шудани гайрирусҳоро нодида мегирад.

Феъли **назорат кардан** (*намудан*) гузаранда аст. Он ҳамеша мафъули бевоситаро тақозо мекунад, ки ин мафъули бевосита ба саволи *чиро?* ҷавоб мешавад, аммо аз ҷӣ бошад, ки вақтҳои охир дар саҳифаҳои матбуот ва дигар ВАО ин феъли гузаранда бо пешоянди **аз** корбаст мешавад:

Аз ҷараёни интиҳобот ба теъдоди 100 ҳазор нозирон, аз ҷумла, 3 ҳазор тан нозирони байналмилалӣ назорат намуданд (Тоҷикистон, 30.09.2010).

Дар мисоли боло, ба ғайр аз он ки пешоянди **аз** бемавқеъ истеъмол шудааст, боз якчанд ғалат ба назар мерасад: аввалан, ба корбурди таркиби *ба теъдоди* ягон ҳоҷат нест, зеро он як навъ пургӯйии беҳуда буда, бидуни он ҳам матлабро ифода карда мумкин аст. Сониян, исми *нозирон* бояд дар шакли танҳо корбаст шавад, зеро дар забони тоҷикӣ пас аз шумораҳои микдорӣ исми шумурдашаванда дар шакли танҳо меояд ва ниҳоят, пас аз шумораи микдории *3 ҳазор* ба ҷойи нумеравтивӣ *тан* истеъмоли нумеравтивӣ *нафар* ба мақсад мувофиқ аст, зеро калимаи *тан* аслан исм буда, ба маънои ҷисми бечон ҳам меояд, ки баъзан обуранги ҳиссии манфӣ дорад. Ҷумлаи болоро ба таври зерин метавон таҳрир кард:

Ҷараёни интиҳоботро 100 ҳазор нозир, аз ҷумла, 3 ҳазор нафар нозирони байналмилалӣ назорат намуданд.

Дар забони тоҷикӣ пешоянди таркибии *дар рафти* ҳамчун муродифи пешояндҳои *дар, дар ҷараёни, дар ҳангоми* корбаст мешавад, вале пешоянди *ба рафти* то ба ҳол аз ҷониби ягон соҳибзабон истеъмол нашуда буд, шояд ин боз як «кашфиёти нав»-и қаламбадастони навбаромад бошад:

Ин масъала ба рафти ҷаласа ва ҳангоми мулоқотҳои дучониба гӯизад гаитанд (Тоҷикистон, 30.09.2010).

Дар мисоли боло ҳамон маънои пешоянда «*ба рафти*»-ро пешоянди аслии *дар* хеле хуб ифода карда метавонад, аз ин рӯ ба «заҳмат кашидану пешоянди нав ихтироъ кардан» ҳочат нест. Илова бар ин боз ду ғалат ба назар мерасад: яқум, мувофиқати байни мубтадою хабар дида намешавад (*Ин масъала... гӯизад гаитанд*). Дуюм, феъли *гӯизад гаитан* (*гӯизад кардан, гӯизад шудан*) дар ин мисол он қадар муврфиқ намеояд. Шояд истифодаи феъли **таъкид гардидан** ба мақсад мувофиқтар бошад. Яъне:

Ин масъала дар ҷаласа ва ҳангоми мулоқотҳои дучониба таъкид гардид.

Дар мисолҳои зерин пешоянди *нисбат ба* ғалат истеъмол шудааст, зеро парвандаи ҷиноӣ *аз болои* ягон кас кушода мешаваду *аз болои* касе шикоят мекунад на *нисбат ба* касе:

Ба иттилои як масъули агентӣ ба Имрӯз News нисбат ба Қосим Гаффоров тибқи моддаҳои 316 ва 358-и Кодекси ҷиноии ҚТ, ки ба сӯистифода аз мансаб ва боздошти гайриқонунӣ гунаҳгор мекунад, парванда боз шудааст (Имрӯз News, 04.10.2010);

Ба қувваи қонунӣ даромадани ҳалномаи судӣ тарафҳоро аз ҳуқуқи шикоят намудан нисбат ба он маҳрум намекунад (Ҷумҳурият, № 33, 2008).

Тавре дида мешавад, дар мисол яқум пешоянди аслии *ба* чор маротиба такрор шудааст, ки ҳусни суханро хошиш медихад. Дар ҷумлаи дуюм бошад, ифодаи *ба қувваи қонунӣ даромадани ҳалномаи суд* дар шакли *қувваи қонунӣ гирифтани ҳалномаи суд* ё *ба ҳукми қонун даромадани ҳалномаи суд* бояд ифода карда шавад, зеро ҳалномаи суд на *ба қувваи қонунӣ*, балки *ба ҳукми қонун медарояд* ё *қувваи қонунӣ мегирад*. Аз ин рӯ хуб мешуд, ҷумлаҳои боло ин тавр ифода карда шаванд:

Тавре як масъули агентӣ ба «Имрӯз News» иттилоъ дод, аз болои Қосим Гаффоров мувофиқи моддаҳои 316 ва 358-и Кодекси

чиноии ҚТ, ки гуноҳҳои сӯистифода аз мансаб ва боздошти гайриқонуниро пешбинӣ менамоянд, парванда боз шудааст;

Қувваи қонунӣ гирифтани (ба ҳукми қонун даромадани) ҳалномаи суд тарафҳоро аз ҳуқуқи шиқоят намудан **аз болои он** маҳрум намекунад.

Дар забони тоҷикӣ феълҳои таркибии пешояндии **ба** худ омадан ва **ба** худ овардан (**касоро**) дар таркибашон пешоянди аслии **ба** доранд, аммо қаринаи *дар* худ овардан ихтирои аҳли матбуот аст:

Тарсу ҳарос то ҳол мардумро дар худ наовардааст (Бонувони Тоҷикистон, № 5, 2010).

Дар мисолҳои зерин ҳам, ба ҷойи пешояндҳои *дар*, **барои** ва **дар бораи** истифодаи пешоянди аслии **ба** мувофиқ аст, зеро бо феълҳои *муроҷиат кардан*, *дучор гардидан*, *сар халондан*, *форидан*, *додан*, *бовар кардан* пешоянди **ба** истифода бурда мешавад:

Ман дар ҳама ҷо муроҷиат кардам (Оида, 30.09.2010);

Киштии баъд аз ду мил дар ҳолати ногувор дучор гардид (Секунҷаи Бермуд, ТВ «Сафина», 24.09.2009);

Хулас, дар ҳар хаймае, ки сар мехалонӣ, ҳоли зороро мебинӣ (Бонувони Тоҷикистон, № 5, 2010);

Зеро суруду мусиқӣ дар дил намегунҷад ва дар гӯш намефорад (Тоҷикистон, №41, 2008)

Гули овардаашро барои Гулноз доду бе ҳеҷ сухане баромада рафт (Ману ту, 30.09.2010);

Мардум дар бораи қиссаҳои секунҷаи бермудӣ бовар мекарда бошанд? (Секунҷаи Бермуд, ТВ «Сафина», 24.09.2009).

Дар ин мисол низ ба ҷойи ду пешоянди **дар** бояд пешоянди **ба** кор фармуда шавад:

Суди Африқои Ҷанубӣ Алиотиро дар қочоқи маводи муҳаддир муттаҳам доништа, ҳамчунин даст доштани ӯ дар қатли соҳибкор Бретт Кебларо тасдиқ мекунад (Тоҷикитсон, № 10, 2008).

Ҳамчунин агар муттаҳамро бо гунаҳгор иваз намуда, ҷойи ибораи масдарии *даст доштан* иваз карда шавад, ҷумлаи мувофиқи матлаб ҳосил мешавад, зеро суд муттаҳам не (асли маъноӣ ин калима *тӯҳматзада* мебошад) гунаҳгор мекунад. Дар ин сурат пасоянди **-ро** низ дар ҷойи худ меояд. Яъне:

Суди Африқои Чанубӣ Алиотиро **ба** қочоқи маводи мухаддир гунаҳгор доништа, ҳамчунин **ба** қатли соҳибкор Бретт Кебла даст доштани ӯро тасдиқ мекунад.

Дар мисоли зерин пешоянди таркибии **аз пайи** нодуруст истеъмол шудааст:

Мунзифа Гаффорова имрӯз **аз пайи** навиштани ёддоштҳои худ *машигул аст* (ТВ «Сафина», 19.04.2010).

Ҳангоме ки феъли таркибии *машигул буданро* ба забон меорем, беихтиёр саволи **ба чӣ** (*машигул аст*)? пайдо мешавад. Пас маълум мешавад, ки феъли *машигул будан* бо пешоянди аслии **ба** қорбаст мешавад, яъне «... **ба** навиштани ёддоштҳои худ *машигул аст*» бояд гуфт.

Дар мисолҳои зерин бошад, ду пешоянди аслии паҳлуи ҳам омадаанд, ки ин тарзи талаффузро душвор гардонда, суфтагии тарзи баёнро халадор мекунад:

Пеш аз ба саҳна баромадан ё сабти клипе ҳам худам рангу бор, ороиши мӯй ва таҳияи либосро анҷом медиҳам (Ману ту, 05.12.2012);

Пӯшида нест, ки **бо ба** сари қудрат омадани Барак Обама нируҳои нав ва иловагии амрико ба Афғонистон ворид хоҳад (? – хоҳанд) шуд (Миллат, № 3 2009);

Барои ба қалби ҳамагон роҳ ёфтаи мекӯшиад (Тоҷикистон, № 3, 2009);

Ба ақидаи профессор Камолиддинов паҳлуи ҳам омадани ду пешоянд на ғалати грамматикӣ, балки нуқсони услубӣ ба ҳисоб меравад¹. Дар мисолҳои зерин агар чойи чузъҳои ибори масдариро иваз кунем, нуқсон бартараф мегардад, яъне: *Пеш аз баромадан ба саҳна...*; *...бо омадани Барак Обама ба сари қудрат...*; **Барои роҳ ёфтаи ба** қалби ҳамагон мекӯшиад.

Дар ин мисол низ нуқсони нуқсони ҳампаҳлу омадани ду пешоянди аслии ба назар мерасад, аммо роҳи ислоҳи он дигар аст:

Бисёр давлатҳои аврупоӣ барои ба по рост шудани иқтисодияти Афғонистони демократӣ кӯмак мерасонанд (Дунё, № 21, 2010).

¹ Камолиддинов Б. Меъёри забони адабӣ ва забони матбуот. – Душанбе, 2007. – С. 21 – 22.

Агар таркиби феъли *ба по рост шуданро*, ки хусусияти гуфтугӯӣ дорад, бо муродифи он – исми *пеширафт* иваз кунем, нуксон баргараф мегардад:

... **барои пешрафти** иқтисоди Афғонистон... *мусоидат мекунад.*

Аммо дар мисоли зерин на танҳо ду пешоянди асли паҳлуи ҳам кор фармуда шудаанд, балки тарзи дар ифодаи фикр ғалат аст:

Дар бораи он ки Искандар барои ба забони тоҷикӣ роҳ кушидан ноҳия ба ноҳия мегашт, вай инро қарзи вичдони ҳар фарзанди Тоҷикистон меҳисобид (Оила № 42, 2010).

Аввалан, дар ин мисол ба истифодаи пешоянди таркибии **дар бораи** эҳтиёҷ нест. Сониян, дар қисмати аввали ҷумлаи мазкур фикр бемантиқ ифода ёфтааст. Магар роҳи забони тоҷикӣ дар ноҳияҳо баста будааст, ки *Искандар «барои ба ин забон роҳ кушидан ноҳия ба ноҳия мегашт?»* Шояд барои тарғиби забон *ноҳия ба ноҳия* гашта бошад. Ба ҳар сурат ҷумлаи болоро ба тарзи дигар дар қолаби ҷамлаи мураккаби пайваст ифода кардан ба мақсад мувофиқтар аст:

Искандар ба хотири тарғиби забони тоҷикӣ ноҳия ба ноҳия мегашт ва инро қарзи вичдони ҳар фарзанди Тоҷикистон меҳисобид.

Мисоли дигар:

Истифодаи оқилонаи захираҳои об дар руиши устувори иқтисодии кишвар ноил шудан нақши калидӣ дорад (Чархи гардун, № 12, 2009).

Дар мисол боло на танҳо пешоянди аслии содаи **дар** бемавқеъ истеъмол шудааст, балки барои дуруст ифодаи шудани фикр боз ба пешоянди **барои** зарурат пеш меояд. Азбаски имкони паҳлуи ҳам воқеъ шудани ин ду пешоянд вучуд дорад, муаллиф илочи корро дар ихтисори яке аз ду пешоянд дидааст. Ҷумлаи болоро ба таври зерин метавон ислоҳ кард:

Истифодаи оқилонаи захираҳои об барои ноил шудан ба руиши устувори иқтисоди кишвар нақши муҳим мебозад.

Феъли таркибии пешояндии *ба қайд гирифтани* гузаранда буда мафъули бевоситаи суратёфтаре тақозо мекунад, ки ҳамеша бо пасоянди **-ро** кор фармуда мешавад, аммо дар мисоли зерин пасоянди **-ро** бидуни ягон зарурат ихтисор шудааст:

Прокуратураи Ҷарбӣ нисбат ба соли 2006 37 % камтар ҳодисаҳои ба худкушӣ даст задани хизматчиёни Ҷарбӣ ва сӯйиқасд ба худкушӣ (? – ро) ба қайд гирифтааст (Тоҷикистон, № 9, 2008).

Дар ин мисол ба ҷойи пешоянди **дар муқобили** истифодаи пешоянди **дар ивази** ба мақсад мувофиқ аст:

Дар муқобили (? – дар ивази) «хидматҳояш» ба ҳукумати Ўзбекистон умеди шахси аввал шуданро дар дил мепарварид (Наҷот, № 50, 2008).

Боз як мисол:

*Шамъеро **рӯйи** бистари бобои маризаи фурӯзон гузошта буданд, **ба** умеде, ки хонаи дили шоир торик нагардад (СССР, № 4, 2009);*

Дар мисол боло низ ҷад ғалат ба назар мерасад: аввалан, пешоянди **рӯйи** хусусияти гуфтугӯӣ дорад, шакли адабии китобии он **дар рӯйи** мебошад. Сониян, дар ҷумлаи мазкур ҷумлаи пайрав мақсади амали сарҷумларо ифода мекунад, аз ин рӯ дар он ба ҷойи пешоянди **ба** истифодаи **бо** мувофиқтар аст. Солисан, муайянкунанаи пуркунанда – **бобои маризаи (шумораи танҳо)** бо хабари ҷумла – **гузошта буданд (шумораи ҷамъ)** мувофиқат намекунад, яъне таҳрири ҷумла бояд ба таври зерин сурат гирад:

*Шамъеро **дар рӯйи** бистари бобои маризашон фурӯзон гузошта буданд, **бо** умеди он ки хонаи дили шоир равшан бошад.*

БАЪЗЕ НУҚСОНҲО ДАР ҶУМЛАБАНДИИ ЗАБОНИ МАТБУОТ

Васоити ахбори умум на танҳо муҳимтарин дастгоҳи тарғиботи афкор ва идеология, балки тарғибгари забону фарҳанги миллӣ низ мебошад. Ҷар хатои забоние, ки дар васоити ахбори умум сар мезанад, ба зудӣ оммавӣ хоҳад шуд, зеро барномаҳои радиою телевизионро қариб тамоми мардум мешунаванд ё тамошо мекунанд, рӯзномаву маҷаллаҳои кишварҳои мухталифи ҷомеа мутолиа менамоянд. Ба ибораи дигар, мардум ба васоити ахбори умум боварию эътиқоди калондоранд ва ба кормандони он зиёд пайравӣ мекунанд. Бисёр вақт ҳар гуфта ё ҳар навиштаи кормандони васоити ахбори умум, сарфи назар аз он ки дуруст аст ё ғалат, аз тарафи мардум

хамчун меъёр қабул гардида ба зудӣ оммавӣ мешавад¹. Аз ин рӯ, кормандони васоити ахбори умум ҳамчун тарғибгари забону фарҳанги миллӣ дар назди халқу Ватан масъулияти бузург доранд. Ҳар чизе, ки онҳо мегӯянд ё менависанд, бояд дар тарозуи ақл санҷида сипас баён гардад ё рӯйи қоғаз оварда шавад. Ба ибораи дигар, ҳар корманди васоити ахбори омма бояд забони адабиरो хуб донанд, зеро силоҳи маънавии ҳар шахсе, ки ба суҳан сари кор дорад, маҳз забон аст. Вале, мутаассифона, имрӯз на ҳар корманди васоити ахбори умум чунин масъулиятро дарк менамояд. Хатоҳои забоние, ки дар васоити ахбори умум сар мезананд гувоҳи ин гуфтаҳоианд. Чанде аз ин нуқсонҳои забониро мавриди баррасӣ қарор медиҳем.

Дар забони тоҷикӣ бо исми *миннатдорӣ* феълҳои *миннатдорӣ кардан*, *миннатдорӣ баён кардан*, *изҳори миннатдорӣ кардан*, *миннатдорӣ арз кардан* сохта мешавад, вале *арзи миннатдорӣ баён намудан* (*кардан*) ё *изҳори миннатдорӣ баён намудан* (*кардан*), ки дар онҳо калимаҳои муродифи *арз – баён*, *изҳор – баён* такрор мешаванд, ғалат мебошад. Мутаассифона, дар гуфтору навишти кормандони васоити ахбори омма солҳои охир чунин тарзи ифодаи фикр ниҳоят зиёд ба назар мерасад. Мисол:

Духтарон ба ронанда ва мардикор арзи миннатдорӣ баён намуда, ҳаққи хизматашонро доданд ва хоҳиш карданд, ки чун зарурат пайдо шавад, лаб фурӯ банданд (Оила, № 1, 2009);

Таркиби феълии устувори *ба сар бурдан* дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» ба маъноҳои «а) *ба сар бардошта қашондан*; б) *гузаронидан, рӯзгор гузаронидан*; зиндагонӣ *кардан*; в) *то ба охири роҳ омада расидан, тай кардан*»² зикр гардидааст. Аз мисолҳои дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» овардошуда ба хубӣ аён аст, ки таркиби феълии *ба сар бурдан* агар бо калимаҳои *умр*, *айём* ва

¹ Камолиддинов Б. Меъёри забони адабӣ ва забони матбуот. – Душанбе, 2007; Камолиддинов Б. Суҳан аз баҳри дигарон гӯянд. – Душанбе: Интерньюс Тоҷикистон, 2001; Камолиддинов Б. Хусни баён. – Душанбе: Ирфон, 1989; Шақурӣ М. Ҳар суҳан ҷоёву ҳар нуқта мақоме дорад. – Душанбе, 2005.

² Фарҳанги забони тоҷикӣ. – Москва: Советская энциклопедия, 1969. – Ҷ. 2. – С. 200.

ғайра кор фармуда шавад, ба маънои *рӯзгор гузаронидан, зиндагонӣ кардан* меояд:

Шахсе буд, ки беитар умр дар роҳзанӣ ва дӯздӣ ба сар мебурд (Авфӣ).

*Дар ақсои олам бигаитам басе,
Ба сар бурдам айём бо ҳар касе.*

(Саъдӣ)

Маълум мешавад, ки феъли таркибии *ба сар бурдан*ро танҳо бо калимаҳои *умр, айём* ба маънои *рӯзгор гузаронидан, зиндагонӣ кардан* кор фармудан ҷоиз аст, аммо аз ҷӣ бошад, ки солҳои охир таркиби феълии *ба сар бурдан* бидуни калимаҳои *умр, рӯзгор* ва ғайра ба маънои *рӯзгор гузаронидан, зиндагонӣ кардан* кор фармуда мешавад:

Чануби Қазоқистон беш аз як ҳафта мешавад дар шароити обхезиҳои шадид ба сар мебарад (Тоҷикистон, № 10, 2008);

Ба ғайр аз ин дар мисоли боло боз чанд ғалати имлоиву китобатӣ ва услубиву мантиқӣ ба назар мерасад: аввалан, баъд аз таркиби *беш аз як ҳафта мешавад* бояд аломати *вергул* ва пайвандаки *тобеъкунандаи ки* гузошта шавад. Илова бар ин, мубтадои *ҷумла* – *чануби Қазоқистон* исми бечон аст. Ҳол он ки исми бечон *умр ба сар бурда* наметавонад. Шояд *мардуми чануби Қазоқистон дар шароити обхезиҳои шадид умр ба сар барад*. Ба ҳар ҳол роҳҳои дигари ифодаи фикри боло дар забон вучуд дорад:

Беш аз як ҳафта мешавад, ки қисми чануби Қазоқистонро обхезиҳои шадид фаро гирифтааст; Беш аз як ҳафта мешавад, ки мардуми чануби Қазоқистон аз обхезиҳои шадид азият мекашанд.

Дар мисолҳои зерин низ пайвандаки *тобеъкунандаи ки* ихтисор шудааст. Ин ҳолат шояд бо таъсири забони гуфтугӯ ба амал омада бошад:

Бинобар ин Ҳукумати Шӯравӣ маҷбур шуд, (? – ки) аз иҷрои ин нақшаҳои азим даст кашад (Тоҷикистон, № 13, 2008); *То ҳадде ки онҳо набояд садои халқро (? – , ки) дар по доранд, ба гӯиши мардуми бегона бирасонанд* (Начот, № 50, 2008).

Таркиби феълии *тиёда кардан* дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» дар тарзи мафъулӣ, яъне *тиёда шудан* ба маънои «аз

маркаб фуромадан, пиёда гаштан»¹ ва пиёда гаштан ба маънои «а) аз маркаб фуромадан; б) маҷ. очиз шудан, фуру мондан» омадааст. Маълум мешавад, ки он дар тарзи фоилӣ низ ба маънои «аз маркаб фаровардан» кор фармуда мешавад. Матбуотчиён бошанд, имрӯз ин феъли таркибиро ба маънои амалӣ қардан, дар амал татбиқ қардан, дар амал санҷидан ба кор мебаранд:

Аҳолии ин қасаба талош доранд, ки суннатҳои паёмбарро дар зиндагонӣ пиёда кунанд, ки аз меҳнати ҳалол ризқ ёфтан яке аз онҳост (Тоҷикистон, № 51, 2008).

Ба ақидаи мо дар ин маврид суннатҳои паёмбарро дар зиндагӣ амалӣ кунанд ё дар зиндагӣ мувофиқи суннатҳои паёмбар амал намоянд гуфтан бехтару хубтар аст.

Феъли *варзидан* дар луғат «1. шуғл қардан, машғул шудан; пай дар пай қардани коре; 2. кишту кор қардан, бо зироат машғул шудан, деҳқонӣ қардан; феъли ёридиҳанда дар таркиби феълҳои номӣ, мас. *дӯстӣ варзидан, ишқи варзидан, мардумӣ варзидан* ва ғ.»² маънидод шудааст. Аз мисолҳои дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» овардашуда аён аст, ки дар забони адабиёти классикӣ *варзидан* ҳамчун феъли ёридиҳанда бо исмҳои моддию маънӣ қорбаст мешудааст. Таркибҳои *адолат варзидан* (аз «Ахлоқи Чалолӣ»), *зоҳидӣ варзидан* (аз *Хайём*), *сухандонию хушхонӣ варзидан* (аз *Ҳофиз*), *бад варзидан* (аз *Саъдӣ*), ки дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» ҳамчун мисол оварда шудаанд³, гувоҳи ин гуфтаҳоианд. Шояд, ба ҳамин монанд, дар услуби назм қор фармудани феъли таркиби номии *гафлат варзидан* ҷоиз бошад. Аммо дар забони муосири тоҷик феъли *варзидан* ҳамчун феъли ёридиҳанда ниҳоят қаммаҳсул мебошад. Имрӯз танҳо феъли таркибии *ишқ варзидан* дар забон серистеъмол асту ҳалос. Феъли ёридиҳандаи *варзидан* бо дигар исмҳо қариб қор фармуда намешавад. Аз ин рӯ, феъли таркибии номии *гафлат варзидан* низ дар забони муосири тоҷик дар истеъмол нест, вале ин феъл дар саҳифаҳои матбуот ба назар мерасад:

¹ Фарҳанги забони тоҷикӣ. – Москва: Советская энциклопедия, 1969. – Ҷ. 2. – С. 58.

² Фарҳанги забони тоҷикӣ. – Москва: Советская энциклопедия, 1969. – Ҷ. 1. – С. 255.

³ Ҳамон ҷо.

Аён шуд, ки мо аз манфиатҳои иқтисодии худ гафлат меварзем, ва ҳол он ки барои рушди иқтисодии кишвар ба сармояи ҷангуфте ниёз дорем (Чумхурият, № 26, 2008);

Дар забони тоҷикӣ феълҳои таркибии *дар гафлат будан, дар гафлат мондан* ба маънои «*беҳабар будан, бепарво будан, фаромӯш кардан, бепарво будан, бепарвоӣ кардан*» ниҳоят маъмул мебошанд ва фикрро ба таври табиӣ ифода мекунанд. Аз ин рӯ, бо ин феълҳо ифода кардани фикр ба мақсад мувофиқтар аст.

Солҳои охир феълҳои таркибии пешояндии *рӯйи саҳифа овардан, рӯйи varaқ овардан* ба маънои маҷозии «*навиштан*» дар забони матбуоти даврӣ серистеъмол гардид. Шояд ба *рӯйи саҳифа овардан, ба рӯйи varaқ овардан* гӯем, беҳтар бошад, зеро *рӯй* аслан исми асту бо пешояндҳои аслии *дар, ба, бар, аз* омада пешояндҳои таркибии номии изофии *дар рӯйи, ба рӯйи, бар рӯйи аз рӯйи* месозад. Аммо феъли таркибии пешояндии *рӯйи саҳифа рехтан* ё ба *рӯйи саҳифа рехтан* ғалати маҳз мебошад:

Маҳмадуллоро СССР танҳо нагузоштааст, исми чанде аз ӯшӯро рӯйи саҳифа рехтем (СССР, № 5 2009);

Феъли *рехтан* маънои «1. *равон кардан, ҷорӣ кардан; чаккондан, таровиш додан; 2. нисор кардан, афшондан; 3. фарсуда шудан, нӯсидан, аз ҳам ҷудо шудан; 4. маъданеро гудохта ба қолиб рехтан*»-ро¹ дорад. Чизеро бо қалам ё дигар асбоби хатнависӣ дар қоғаз дарҷ мекунанд. Аз ин рӯ, шояд *чизеро бо қалам* ё *дигар асбоби хатнависӣ ба рӯйи саҳифа* ё *қоғаз овардан* то андозае ба маънои *навиштан* далолат кунанд. Аммо *чизеро бо қалам* ё *дигар асбоби хатнависӣ рӯйи (ба рӯйи) саҳифа* ё *қоғаз рехтан* як амали бемантиқ асту бас, зеро қалам ва дигар асбобҳои хатнависӣ вазифаи *рехтан* ё *рехтагариро* адо карда наметавонанд.

Исми мураккаби *сарозер* маънои «*он ҷӣ нишеб дорад, сар ба нишеб; сарнагун*»-ро дорад². Агар он бо феъли ёвари *шудан* якҷоя истеъмол шавад, маънои «*сарнагун шудан, ҷапна шудан, сарнишеб шудан*»-ро ифода менамояд. Вале аз ҷӣ бошад, ки дар ин мисол ба маънои «*ворид гардидан, дохил шудан*» корбаст шудааст.

¹ Фарҳанги забони тоҷикӣ. – Москва: Советская энциклопедия, 1969. – Ҷ. 2. – С. 135.

² Ҳамон асар. – С. 209.

Ба чумхурӣ сармоџи хориҷӣ сарозер шуд ва баҳрабардори гидроэнергетикии рӯдбори Вахи таҷдид ёфт (Тоҷикистон, № 23, 2009).

Муаллифи матни боло магар ба маъною мафҳуми калимаҳо сарфаҳм намеравад, ки *баҳрабардори гидроэнергетикии таҷдид ёфт* мегӯяд. *Таҷдид ёфтани баҳрабардори чизе ё иншооте* як сухани бемантиқ аст. Дар ин маврид *таҷдиди иншоотҳои гидроэнергетикии шурӯъ гардид* бояд гуфт. Калимаи *рӯдбор* ҳарчанд дар луғат ба маънои «*наҳр, дарёи калон*»¹ зикр шудааст, вале дар забони имрӯза истеъмоли намешавад. Ба ҷойи он калимаҳои оммафаҳму умумистеъмоли *рӯд, дарё, наҳр* кор фармудан ба мақсад мувофиқ аст. Охир, услуби публицистика душворнависию мушкилбаёниро наменвисандад. Азбаски рӯзномаю маҷаллаҳо тамоми кишрҳои ҷомеа мутолеа мекунанд, дар онҳо матлаб бояд хеле возеху равшан ва ҳадалимкон бо ҷумлаҳои кӯтоҳ ифода ёбад, то бо як хондан дарк карда шавад. Ҷумлаи болоро ба ҷунин тарз таҳрир кардан мумкин аст:

Ба чумхурӣ сармоџи хориҷӣ ворид шуд ва таҷдиди иншоотҳои гидроэнергетикии дарёи Вахи шурӯъ гардид.

Калимаҳои *галат* ва *хато* муродиф бошанд ҳам, на дар ҳама маврид ҳамдигарро пурра иваз карда метавонанд. *Ғалати таърихӣ* ба гӯши кас ҳамчун як ифодаи сунъиву нофорам садо медиҳад. Аз ин рӯ, *хатои таърихӣ* гуфтан ба мақсад мувофиқтар аст. Ба ҳамин монанд ибораи устувори *дасти ёрӣ дароз кардан* табиӣ буда *дасти мадад дароз кардан* сунъӣ мебошад. Мисол:

Дар ҳоле, ки Ўзбекистон аз ғалати таърихӣ истифода намуда соҳиби марказҳои фарҳангӣ ва маъмурии тоҷикон ғашта буд, бояд ҳоло адолатпешагӣ мекард, дар сармои зимистон дастӣ мадад ба ҳамсоғон дароз менамуд (Тоҷикистон, №7, 2008).

Ифодаи *дар нақша доштани иҷрои коре* ба табиати забони тоҷикӣ бегона мебошад. Дар ҷунин маврид истеъмоли *нияти иҷрои коре* матлабро сахеху табиӣ баён мекунад, вале рӯзноманигорон истеъмоли *нақша дорад, дар нақша дорадро* авло медонанд:

¹ Фарҳанги забони тоҷикӣ. – Москва: Советская энциклопедия, 1969. – Ҷ. 2. – С. 157.

Ў дар нақша дорад, ки соли 2010 ба Душанбе омада, дар маросими писараи донишгохро хатм кардан иштирок менамояд (Тоҷикистон, № 3, 2008).

Дар мисоли боло боз ду галат ба назар мерасад: аввалан, ҷойи ҷузъҳои ибораи *маросими писараи донишгоҳро хатм кардан* бояд иваз карда шавад, яъне *маросими донишгоҳро хатм кардани писараи* гуфтан лозим аст, сониян, феъли таркибии номии *иштирок кардан* на дар шакли замони ҳозираю оянда – *иштирок мекунад*, балки дар шакли аорист – *иштирок кунад* бояд кор фармуда шавад, яъне:

Ў ният дорад, ки соли 2010 ба Душанбе омада, дар маросими донишгохро хатм кардани писараи иштирок намояд.

Ифодаи русии *с одной стороны... с другой стороны* дар луғат «аз як тараф... аз тарафи дигар; аввал... сонӣ»¹ маънидод шудааст. Ин ифода аслан барои барқарор кардани алокаи байни ду қисми ба ҳам муҳолифи фикр кор фармуда мешавад. Набояд фаромӯш кард, ки калимаҳои ба ҳам муродиф низ бо тобишҳои маъно аз ҳам фарқ мекунад. Аз ин рӯ, барои барқарор намудани алокаи байни ду қисми ба ҳам муҳолифи фикр ба кор бурдани калимаи *тараф* мувофиқтар аст. Аз ҷи бошад, ки имрӯзҳо дар забони матбуот ифодаи *аз сӯйи дигар* серистеъмол шуда истодааст:

Аз сӯйи дигар, пас аз истеъфои ман ва Ҷош кардани баъзе сирру асрори ин корхона Радиои Озодӣ аз Ҷитнаангезӣ даст бардошт (СССР, № 4, 2009).

Калимаҳои *мавқеъ* ва *мақом* ҳарчанд муносибати синонимӣ доранд, пурра ҳамдигарро иваз карда наметавонанд. Мавриди истеъмоли ин ду калима аслан дар забон муайян аст. *Мавқеъ* бештар ҳамчун истилоҳи ҳарбию сиёсӣ ва *мақом* ҳамчун истилоҳи соҳаи ҳуқуқ ба кор бурда мешавад. Беш аз бист сол мешавад, ки *ба забони тоҷикӣ додани мақоми давлатӣ дода шуд ё забони тоҷикӣ мақоми давлатӣ гирифт* мегӯем, вале дар нашрия ба ҷойи *мақом мавқеъ* кор фармуда шудааст, ки тамоман нодуруст аст:

Искандар ва дигар ҷавононе, ки дар роҳи худшиносии миллат қўишишҳо карданд (? – ,) аз ташиббускороне буданд, ки дар ба

¹ Луғати русӣ-тоҷикӣ. – М.: Русский язык, 1985. – С. 1071.

забони тоҷикӣ *мавқеи давлатӣ додан саҳми сазоворе гузоштанд* (Оила № 42, 2010).

Дар мисоли боло инчунин ду пешоянд – пешояндҳои аслии *дар* ва *ба* паҳлуи ҳам омадаанд. Ин нуқсони услубӣ боиси носуфтагии тарзи баёни фикр шуда, тарзи талаффузро душвор мекунад. Аз ин рӯ, чунин нуқсони ҷумлабандӣ низ бояд баргараф карда шавад. Барои ислоҳи ин нуқсон ҷойи ҷузъҳои ибораи *ба забони тоҷикӣ мақоми давлатӣ доданро* иваз карда, онро дар шакли *мақоми давлатӣ додан ба забони тоҷикӣ* кор фармудан лозим аст¹. Мисолро ба таври зерин баён кардан ба мақсад мувофиқ аст:

Искандар ва дигар ҷавононе, ки барои худшиносии миллат кӯшишиҳо карданд, аз ташаббускороне буданд, ки дар ҷодаи мақоми давлатӣ додан ба забони тоҷикӣ саҳми арзанда гузоштанд.

Хулоса, вазифаи матбуот ва дигар васоити ахбори умум на танҳо хабаррасонӣ ва тарғиби афкори идеология, балки баланд бардоштани маърифат ва завуқу салиқаи суҳандониву суҳангустарии аҳли ҷомеа низ мебошад. Ин аз кормандони васоити ахбор масъулияти зиёдро тақозо мекунад. Аз ин рӯ, кормандони васоити ахбори умум бояд забонро хуб донанд, ҳар як калимаро дар мавқеаш истифода бурда тавонанд ва кӯшиш кунанд, ки тарғибгари воқеии асолати забони модарӣ бошанд.

ТАШАККУР БА ШУМО Ё ТАШАККУР АЗ ШУМО?

Пешоянду пасояндҳо аз муҳимтарин воситаҳои грамматикӣ алоқаи байни калимаҳо дар ҷумла ба ҳисоб мераванд. Дар забон онҳо аз серистеъмолтарин ҳиссаҳои нутқ мебошанд. Бидуни пешоянду пасояндҳо баён кардани фикр ва сохтани ҷумла ғайриимкон аст. Агар ҷумларо ба сохтмони як бино шабоҳат диҳем, калимаҳои мустақил бевосита «*хуштар*»-е мебошанд, ки бино аз онҳо сохта шудааст. Пас, пешоянду пасояндҳо ва дигар ҳиссаҳои ёридиҳандаи нутқ дар сохтмони ин бино нақши гилҳок (*раствор*)-ро бозӣ мекунанд, ки барои ба

¹ Камолиддинов Б. Меъёри забони адабӣ ва забони матбуот. – Душанбе, 2007. – С. 21 – 22; Камолиддинов Б. Суҳан аз баҳри дигарон гуянд. – Душанбе: Интерньюс Тоҷикистон, 2001. – С. 85 – 86.

ҳам пайвастан ва устувор гардондани «*хиштҳо*»-и бино хизмат менамоянд, яъне чуноне, ки бидуни гилҳок хиштҳои бино пайдору устувор наместонанд ё хиштҳоро ба ҳам пайвастану бино сохтан аз имкон берун аст, бидуни пешоянду пасояндҳо ва дигар ҳиссаҳои номустакили нутқ низ ҷумла сохтану фикрро баён кардан ғайриимкон аст.

Шояд саволе ба миён ояд, ки бидуни пешоянду пасоянд ва дигар ҳиссаҳои номустакили нутқ ҳам ҷумла сохтан мумкин аст. Масалан, ҷумлаҳои назирӣ: *Ман омадам; Ман донишҷӯям; Вай хоб рафтааст* ва амсоли инҳо бидуни пешоянду пасоянд сохта шудаанд-ку? Дар таркиби чунин ҷумлаҳо на ин ки пешоянду пасоянд, балки дигар ҳиссаҳои ёридиҳандаи нутқ ҳам ба назар намерасанд? Бале, дуруст аст, вале бояд гуфт, ки ин навъи ҷумлаҳоро ҷумлаҳои содаи хуллас меноманд, ки танҳо аз сараъзоҳо – *мубтадою хабар* иборатанд¹. Сохтори ин гуна ҷумлаҳо ба хоначаи кӯдакона монанд аст. Чунонки кӯдакон бидуни гилҳок ду ё якчанд хиштро болои ҳам гузошта «бом»-и онро бо тахтапорае мепӯшонанду «хоначабозӣ» мекунанд, ҷумлаҳои содаи хуллас ҳам ба хоначаҳои кӯдакона, ки бидуни гилҳок сохта мешаванд, монанд мебошанд, яъне барои сохтани онҳо пешоянду пасояндҳо ва дигар ҳиссаҳои ёридиҳандаи нутқ, ки дар сохтори ҷумла нақши воситаҳои алоқа (*гилҳок*)-ро иҷро мекунанд, лозим нестанд. Аммо ҷумлаҳои содаи тафсилӣ ва ҷамлаҳои мураккаб бидуни пешоянду пасояндҳо ва дигар ҳиссаҳои ёридиҳандаи нутқ сохта намешаванд².

Ба ақидаи профессор Б. Камолиддинов агар «дар ҷумла калимае галат ё бемавқеъ кор фармуда шуда бошад, боиси тира гардидани мазмун ё халал ёфтани нозукадоӣ мешавад, мисли пешоянд... унсури грамматикӣ галат кор фармуда шуда бошад, дар ҷумла умуман фикр ифода намеёбад ё мазмун муглақ ва душворфаҳм мегардад. Аз ин рӯ галати унсурҳои грамматикӣ гуноҳи азимтар аст нисбат ба галати лугавӣ»³. Яъне донишмандони

¹ Забони адабии ҳозираи тоҷик. – Душанбе: Ирфон, 1970. – Ҷ. 1. – С. 55; Камолиддинов Б. Наҳви забони тоҷикӣ. – Душанбе: Собириён, 2010. – С. 43 – 47.

² Ҳамон ҷо.

³ Камолиддинов Б. Сухан аз баҳри дигарон гӯянд. – Душанбе: Интерньюс Тоҷикистон, 2001. – С. 74; Камолиддинов Б. Меъёри забони адаби ва забони матбуот. – Душанбе, 2007. – С. 19 – 20.

маъно ва вазифаи грамматикии пешоянду пасоянд ва дурусту бамавқеъ кор фармудани чунин воситаҳои алоқаи нахвии байни калимаҳо дар ҷумла боиси саҳеҳу бенуқсон ифода ёфтани фикр мегардад. Тавре маълум аст, маънои грамматикии пешоянд ба маънои луғавии феъл ва дигар ҳиссаҳои нутқи ба мафҳумҳои амалу ҳолат ва аломат алқадошта, инчунин ба имконоти васлшавии ҷузъҳои тобеъкунанда бо тобеъшаванда вобаста аст¹, яъне агар аз феъл ба пуркунанда ё аз ҷузъи тобеъкунанда ба тобеъшаванда савол гузошта шавад, пешоянд ё пасоянди даркорӣ ба зудӣ маълум мегардад.

Дар забони тоҷикӣ пешояндҳои аслии содаи **ба** ва **аз** баъзан дар матн муносибати ҳаммаъноӣ зоҳир кунанд ҳам, дар асл ин ду пешоянд зидмаъноянд. Масалан, агар дар ҷумлаи «Ман **ба** мактаб омадам» пешоянди **ба**-ро бо пешоянди **аз** иваз кунем, акси матлаб ҳосил мешавад. Муқоиса кунед:

*Ман **ба** мактаб омадам (аз хона).*

*Ман **аз** мактаб омадам (**ба** хона).*

Аммо аз ҷӣ бошад, ки ин хусусияти пешояндҳои аслии **ба** ва **аз**-ро вақтҳои охир аксар кормандони васоити ахбори омма ва баъзе зиёӣёни навбаромад дарк намекунанд. Аксар вақт аз забони кормандони ВАО ва баъзе зиёӣён мешунавем, ки мегӯянд:

*Ташаккур **аз** шумо:*

Ё ин ки :

Аз шумо изҳори сипос менамоям.

Ҳол он ки феълҳои *ташаккур гуфтан* (*ташаккур изҳор кардан*, *изҳори ташаккур кардан*) ва *изҳори сипос намудан* (*сипос изҳор кардан*, *арзи сипос кардан*, *сипос арз кардан*, *сипосгузорӣ кардан*) бо пешоянди **ба** кор фармуда мешаванд, яъне **ба** касе *ташаккур мегӯянд* аз касе *ташаккур мешунаванд* ё ин ки **ба** касе *изҳори сипос мекунанд* **аз** касе *изҳори сипос шунидан мехоҳанд*. Пас мо низ бояд «*ташаккур ба шумо*» ё «*ба шумо изҳори сипос менамоям*» бигӯем. Охир, таъбирҳои «*ташаккур аз шумо (ба ман)*» ва «*аз шумо изҳори сипос (ба ман)*» акси маъноӣ болоро ифода мекунанд. Пас, саволе ба миён меояд, ки ифодаҳои

¹ Камолитдинов Б. Сухан аз баҳри дигарон гӯянд. – Душанбе: Интернӯс Тоҷикистон, 2001. – С. 74; Камолитдинов Б. Меъёри забони адабӣ ва забони матбуот. – Душанбе, 2007. – С. 19 – 20.

«Ташаккур ба шумо» ва «Ба шумо изҳори сипос менамоям» чаро дар шакли хато бо пешоянди **аз** кор фармуда мешаванд? Ин ғалат аз кучо сарчашма мегирад? Бояд гуфт, ки аз ин исмҳои маънии **ташаккур** ва **сипос** сифатҳои **муташаккир** ва **сипосгузор** сохта мешаванд, ки ин сифатҳо бо пешоянди аслии **аз** кор фармуда мешаванд. Муқоиса кунед:

Ташаккур ба шумо. – Аз шумо муташаккирам;

Ба шумо изҳори сипос менамоям. – Аз шумо сипосгузорам.

Яъне дар натиҷаи омезиши чузъҳои ду ифодаи («Ташаккур ба шумо» ва «Аз шумо муташаккирам», «Ба шумо изҳори сипос менамоям» ва «Аз шумо сипосгузорам») иборай сеюм дар шакли ғалат («Ташаккур аз шумо», «Аз шумо изҳори сипос менамоям») пайдо шудааст. Дар ин мисолҳо низ ғалати боло ба назар мерасад:

Ў аз мо ташаккур гуфта баромада рафт (Оила, 30.09.2010);

Чанобони гиромӣ, ман аз номи худ... аз шумо барои таширф ва изҳори андешаҳоятон ташаккур мекунам (? – ташаккур баён мекунам) (Нигоҳ, 08.09.2009).

Ба хусус дар саҳифаҳои Интернет чунин ғалат хусусияти оммавӣ пайдо кардааст:

Ташаккур аз суханони хуб, ки ман ба он мувофиқам. Аммо дар ҳеч қорре набояд ифрот қард. Ҳатто дар меҳрубонӣ (www.tojvarz.wordpress.com, 14.09.2009);

Барои чунин изҳори назар аз ҳамаи Шумо хонандаву бинандаи сомона арзи сипос мекунем (www.tojmusic.wordpress.com, 14.09.2009);

Эмомалӣ Раҳмон, раиси ҷумҳури Тоҷикистон аз ҳамаи онҳое, ки дар баргузориш ин ҷашн саҳм гирифтаанд, изҳори сипос қард ва ҳатто гуфт, номи онҳо дар таъхрих бо хатҳои заррин сабт хоҳад шуд (www.ozodi.com, 25.03.2012);

Владимир Путин дар як муроҷиат аз ҷамъомадагон изҳори сипос қард ва онҳоро «муҳофизони ватан номид» (www.ozodi.com, 25.02.2012).

Албатта, васоити ахбори омма на танҳо муҳимтарин дастгоҳи тарғиботи афкор ва идеология, балки тарғибгари забон ва фарҳанги миллӣ низ мебошад. Ҳар хатои забоние, ки дар васоити ахбори омма сар мезанад, ба зудӣ оммавӣ хоҳад шуд, зеро барномаҳои радиову телевизионро қариб тамоми мардум мешунаванд ё тамошо мекунд, рӯзномаву маҷаллаҳоро

кишрҳои мухталифи чомеа мутолеа менамоянд, сафи истифодабарандагони шабакаи Интернет низ рӯз то рӯз меафзояд. Ба ибораи дигар, мардум ба васоити ахбори умум бовару эътиқоди калон доранд ва ба кормандони он зиёд пайравӣ мекунанд. Бисёр вақт ҳар гуфта ё ҳар навиштаи кормандони васоити ахбори умум, сарфи назар аз он ки дуруст аст ё ғалат, аз тарафи мардум ҳамчун меъёр қабул гардида ба зудӣ оммавӣ мешавад. Аз ин рӯ хуб мебуд, кормандони ВАО ба чунин ғалатҳо, ки боиси халалдор гардидани меъёрҳои забон ва носуфтагии тарзи баён мешавад, камтар роҳ меоданд.

БАЪЗЕ ЧАНБАЪҲОИ ТАШАККУЛИ ИСТИЛОҲОТИ ТОҶИКИАСЛИ СОҲАИ ВАРЗИШ ДАР ЗАБОНИ МАТБУОТ

Истилоҳоти тоҷикӣ як қабати аз ҳама пурбори луғоти варзиширо ташкил медиҳанд. Мутаассифона, таҳлилу баррасии этимологии истилоҳоти соҳаи мазкур дар забоншиносии тоҷик ба таври алоҳида объекти тадқиқи рисолаи илмие қарор нагирифтааст. Ҳол он ки дар ҷодаи варзиш тоҷикон ва ақвоми дигари ориёӣ дорои анъана ва таҷрибаи бой мебошанд. Машқҳои варзишӣ дар ибтидо дар шакли бозӣ ба зухур меоянд. *«Бозиҳои серҳаракати ниёгони халқи тоҷик монанди қавмҳои дигар, вобаста ба он ки мардуми ин ё он минтақа ба чӣ қор беиштар машғул шудааст, пайдо шудаанд»*¹. Мавзӯи мазкурро муҳаққиқон М. С. Андреев, А. А. Половцов ва дигарон аз нигоҳи этнографӣ ба риштаи таҳқиқ кашидаанд, вале онҳо ба проблемаи баромади истилоҳоти соҳаи варзиш дахл накардаанд, чунки ин мушкилот ба тадқиқоти онҳо марбут набуд. Ягона тадқиқоти мукаммале, ки ба истилоҳоти соҳаи варзиш дар забони тоҷикӣ бахшида мешавад, ба қалами муҳаққиқ Шафоатов А. Н. тааллуқ дорад². Номбурда дар тадқиқоти монографӣ худ – «Истилоҳоти варзиш дар забони тоҷикӣ» маъно, мавқеи истеъмоли калимаҳо ва баъзе ҳодисаҳои

¹ Шаропов Н. О., Ҷӯраев Т. Қ. Лексикаи касбу ҳунар сарчашмаи терминологияи техникаи тоҷик. – Душанбе: Дониш, 1991. – С. 5.

² Шафоатов А. Н. Истилоҳоти варзиш дар забони тоҷикӣ. – Душанбе: Истеъдод, 2012. – 136 с.

семантикии истилоҳоти соҳаи варзишро ба риштаи таҳқиқ кашидааст. Муаллифи рисола дар асоси таҳқиқи омӯзиши сарчашмаҳои илмиву адабӣ маъноӣ вожаҳои ҷудогонаро шарҳ дода, роҳу воситаҳои ташаккули таҳаввули лексикӣ соҳаи варзиш ва нақши онро дар инкишофи забони адабӣ нишон медиҳад¹.

Бояд гуфт, ки тоҷикон ҳамеша ба варзиш чун ба як воситаи обутоб додани бадан ва омодагии ҳарбӣ муносибат мекунанд ва варзишро яке аз омилҳои беҳтарин дар роҳи камолоти ақливу фазлони худ меҳисобанд.

Чунон ки аз мундариҷаи асарҳои бадеии адабиётмон, ба хусус «Шохнома»-и безаволи Фирдавсӣ, «Қобуснома», «Бадоеъулвақоъ»-и Восифӣ, «Наводир-ул-вақоъ»-и Аҳмади Дониш ва амсоли инҳо бармеояд, адибони мо мусобиқаи варзишӣ, набардҳо ва қувваозмоиҳои тан ба тани паҳлавонро бо маҳорати хоса инъикос карда, баъзе аз истилоҳоти соҳаи варзиши замони худро ёдовар шудаанд:

*Тирро то натарошӣ, нашавад рост ҳаме,
Сарвро то напироӣ, воло нашавад².*

*Мешунидам, ки марди майдонӣ,
Чун бидидам, ҳазорчандонӣ³.*

*Эй рост рав қазо ба қамони ту чун хаданг,
Бар тарқиши ту чатри мурассаъ думи паланг!
Ҳам маҳчаи ливои туро осмон гилоф,
Ҳам лашкари улуви туро ломакон қуранг⁴.*

Дар қамонандозӣ ба дараҷае расид, ки қамони ӯро ҳеч яке аз зӯрозмоён натавонист кашад ва пайқони тираш то маркази дидаи душман ба ҷое намерасонид¹;

¹ Шафоатов А. Н. Истилоҳоти варзиш дар забони тоҷикӣ. – Душанбе: Истеъдод, 2012. – 136 с.

² Фарҳанги забони тоҷикӣ. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – Ҷ. 1. – С. 271.

³ Айнӣ С. Восифӣ ва хулосаи «Бадоеъулвақоъ». – Сталинобод, 1956. – С. 290.

⁴ Ҳамон асар. – С. 289.

Хулоса, шахзода дар русӯми муҳориба ва қавоиди мубориза ва ба ҳаdde расид, ки нақлҳои Рустами Достон ва Исфандиёри Рӯинтанро тоза кард ва ҳикояти Бежани Шершикорро ба ёди рӯзгор овард².

Дар «Бадоеъулвақоъ»-и Зайниддин Маҳмуди Восифӣ як зумра истилоҳоти соҳаи варзиш, ки марбут ба намудҳои гуногуни сифату хисоли варзишгарон, воситаҳо ва асбобу анҷоми варзиш дахл доранд, тазакур ёфтааст. Дар асрҳои миёна мусобиқоти варзишӣ як воситаи дилхушии синфи ҳоким маҳсуб меёфт, аз ин ҷиҳат ташкилкунандагони он амирону ҳукумронони давр буданд ва пешрафти ин ришта барои нигоҳ доштани низоми ҳарбӣ, обутоби ҷисмонии сарбозон аз аҳамият холи набуд.

Дар мусобиқаҳои варзишӣ ба паҳлавонони ғолибгашта унвонҳо, инъомҳо ва мукофотҳои пулӣ меоданд, ки ин боиси ривочу раvнаки соҳаҳои гуногуни варзиш мегардид.

Мувофиқи маълумоти муҳаққиқ Шафоатов А. Н. дар «Бадоеъулвақоъ»-и Зайниддини Маҳмуди Восифӣ «*беиштар аз 90 номгӯи истилоҳоти мутааллиқ ба соҳоти варзиш ба назар мерасад*»³. Муаллифи мазкур истилоҳоти варзиши асари мазурро аз рӯи семантика низ тасниф карда онҳоро ба навъҳои зерин ҷудо мекунад:

«1. Истилоҳоте, ки унвони анвои гуногуни варзиширо ифода мекунад: шиноварӣ, гаввосӣ, оббозӣ, гӯштиӣ, гӯштигирӣ, пиёдагардӣ, равандагӣ, шатранҷбозӣ, тирандозӣ, хокпила, ҷаҳидан, камонандозӣ, тирандозӣ, ҷасту хез, қувваозмӣ, ҷӯбдастӣ, сарпанҷтобӣ, пиёдадав, риёзати баданӣ, тарбияи баданӣ;

2. Истилоҳоте, ки шахсияти варзишгаронро вобаста ба шуглашон ба ин ё он навъи варзиш муайян мекунад: шиновар, оббоз, гӯштигир, тирандоз, шогирд, устод, камонвар, тиргар, пиёдагард, шатранҷбоз, ҷӯбдастзан, аламдор ва ҳоказо;

¹ Ҳамон асар. – С. 249

² Айни С. Восифӣ ва хулосаи «Бадоеъулвақоъ». – Сталинобод, 1956. – С. 249.

³ Шафоатов А. Н. Истилоҳоти варзиш дар забони тоҷикӣ. – Душанбе: Истеъдод, 2012. – С. 24.

3. *Истилоҳоте, ки барои номгузориҳои сифати варзишгарон ба қор бурда шудаанд: паҳлавон, ҷаҳонпаҳлавон, забардаст, саромади паҳлавонон, шермард, қавипайкар, зӯр, ҳалқабаргӯи (мағлуб), ял, гурд, гав, далер ва монанди инҳо;*

4. *Истилоҳоте, ки номи асбобу анҷом ва воситаи варзиширо ифода мекунанд: шамшир, тир, фалохун, камон, зех, чиллаи камон, тунбон, гурз, гӯй, аспӣ сабуктак, аспӣ тозинажод, тақовар;*

5. *Истилоҳоте, ки ифодагари мафҳуми амалиёт ва усулҳои мухталифи варзишӣ мебошанд: талош, ба паҳлу галтидан, галтондан, линги камарӣ, овехтан, ба ҳам даровехтан, голиб омадан, барангехтан, тез кардан, гӯшмол додан, боло бардошта задан, се навбат гӯштии гирифтани, пешдастӣ кардан, ба ҳучум гузаштан, ҳучум овардан, зарба задан, торсақӣ задан, лангар андохтан, зафар ёфтани;*

6. *Истилоҳоте, ки унвони мафҳумҳои умумии соҳаи варзиширо ифода мекунанд: қавоиди зӯрозмоӣ, қоидаи гӯштигирӣ, тарбияи бадан, русуми муҳориба, риёзат (машиқ, тамрин)»¹.*

Тавре аз тадқиқоти Шафоатов А. Н. бармеояд, истилоҳоти соҳаи варзиш дар забони тоҷикӣ таърихи басо қадима дошта, ҳанӯз аз замони хеле қадим шакл гирифтаанд. Албатта, забон доимо дар инкишоф аст ва бо пайдо шудани мафҳумҳои нав дар забон калимаҳои нав низ пайдо мешаванд. Соҳаи варзиш низ аз ин истисно нест, зеро ин соҳа низ рушд меёбад ва пеш меравад. Навъҳои мавҷудаи варзиш такмил меёбанд ва сол аз сол навъҳои нави он пайдо мешаванд. Дар баробари рушди риштаҳои мухталифи варзиш ва пайдо шудани анвои нави он дар ин соҳа мафҳумҳои нав пайдо мегарданд, ки ин мафҳумҳо ба воситаи калимаҳои ифода мешаванд. Бояд гуфт, ки дар шароити кунунӣ барои шакл гирифтани истилоҳоти ин ё он соҳа нақши васоити ахбори омма, махсусан матбуот басо бузург аст. Аз ин рӯ мо тасмин гирифтаем, мавқеи баъзе истилоҳоти варзиширо дар матбуот мавриди баррасӣ қарор диҳем. Инак, дар бобати истилоҳоти варзиши аслан тоҷикӣ ба саҳифаҳои матбуот муроҷиат менамоем.

¹ Шафоатов А. Н. Истилоҳоти варзиш дар забони тоҷикӣ. – Душанбе: Истеъдод, 2012. – С. 24 – 25.

Нахустин истилоҳи ин соҳа, ки калимаи аслии тоҷикӣ мебошад ва хеле зиёд кор фармуда мешавад, худи калимаи **варзиш** мебошад. Калимаи **варзиш** исм мебошад. Он аз ҷиҳати шакл сохта буда, аз асоси замони ҳозираи феъли **варзидан** – **варз** бо илова намудани суффикс ё пасванди калимасозии **-иш** сохта шудааст. Феъли **варзидан** дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» «1. шугл кардан, машгул шудан; пай дар пай кардани коре; 2. кишту кор кардан, ба зироат машгул шудан, деҳқонӣ кардан; 3. феъли ёридиханда дар феълҳои таркибии номӣ, масалан, дӯстӣ варзидан, ишқ варзидан, мардумӣ варзидан ва ғ.» маънидод шудааст¹. Исми **варзиш** бошад ба маънои «шугл, машгулият, машқ кардани коре» омадааст². Дар забони адабии муосири тоҷик ин калима маънои хеле мушаххас гирифта мафҳуми «спорт»-и аврупоиро ифода мекунад:

*Дар воқеъ **варзиш** ба саломатии ҳар инсон фоидаи калон дорад* (Ба куллаҳои дониш, 15.03.2013);

*Аз давраҳои қадим ба мо маълум аст, ки, масалан, дар Ликеи (литсей) Арасту то нисфирӯзӣ дарс мехонданд ва баъд аз он то бегоҳӣ ба **варзиш** машгул мешуданд. Ин гувоҳӣ аз он медиҳад, ки **варзишро** на ба хотири мағлуб кардани тариф истифода мебаранд, балки **варзиш** оромкунандаи рӯҳ мебошад* (Ба куллаҳои дониш, 05.03.2013);

Бояд гуфт, ки суффикси **-иш** дар забони тоҷикӣ аз ҷумлаи суффиксҳои сермаҳсуи калимасоз аст, ки бо асоси замони ҳозираи феъл омада исмҳои абстракти ифодакунандаи амалу ҳолат месозад ба монанди *хониш, хорш, дониш, биниш, таркиш ва ғайра*³.

Яке аз хусусиятҳои асосии калимаҳои аслии забон дар бобати калимасозӣ, таркиб ва иборасозӣ саҳми муҳим ва назаррас доштани онҳо мебошад⁴. Аз калимаи **варзиш** низ дар забони тоҷикӣ вожаю таркибҳои зиёди ифодакунандаи истилоҳоти ин соҳа сохта мешавад. Ба монанди **варзишгар**,

¹ Фарҳанги забони тоҷикӣ. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – С. 225.

² Ҳамон ҷо.

³ Забони адабии ҳозираи тоҷик. – Душанбе: Маориф, 1982. – Ҷ. 1. – С. 148 – 149.

⁴ Мачидов Ҳ. Забони адабии муосири тоҷик. – Душанбе: Деваштич, 2007. – Ҷ. 1. – С. 90 – 91.

варзишгоҳ, майдони варзиш, толори варзиш, устоди варзиш ва ғайра.

Калимаи **варзишгар** аз асоси замони гузаштаи феъли **варзидан** – **варз** бо пасвандҳои **-иш** ва **-гар** сохта шудааст. Суффикси **-гар** дар забони тоҷикӣ аз як исми исми дигар месозад, ки шахсро аз рӯи касбу ҳунар, мавқеи иҷтимоӣ, ҳислату кирдор, амалиёт, машғулият ва ҳаракаташ нишон медиҳад¹. Дар калимаи **варзишгар** низ ин суффикс шахсро аз рӯи амалиёт, машғулият ва ҳаракаташ ифода кардааст:

*Муштзани маъруфи тоҷик Мавзуна Ҷориеваи 19-сола барои беҳтарин дастовардҳои – медали биринҷии Бозиҳои XXX тобистонаи олимпӣ дар Лондон ва мусобиқаи қаҳрамони ҷаҳон оид ба бокс дар Чин ва медали нуқра дар мусобиқаи қаҳрамони Осиё дар Муғулистон беҳтарин **варзишгари** сол доништа шуд (Минбари халқ, 20.12.2012);*

*Ҳамин тавр, **варзишгарони** тоҷик то имрӯз ба бозиҳои 30-юми олимпӣ, ки тобистони имсол дар Лондон баргузор мешавад, панҷ роҳхат ба даст овардаанд (Минбари халқ, 05.04.2012);*

*Дар он мусобиқа **варзишгарони** зиёда аз 70 мамлакат итирок доштанд, ки... сазовори ҷойи 5-ум гиштам (Ба қуллаҳои дониш, 11.01.2013);*

*Мо имрӯзҳо қӯшиши дорем, ки бо тайёрии хуб бо дастаи **варзишгарони** ДМТ дар бозиҳои мусобиқаи миллии зимистонаву баҳорона оид ба футбол барои гирифтани ҷоизаи наирияти «Вечерный Душанбе», ки миёни тамоми дастаҳои **варзишгарони** ҷумҳурӣ баргузор мегардад, итирок намоем (Ба қуллаҳои дониш, 29.01.2013);*

*Аслан **варзишгар** дар натиҷаи заҳмату меҳнати зиёд унвони чемпиони мегараду ба дастовардҳои нав ба нав ноил мешавад (Ба қуллаҳои дониш, 11.01.2013).*

Варзишгоҳ низ калимаи сохтаи тоҷикӣ буда аз се ҷузъ иборат аст: асоси замони ҳозираи феъли **варзидан** – **варз**, суффикси калимасози **-иш** ва **-гоҳ**. Дар калимаи **варзишгоҳ** суффикси **-гоҳ** аз исми **варзиш** исми дигар сохтааст, ки маконро ифода мекунад. **Варзишгоҳ**, яъне макони **варзиш**, «ҷойи **варзиш**, зурхона, майдони **варзиш**, маҳалле, ки асбоби **варзиш** дар он ҷо

¹ Забони адабии ҳозираи тоҷик. – Душанбе: Маориф, 1982. – Ҷ. 1. – С. 132 – 333.

омода бошад ва варзишгарон дар он ҷо варзиши кунанд»¹. Дар забони адабии муосири тоҷик калимаи **варзишгоҳ** маънои боз ҳам мушаххастар касб карда истодааст. Он имрӯз бештар ба маънои калимаи аврупоии «стадион» ба қор бурда мешавад:

*Мусобиқаи Лигаи олии футболи Тоҷикистон 29 ноябр бо бози дастаҳои «Истиқлол» – Душанбе ва «Равшан» – Кӯлоб, ки дар пойтахт дар **Варзишгоҳи** марказии ҷумҳуриявӣ барпо мегардад, ба анҷом мерасад (Минбари халқ, 22.10.2012);*

*Дастаи «Истиқлол», ки дар мусобиқа се боз кам гузаронидааст, рӯзҳои 22 ноябр дар **Варзишгоҳи** марказии ҷумҳуриявӣ бо дастаи «Хучанд», 25 ноябр бо «Энергетик» ва 29 ноябр бо «Равшан» қувва меозмояд (Минбари халқ, 22.10.2012);*

*Тавре ҳаводорони футбол огоҳанд, дастаи «Равшан»-и Кӯлоб рӯзи 29 ноябр дар бози охирини чемпионати имсола бар тими «Истиқлол»-и Душанбе бо ҳисоби 2 x 1 ғирӯз шуд. Барои тамошои бозӣ дар **Варзишгоҳи** марказии ҷумҳуриявӣ бештар аз 15 ҳазор мухлис ҷамъ омада буданд (Минбари халқ, 06.12.2012);*

*Тибқи нақша ҳоло донишҷӯён варзиши сабук мехонанд, аммо майдоне надорем, ки ин бозихоро гузаронем. Маҷбур ҳастем, ки донишҷӯёнро ба **Варзишгоҳи** марказӣ (собиқ **варзишгоҳи** ба номи Фрунзе) барем (Ба қул्लाҳои дониш, 05.03.2013);*

*Соли 2008-ум ба ҳайси директори **варзишгоҳи** «Бофанда» **варзишгоҳи** вайрону валангорро дар як муддати кӯтоҳ ба қабудизор табдил дода, даври онро бо ниҳолҳои сояафкан дарахтзор намуд (Ба қул्लाҳои дониш, 29.01.2013).*

Майдони варзиш. Ин истилоҳи таркибӣ ба воситаи бандаки изофии **-и** аз ду калимаи тоҷикӣ – **майдон** ва **варзиш** сохта шудааст. Калимаи **майдон** дар луғат «1. ҷойи фарох, замини васеи беиморат; 2. арсаи аспдавонӣ ва ғӯю чавгонбозӣ» маънидод шудааст². Дар иртибот ба маънои калимаи **майдон** истилоҳи таркибии майдони варзишро чунин маънидод қардан мумкин аст: «мавзеи қушод барои гузаронидани мусобиқаҳои варзишӣ»:

Дар доираи чорабиниҳо бахшида ба 65-солагии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ва ҷашни Наврӯзи байналмиллалӣ рӯзи 17-уми

¹ Шафоатов А. Н. Луғати мухтасари истилоҳоти соҳаи варзиш. – Душанбе: Истеъдод, 2012. – Ҷ. 2. – С. 14.

² Фарҳанги забони тоҷикӣ. – М.: Советская Энциклопедия, 1969. – Ҷ. 1. – С. 624.

феврари соли равон дар **майдони варзиши шаҳраки донишҷӯён мусобиқаҳои шашка, шохмот, ва тенниси рӯйи миз** байни донишҷӯёни хобгоҳҳои ДМТ баргузор гардид (Ба қуллаҳои дониш, 22.02.2013).

Толори варзиш низ истилоҳи таркибӣ буда, аз ду калимаи тоҷикӣ **толор** ва **варзиш** бо банди кизифӣ сураат ёфтааст. Толор маънои «хонаи калон»-ро дорад. Дар иртибот ба ин **толори варзиш** хонаи калонест, ки дар он мусобиқаҳои варзишӣ баргузор мегарданд ё машқҳои варзишӣ сураат мегиранд:

*Чор сол мешавад, ки ваъда медиҳанд, ки як **толори** бузурги **варзиш** сохта мешавад, вале ин ният ҳеҷ амалӣ нашуд* (Ба қуллаҳои дониш, 05.03.2013);

*...ба муносибати 20-умин солгарди таъсисёбии Қувваҳои Мусаллаҳи Тоҷикистон дар **толори варзиши** Донишқадаи соҳибкорӣ ва хизмат миёни кормандони вазорати энергетика ва саноати ҷумҳурӣ мусобиқаҳои варзишӣ аз рӯйи ду намуд – тенниси рӯйи миз ва бадминтон баргузор гардид* (Минбари халқ, 21.02.2013).

Устои варзиш низ истилоҳи тарикибист. Он аз ду калимаи тоҷикӣ – **устод** ва **варзиш** сохта шуда, ин ду калимаро бандики изофии **-и** ба ҳам алоқаманд кардааст. Устод дар луғат «1. муаллим, омӯзгор; 2. донои қор, бомаҳорат; мутахассис дар қор ё пешае»¹ маънидод гардидааст. Дар робита ба маъноҳои зикршудаи калимаи **устод** истилоҳи таркибии **устоди варзишро** чунин шарҳ додан мумкин аст: «*шаҳсе, ки дар варзиш маҳорати баланд зоҳир кардааст, мутахассиси соҳаи варзиш*». Аммо **устоди варзиш** як навъ унвоне мебошад, ки ба варзишгар ҳангоми маҳорати баланд нишон додан ва ба ҷо овардани меъёри муайян дар ин ё он навъи варзиш дода мешавад:

*Бояд тазаккур дод, ки клуби варзишии «Востан» моҳи июни соли 2010 бо ибтиқору сарпарастии паҳлавони маъруф Нурали Шарифов, **устоди варзиши** Иттиҳоди Шӯравӣ дар риштаи дзюдо, **устоди** шоистаи **варзиши** Тоҷикистон дар риштаи дзюдо, раиси ҷамъияти саҳҳомии шакли пӯшидаи «Файз» таъсис ёфтааст* (Нигоҳ, 06.03.2013);

¹ Фарҳанги забони тоҷикӣ. – М.: Советская Энциклопедия, 1969. – Ҷ. 2. – С. 395.

*Нахуст барои кор ба ин бошгоҳ ба ҳайси сармураббӣ мутахассиси варзида, яке аз поягузори дзюдо дар Тоҷикистон, **устоди варзиши СССР, мураббии шоистаи Тоҷикистон Аҳтам Раҷабов** даъват шуд (Нигоҳ, 06.03.2013);*

*Ҳоло Аҳтам Раҷабов бо ёваронаш, мураббӣи варзида, **устодони варзиши Рустам Назаров ва Хуриед Сафаров** дар Душанбе, дар маркази клуби варзиши «Вастан» ба писарону духтарон сабку услуби дзюдо ро меомӯзонанд (Нигоҳ, 06.03.2013).*

Ҳамчунин калимаи **варзиш** ба воситаи бандаки изофии **-и** бо калимаҳои иқтибосӣ алоқаманд гардида, истилоҳоти таркибӣ месозад. Аз қабиле **мусобиқаи варзишӣ, мактаби варзишӣ, мачмаи варзишӣ, лавозимоти варзишӣ, клуби варзишӣ** ва ғайра.

Мусобиқаи варзишӣ. Калимаи **мусобиқа** – مُسَابَقَةٌ иқтибоси арабӣ буда, аз чихати шакли грамматикӣ исми амал ё масдари феъли навъи сеюми арабӣ – سَابَقَ мебошад. Феъли سَابَقَ дар луғат «*мусобиқа кардан, зӯрозмоӣ кардан, қувваозмоӣ кардан; дар озмун иштирок кардан; пешӣ гирифтани, бартарӣ ҷустани*» маънидод шуда¹, масдари он مُسَابَقَةٌ маънои «*мусобиқа, зӯрозмоӣ, қувваозмоӣ; озмун; пешӣ гирифтани(и), бартарӣ ҷустани(и)*»-ро дорад². Пас, **мусобиқаи варзиширо** «*зӯрозмоии варзишӣ, бартарӣ ҷустани дар варзиши*» метавон маънидод кард:

*Қобили қайд аст, ки баргузор намудани **мусобиқаҳои варзишӣ** барои тарғиби тарзи ҳаёти солим, рӯҳияи ватандӯстӣ миёни ҷавонону наврасон ва дар мачмӯъ ҷомеа мусоидат хоҳад кард (Минбари халқ, 21.02.2013);*

*Чиҳати татбиқи Нақшаи чорабиниҳо оид ба иҷрои дастуру супоришҳои Сардори давлат, ки зимни мулоқот бо варзишгарони кишвар 20 декабри соли 2010 баён гардиданд, Вазорати энергетика ва саноати ҚТ барои доир намудани **мусобиқаҳои варзишӣ** пайваста чораҳо меандешад (Минбари халқ, 21.02.2013);*

...ба муносибати 20-умин солгарди таъсисёбии Қувваҳои Мусаллаҳи Тоҷикистон дар толори варзиши Донишкадаи соҳибкорӣ ва хизмат миёни кормандони вазорати энергетика ва

¹ Баранов Х. К. Арабско-русский словарь. – М.: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1957. – С. 345; Фарҳанги забони тоҷикӣ. – М.: Советская Энциклопедия, 1969. – Ҷ. 1. – С. 753.

² Ҳамон ҷо.

саноати ҷумхури мусобиқаҳои варзишӣ аз рӯи ду намуд – тенниси рӯи миз ва бадминтон баргузор гардид (Минбари халк, 21.02.2013).

Мактаби варзишӣ. Ин истилоҳи таркибӣ низ аз ду калима – аз вожаи арабии **мактаб** – مَكْتَبٌ ва вожаи тоҷикии **варзиш**, суффикси **-ӣ** бо бандаки изофии **-и** сурат ёфтааст. Калимаи **мактаб** маънои «*ҷойи омӯзиши бачагон, дабистон*»-ро дорад¹. Бо надардошти маънои **мактаб** истилоҳи таркибии **мактаби варзиширо** «*ҷойи омӯзиши варзиш; ҷойе, ки дар он ба бачагон варзиш омӯзонда мешавад*» маънидод кардан мумкин аст:

Вай солҳои 1983 – 1994 директори Мактаби варзишии наврасони ноҳияи Фархор, солҳои 1995 – 2000 сармураббии Мактаби варзишии Душанбе буд (Ба куллаҳои дониш, 29.01.2013).

Соловев тарбиятдидаи мактаби вазишии «Динамо» аст (Ҷавонони Тоҷикистон, 28.02.2013);

Дар Мактаби варзишии наврасон ва кӯдакони захираҳои олимпӣ фаъолият мекардам, соли 2003 дар байни 16 даста унвони Қаҳрамони шаҳри Душанберо гирифтём (Ба куллаҳои дониш, 29.01.2013).

Истилоҳи **мачмааи варзишӣ** низ таркибӣ буда аз калимаи арабии **мачмаа** – مَجْمَعَةٌ ва вожаи тоҷикии **варзиш**, суффикси **-ӣ** сохта шудааст. Мачмаа дар луғат ба маънои «*мачмӯи иштироқ*» муродифи вожаи русии «*комплекс*»² кор фармуда шудааст. Аз маънои калимаи мачмаа маълум мешавад, ки **мачмааи варзишӣ** маънои «*мачмӯи иштироқҳои варзишӣ*»-ро дорад ва дар забони адабии муосири тоҷик ба ҳамин маъно кор фармуда мешавад:

...санаи 3-юми март соли равон дар Мачмааи варзишии шаҳри Душанбе дар вазни 60 кг бо се ҳарифи худ дар (? – ба) набард баромад (Ба куллаҳои дониш, 15.03.2013);

Аввалин мусобиқаи байналмиллалӣ оид ба дзюдо миёни наврасони соли таваллудашон 1996-1998 барои Ҷоми «Востан» дар Мачмааи нави варзишии Кумитаи андозаи Тоҷикистон, ки 1,5

¹ Фарҳанги забони тоҷикӣ. – М.: Советская Энциклопедия, 1969. – Ҷ. 1. – С. 626.

² Ҳамон асар. – С. 139.

ҳазор чойгоҳ дорад, рӯзҳои истироҳат 9-ум ва 10-уми март соати 10-и субҳ шурӯъ мешавад (Нигоҳ, 06.03.2013).

Лавозимоти варзишӣ. Лавозимот низ калимаи иқтибосии арабӣ мебошад. Он маънои маънои «чизҳои лозима, асбобу анҷоми зарурӣ»-ро дорад. Лавозимоти варзишӣ, яъне «асбобу анҷоми барои варзиши зарур» мебошад:

Аз **лавозимоти варзишӣ** мо танқисӣ намекашем (Ба куллаҳои дониш, 05.03.2013).

Клуби варзишӣ. Дар ин истилоҳи таркибии варзишӣ **клуб** калимаи русӣ буда маънои «ташкilot, чамъият, созмон»-ро ифода мекунад¹. Аз ин рӯ **клуби варзишӣ** маънои «ташкilot ё чамъияти варзишӣ»-ро ифода менамояд:

Дар остонаи Рӯзи Артиши миллӣ дар **Клуби** ҷумҳуриявии **варзишии** тирандозии чамъияти мудофиавии кишвар бо ташаббуси Ташкilotи чамъиятии мададгори мудофиавии Ҷумҳурии Тоҷикистон миёни хонандагони синфҳои болоии муассисаҳои таҳсилоти умумии шаҳру ноҳияҳои Турсунзода, Ҳисор, Шаҳринав, Ваҳдат, Рӯдакӣ, Варзоб, Файзобод ва чор ноҳияи шаҳри Душанбе мусобиқаи тирандозӣ аз силоҳи пневматикӣ доир гардид (Минбари халқ, 21.02.2013);

Баъдан, моҳи сентябри соли 2011 дар шаҳри Душанбе маркази **Клуби варзишии** «Вастан» ба фаъолият оғоз кард (Нигоҳ, 06.03.2013);

Дар айни ҳол дар **Клуби варзишии** «Вастан» беш аз 400 нафар тамрин мекунанд (Нигоҳ, 06.03.2013);

Дар конференси **клубҳои варзишии** «Вастан» (раисаш Нуралӣ Шарифов), «Шамс» (раисаш Сӯҳроб Раҳимов) ва КМВА (**Клуби** марказии **варзишии** Вазорати дифои Тоҷикистон, сардораш Фарҳод Раҳматуллоев) ба ҳайати Федаратсияи дзюдои Тоҷикистон назирӯфта шуданд (Минбари халқ, 22.11.2012).

Вақтҳои охир дар забони матбуот ба чойи калмаи русии **клуб** вожаи тоҷикии **бошгоҳ** истифода бурда мешавад. **Бошгоҳ** калмаи сохта буда, аз асоси замони ҳозираи феъли будан – **бош** ва суффикси **-гоҳ** ба вучуд омадааст:

Дар ҷараёни омодагӣ ба мавсими нави футбол ду бозии санҷишӣ бо **бошгоҳҳои** маҳаллии ин кишвар дар назар аст (Ҷавонони Тоҷикистон, 28.02.2013);

¹ Лугати русӣ тоҷикӣ. – М.: Русский язык, 1985. – С. 393.

Дмитрий Галямин, директори маҷмааи варзишии «Динамо» изҳор намудааст, ки **бошгоҳ** ва сармураббӣ аз банди шартномаи дуҷониба, ки дароз кардани муҳлатро дар сурати хоҳиши тарафҳо ба муҳлати ду сол нешбинӣ кардааст, истифода бурдаанд (Ҷавонони Тоҷикистон, 28.02.2013);

Бағди анҷоми мавсими 2012 – 2013 Соловев ба **бошгоҳи Санкт-Петербург** мегузарад (Ҷавонони Тоҷикистон, 28.02.2013).

Шояд он бо таъсири ҳамзабони эронӣ дар матбуот пайдо шуда бошад. Дар ҳар сурат **бошгоҳ** калимаи асли буда мувофиқи қоидаҳои морфологии забони тоҷикӣ сохта шудааст. Эҳтимол ин калима дар оянда серистеъмол шуда, доираи истеъмоли вожаи бегонаи **клубро** танг кунад.

Истилоҳи дигари соҳаи варзиш, ки аслан тоҷикӣ, калимаи **даста** мебошад. **Даста** ҳам калимаи сохта буда, аз исми **даст** ба воситаи суффикси **-а** сохта шудааст. Бояд гуфт, ки **даста** калимаи **даста** сермаъно мебошад. Дар Фарҳанги забони тоҷикӣ шаш маънои он зикр ёфтааст. Аз ҷумла машҳуртарин маъноҳои калимаи **даста** инҳо мебошанд: «1. он қисми абзор, ки бо даст гирифта мешавад, қабза, масалан, дастаи шамшер, корд, арра, дастаи кӯза ва ғ.; 2. бастаи гул, гулдаста; 3. нумератив миқдоре ё қабзае аз чизе, масалан, як даста қоғаз, як даста ҳезум ва ғ.; 4 гурӯҳ, тӯда...»¹. Дар соҳаи варзиш низ **даста** ба маънои «гурӯҳи варзишгарон»² қор фармуда мешавад ва ҳаммаънои вожаҳои «**команда**»-и русӣ ва «**тим**»-и аврупоӣ мебошад:

Тавре аз Федератсияи футболӣ мамлакат ба ҳафтаномаи «Минбари халқ» хабар доданд, бар асоси қуръакашӣ **дастаҳо** ба се гурӯҳ (ҳар гурӯҳ иборат аз 4 **даста**) тақсим шудаанд (Минбари халқ, 20.12.2012);

Дастаи мунтахаби ҷавонони Тоҷикистон дар гурӯҳи «А» бо тимҳои Белоруссия, Латвия ва Эстония қувва меозмояд (Минбари халқ, 20.12.2012);

Дар даври дуввум ду **дастаи** беҳтарин аз ҳар гурӯҳ ва ду тими беҳтарин миёни **дастаҳои** ҷойҳои сеюмро ишғолкарда барои

¹Фарҳанги забони тоҷикӣ. – М.: Советская Энциклопедия, 1969. – Ҷ. 1. – С. 346.

² Шафоатов А. Н. Лугати мухтасари истилоҳоти соҳаи варзиш. – Душанбе: Истеъдод, 2012. – С. 20.

чойҳои 1 – 8-ум мубориза мебаранд. **Дастаҳои** боқимонда барои чойҳои 9 – 12-ум талош мекунанд (Минбари халқ, 20.12.2012).

Калимаи **пахлавон** низ асли буда маънои «1. зӯрманд, тавоно, қавӣ, далер, шучоъ; 2. сарлашкар, сипаҳбуд»-ро дорад¹. Калимаи мазкур ба хамин маънӣ ханӯз дар «Шоҳнома»-и безаволи Ҳаким Абулқосими Фирдавӣ ба назар мерасад:

*Кучо ӯ бувад, ман наёям ба кор,
Ки ӯ пахлавон асту гурду савор*².
Ё ин ки:

*Фиристода омад чу боди дамон,
Расонид нома бари пахлавон*³.

Дар соҳаи варзиш низ калимаи **пахлавон** ба маънои «варзишгари пурқувват, варзишгари қавию тавоно» истифода мешавад. Аммо бештар ин калима хоси варзиши гӯштин мебошад:

Пахлавонони тоҷик аз ҳоло ба мусобиқаи соли оянда омодагӣ мебинанд, ки мақсади асосӣ дарёфти роҳхатҳо ба Бозиҳои олимпи соли 2016 дар пойтахти Бразилия шаҳри Рио-де-Женейро мебошад (Минбари халқ, 22.11.2012);

Пахлавони тоҷик Искандари Рустам дар намуди гӯштини озод соҳиби роҳхат ба олимпиадаи Лондон шуд (Минбари халқ, 05.04.2012);

Бовар дорем, ки ширкати ин ду **пахлавони** машҳур ба ҳайси меҳмонони фахрӣ дар ин мусобиқа ба гӯштингирони наврас илҳому рӯҳи тоза мебахшад (Нигоҳ, 06.03.2013);

Пахлавонони навраси Клуби варзиши «Вастан» дар якҷанд мусобиқаи байналмиллалӣ қитъавӣ ва ҷумҳуриявӣ ширкат карда натиҷаҳои дилхоҳ ба даст овардаанд (Нигоҳ, 06.03.2013).

Солҳои охир дар риштаи варзиш истилоҳи мураккабсохти **чаҳонпахлавон** низ хеле зиёд истифода мешавад. **Чаҳонпахлавон** аз ду калимаи мустақилмаъно – **чаҳон** ва **пахлавон** бо алоқаи тобеъ ба вучуд омадааст. Ин калима ба маънои «пахлавони

¹ Фарҳанги забони тоҷикӣ. – М.: Советская Энциклопедия, 1969. – Ҷ. 2. – С. 48.

² Ҳамон ҷо.

³ Ҳамон ҷо.

ҳамаи ҷаҳон, паҳлавони ҷаҳонӣ» дар луғат маҳфуз аст¹. Аммо дар риштаи варзиш «қаҳрамон ё чемпиони ҷаҳон оид ба гӯштин»-ро **ҷаҳонпаҳлавон** меноманд. Истилоҳи **ҷаҳонпаҳлавон** дар забони адабиёти классикӣ «лақаби *Рустамро, ки қаҳрамони асосии «Шоҳнома»-и Фирдавсист*» ифода мекард:

Мо [Кайковус] ўро [Рустамро] ҷаҳонпаҳлавон ва таҳамтан лақаб додем².

Дар матбуоти имрӯза бошад, истилоҳи **ҷаҳонпаҳлавон** бештар ба чемпиони ҷаҳон оид ба гӯштани тарзи дзюдо Саидмӯмин Раҳимов нисбат дода мешавад:

6-уми апрел дар шаҳри Душанбе мусобиқаи байналмиллалии дзюдо барои гиромидошти ёди ҷаҳонпаҳлавон Саидмӯмин Раҳимов баргузор мегардад (Спорт+, 01.04.2013);

...дар Маҷмааи варзишии Кумитаи андози ҷумҳурӣ, ки дар шаҳри Душанбе воқеъ гардидааст, мусобиқаи кушод оид ба дзюдо дар вазни мутлақ ба хотираи ҷаҳонпаҳлавон Саидмӯмин Раҳимов баргузор шуд (Спорт+, 10.04.2013).

Дар «Бадоеъулвақоъ»-и Зайниддин Маҳмуди Восифӣ муродифи дигари истилоҳи **ҷаҳонпаҳлавон** – **паҳлавони олам** ба назар мерасад:

«Чун талоишҳои муқаддимагӣ ангехта бо ҳам овехтанд, Паҳлавони олам Муҳаммади Молониро гофил сохта, линги камарӣ андохт, ки ў барпаҳлӯ бар замин галтид»³.

Калимаи **бозӣ** низ дар соҳаи варзиш ҳамчун муродифи калимаи **мусобиқа** ба кор бурда мешавад, вале ин ду истилоҳ дар варзиш на ҳамеша ҳамдигарро иваз карда метавонанд. **Бозӣ** одатан дар варзишҳои даставӣ, ки бо анвои мухталифи тӯб ё шайба чараён мегиранд истифода мешавад. Ба монанди: *бозии футбол, бозии волейбол, бозии теннис, бозии хоккей* ва ғайра. Дар варзишҳои тан ба тан, навъҳои мухталифи пойга ва амсоли инҳо одатан калимаи **мусобиқаро** ба кор мебаранд: *мусобиқаи гӯштин, мусобиқаи аспдавонӣ, мусобиқаи бокс* ва ғайра. **Бозӣ** калимаи тоҷикӣ буда дар луғат ҳамчун «*1. саргармӣ бо чизе, машғулияти хурсандивар, машғулияти шавқу ҳавасангез ҳамчун қиморбозӣ,*

¹ Фарҳанги забони тоҷикӣ. – М.: Советская Энциклопедия, 1969. – Ҷ. 2. – С. 779.

² Ҳамон ҷо.

³ Айнӣ С. Восифӣ ва хулосаи «Бадоеъулвақоъ». – Сталинобод, 1956. – С. 67 – 69.

шатранҷбозӣ ва г., машигулияти гайриҷиддӣ; 2. ҳила, фиребу найранг; кори аҷиб; 3. **маҷозан**: ҳаракат, ҷунбиш, рақс»¹ маънидод шудааст. Дар соҳаи варзиш низ истилоҳи бозӣ «саргармӣ ё машигулият ба ягон навъи варзиш»-ро ифода мекунад:

Дар бозиҳои даври 26-ум, ки рӯзҳои 17-ум ва 18-уми ноябр доир шуданд, соҳибони майдон «Хучанд»-и Хучанд «Энергетик»-и Душанберо бо ҳисоби 2: 1, «Регар-ТадАЗ» «Гвардия»-и Душанберо бо ҳисоби бузурги 11: 0, «Истиқлол»-и Душанбе дар варзишгоҳи марказии пойтахти кишвар «Ҳосилот»-и Фархорро бо ҳисоби 5: 0 маглуб карданд (Минбари халқ, 22.11.2012);

Вале ба бахти бади «Ливерпул» бозӣ бо ҳамин бохт барои Энфилд анҷом наёфт (СССР, 28.02.2013);

Бигзор ин сабақат бо ҳисоби 3: 1 бар фоидаи «Ливер» хатм шуд. Вале тазод ин аст, ки 3:1 бохта, «Зенит» галаба кард!!! Зеро дар бозиш қаблӣ 2: 0 дастболо шуда буд (СССР, 28.02.2013);

Сухан сари бозиш дағали ҳучумкунандаи «Ливерпул» Суарес меравад (СССР, 28.02.2013);

Аз калимаи **бозӣ** истилоҳи дигари соҳаи варзиш – **бозингар** сохта шудааст. Шакли классикии ин калима **бозигар** аст. Дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ низ дар ҳамин шакл омада «он кӣ дар ягон бозӣ маҳорат дорад, монанди дорбоз, шатранҷбоз ва г., бозингар»² шарҳ дода шудааст. Калимаи **бозигар** сохта буда аз **бозӣ** ва суффикси **-гар** ба вучуд омадааст. Дар мисоли зерин ҳам дар ҳамин шакл истифода шудааст:

Ин ҳам дар ҳолест, ки сармураббӣ дар қатори 27 бозигари дастаҳои гуногуни футболи кишвар ягон футболбозро аз дастаи «Равшан»-и Кӯлоб, қаҳрамони кунунӣ ва барандаи Чоми олии Тоҷикистон – 2013 ба дастаи яккачин даъват накард (Спорт+, 01.04.2014);

Пас саволе ба миён меояд, ки чаро калимаи **бозигар** дар забони адабии муосири тоҷик бештар дар шакли **бозингар** ба қор бурда мешавад? Ба ақидаи мо ин хусусияти сирф фонетикӣ

¹ Фарҳанги забони тоҷикӣ. – М.: Советская Энциклопедия, 1969. – Ҷ. 1. – С. 197.

² Ҳамон асар. – С. 195.

мебошад, зеро пас аз овози садоноки [й], ки калимаи **бозӣ** бо он тамом мешавад, ҳамсадои [г]-ро, ки суффикси **-гар** бо он сар мешавад, талаффуз кардан душвор аст. Аз ин рӯ барои осон шудани талаффуз дар байни калимаи **бозӣ** ва суффикси **-гар** ҳамсадои [н] гузошта шуда, он шакли **бозингарро** гирифтааст. Дар соҳаи варзиш истилоҳи **бозингар** ба маънои «шахсе, ки дар ягон бозии варзиши маҳорат дорад» ба кор бурда мешавад. **Бозингар** бо баъзе тобишҳои маъноӣ бо **варзишгар** муродиф бошад ҳам, онро пура иваз карда наметавонад, зеро **варзишгар** мафҳуми нисбатан васеъро ифода мекунад, **бозингар** бошад ба монанди **бозӣ** танҳо дар варзишҳои даставӣ, ки бо анвои мухталифи тӯб ё шайба чараён мегиранд истифода мешавад. Мисол:

Чамъомади таълимиву тамринии бозингарони «Истиқлол» дар Кувайт аз 25 март то 5 апрел баргузор мешавад (Чавонони Тоҷикистон, 28.02.2013);

Бозингари дар гузашта маъруфи дастаи Эрон, беҳтарин бозингари Осӣё (1996) Худодод Азизӣ бо дастаи «Хайр»-и Ваҳдат шартнома хоҳад баст (Чавонони Тоҷикистон, 28.02.2013);

Халк-супер гаронарзиштарин трансфери соли 2012, ки ба сафи «Зенит»-и Санкт-Петербург омадаву дар ин ҷо зиддаи бозингарони шовинисти рус инқилоб карда буданд, ахиран исбот намуд, ки ба 55 млн. евро меарзад! (СССР, 28.02.2013);

Воқеан ҳам Суарес, ки яке аз ситораҳои тобони футболи муосир аст, дар баробари Баллотелли италиявӣ яке аз дагалтарин бозингарони олам маҳсуб меравад (? – мешавад), ки барои ин амали ношоён борҳо мучозот шудаву ҳиҷ (? – ҳеҷ) ислоҳ намешавад (СССР, 28.02.2013).

Ҳамзамон аз калимаи **бозӣ** бо феъли ёвари **кардан** истилоҳи таркибии **бозӣ кардан** сохта мешавад, ки маънои «ба варзиш машғул шудан, ҳунари варзишии худро нишон додан, мусобиқа кардан» истеъмол мешавад:

Ҳимоятгари 24-солаи тими миллии мамлакат оид ба футбол Даврон Эргашев, ки шартномааш бо даста «Истиқлол»-и Душанбе ба анҷом расидааст, мумкин аст аз ин пас дар ҳайати дастаи «Жетису», барандаи медали нуқраи Чемпионати Қазоқистон – 2011 бозӣ кунад (Чавонони Тоҷикистон, 28.02.2013);

Худодод Азизӣ 22 июни соли 1971 дар Машиҳад таваллуд шудааст. Дар дастаҳои футболи «Абӯмуслим», «ПАС», «Баҳман», «Персиполис» бозӣ кардааст (Ҷавонони Тоҷикистон, 28.02.2013);

Дар ин мавсим Валдес дар ҳайати «Валенсия» дар 20 дидори (? – бози) Чемпионати Испания бозӣ карда панҷ гол задаст (Ҷавонони Тоҷикистон, 28.02.2013).

Набард аслан маънои «чанг, муҳориба, разм, корзор»-ро дорад. Дар варзиш ба маънои «мусобиқа, мубориза, рақобат, кӯшиш барои дастболо шудан» истеъмол мешавад:

*Аз ин рӯ мо тасмим гирифтём, ки... ба шумо... як ҷавони дигарро муаррифӣ кунем, ки дар **набарди** аввалини худ сазовори ҷойи саввум гаштааст (Ба қуллаҳои дониш, 15.03.2013).*

*...дар Маҷмааи варзиши шаҳри Душанбе дар вазни 60 кг бо се ҳарифи худ дар (? – ба) **набард** баромад (Ба қуллаҳои дониш, 15.03.2013);*

*...дар **набард** бо ҳарифи саввумаш мағлуб шуд (Ба қуллаҳои дониш, 15.03.2013).*

Истилоҳи **гӯштин**, **гӯштӣ** ё **гӯштингирӣ** аз тарафи муҳаққик А. Н. Шафоатов дар «Луғати мухтасари истилоҳоти соҳаи варзиш» чунин маънидод гардидааст: «қувваозмоии ду кас, часпидани ду нафар ба ҳамдигар барои ба замин задани якдигар, мубориза. Дар ҷаҳон беш аз 30 намуди ин навъи варзиш вучуд дорад. Масалан, барилда (муғулӣ), гӯштини бухороӣ (тоҷикӣ-ӯзбекӣ), тарзи озод, тарзи рост, яъне рост истода гӯштин гирифтани, юнонию римӣ (классикӣ), гуреш (туркманӣ), гюлеш (озарӣ), гюреш (туркӣ), дзюдо (ҷопонӣ), мисрии қадим, юнонии қадим, тарзи классикӣ, кох (арманӣ), кураш (ӯзбекӣ) ва гайра»¹.

Истилоҳи **гӯштин**, **гӯштӣ** ё **гӯштингирӣ** дар забони тоҷикӣ таърихӣ басо қадима дорад. Он ҳанӯз дар асари Зайниддин Маҳмуди Восифӣ «Бадоеъулвақоъ» ба назар мерасад:

*«Муҳаммади Молонӣ маҷбур шуд, ки қабул кунад ва ҳар ду тунбони **гӯштингирӣ** пӯшиданд ва дар мубориза кӯшиданд.*

¹ Шафоатов А. Н. Луғати мухтасари истилоҳоти соҳаи варзиш. – Душанбе: Истеъдод, 2012. – Ҷ. 1. – С. 18 – 19.

Муҳаммади Молонӣ қарор дод, ки на худро ва на Паҳлавони оламро наяндозад ва гӯштиро қоим дорад»¹.

Дар забони имрӯза низ калимаи **гӯштӣ** ё **гӯштин** ба ҳамин маъно вомехӯрад:

Паҳлавони тоҷик Искандари Рустам дар намуди гӯштини озод соҳиби роҳхат ба олимпиадаи Лондон шуд (Минбари халқ, 05.04.2012);

Мо сексияҳои тенниси рӯйи миз, футбол, волейбол, гӯштини миллӣ, самбо ва дигар намудҳои варзиширо таъкил кардем, ки ҳар рӯз донишҷӯён омада бо роҳбарии устодон тамрин мекунанд (Ба куллаҳои дониш, 05.03.2013).

Гӯштингир ё **гӯштигир**. Агар гӯштӣ, гӯштин ё гӯштингирӣ исми амал бошад, гӯштингир ё гӯштигир исми шахс мебошад. Ин калимаи мураккаб аз калимаҳои **гӯшт** пасванди **-ин (-ӣ)** ва асоси замони ҳозираи феъли **гирифтн** – **гир** сохта шудааст. **Гӯштингир** ё **гӯштигир** «паҳлавоне мебошад, ки ба варзиши гӯштин (гӯштӣ) шугл дорад»²:

Бовар дорем, ки ширкати ин ду паҳлавони машҳур ба ҳайси меҳмонони фахрӣ дар ин мусобиқа ба гӯштигирони наврас илҳому рӯҳи тоза мебахшад (Нигоҳ, 06.03.2013).

Ҳарчанд дар мисолҳои мавриди назари мо калимаи **муштзанӣ** ба назар намерасад, он аз аз ҷумлаи истилоҳоти ба тозагӣ падидамадаи варзиш ба ҳисоб меравад. **Муштзанӣ** солҳои охир баъзан ба ҷойи истилоҳи **бокси** аврупоӣ ба кор бурда мешавад. Дар воқеъ истилоҳи **муштзанӣ** мувофиқи калимасозии забони тоҷикӣ сохта шудааст. Он калимаи мураккаб буда аз исми **мушт** ва асоси замони ҳозираи феъли **задан** – **зан** бо суффикси **-ӣ** сурат ёфтааст. Калимаи мушт дар луғат ба маънои «1. панҷаи гушшудаи даст; 2. даст, панҷаи даст; 3. миқдори чизе, ки дар кафи даст ҷой мегирад; **як мушт** миқдори андаке» омадааст³. Феъли **задан** бошад сермаъно буда, «**кӯфтн**, **чизеро ба чизе сахт расондан**; **ҳуҷум кардан**, **ҳамла**

¹ Айни С. Восифӣ ва хулосаи «Бадоеъулвақоъ». – Сталинобод, 1956. – С. 67 – 69.

² Шафоатов А. Н. Луғати мухтасари истилоҳоти соҳаи варзиш. – Душанбе: Истеъдод, 2012. – Ҷ. 1. – С. 19.

³ Фарҳанги забони тоҷикӣ. – М.: Советская Энциклопедия, 1969. – Ҷ. 1. – С. 778.

овардан»¹ аз чумлаи маъноҳои маъмули он мебошанд. Пас калимаи мураккаби **муштзанӣ** маънои «*бо панҷаи гунишудаи даст задан, бо мушт задан, бо мушт ҳамла овардан*»-ро ифода мекунад. Ҳамчун истилоҳи варзиш **муштзанӣ** ба маънои «*мушт задан ба якдигар ва навъе аз варзиш ё мусобиқа, ки миёни ду нафар ҳамвази сурат мегирад*» кор фармуда мешавад. Ба ҳар ҳол муштзанӣ як навъ истилоҳи захиравӣ мебошад, ки шояд дар оянда серистеъмол шуда ба ҷойи **бокс** кор фармуда шавад.

Агар истилоҳи **муштзанӣ** амалро ифода кунад, **муштзан** иҷроқунандаи он амал мебошад. **Муштзан** низ калимаи мураккабест, ки аз исми **мушт** ва асоси замони ҳозираи феъли **задан** – **зан** сохта шудааст. Ин ду калимаро мо дар боло маънидод кардем. Аз ин рӯ ҳочат ба тақрори он нест. Танҳо ҳамин қадар мегӯем, ки **муштзан** дар соҳаи варзиш ба маънои «*қасе, ки бо мушт мезанад, қавӣ, пурзӯр ва қасе, ки варзиши бокс мекунад ё бо бокс машғул аст*» корбаст шуда, ҳамчун муродифи калима русии **боксёр** ба кор бурда мешавад. Ин истилоҳ низ дар забони тоҷикӣ собиқаи чандон тӯлонӣ надорад, зеро қаблан дар забони тоҷикӣ низ вожаи **боксёри** русиро кор мефармуданд:

Муштзани маъруфи тоҷик Мавзуна Ҷориеваи 19-сола барои беҳтарин дастовардҳои – медали биринҷӣ дар Бозиҳои XXX тобистонаи олимпӣ дар Лондон ва мусобиқаи қаҳрамони ҷаҳон оид ба бокс дар Чин ва медали нуқра дар мусобиқаи қаҳрамони Осиё дар Муғулистон беҳтарин варзишгари сол доништа шуд (Минбари халқ, 20.12.2012);

Акнун Искандари Рустам дар сафи гурзандоз Дилиод Назаров, муштзан Анвар Юнусов, таэквандочӣи Алишер Гулов ва Фарҳод Неъматов ба олимпиада омодагӣ мебинанд (Минбари халқ, 05.04.2012):

Ин муштзани 48-сола тавонист Таворис Клауд, қаҳрамони амалқунандаи IBF дар вазни нимгаронро, ки ҳамагӣ 31-сола аст, мағлуб намояд (Спорт+, 01.04.2013).

Истилоҳҳои **гурзандозӣ** низ вожаи муракаб буда ба монанди **муштзанӣ** аз исми **гурз**, асоси замони ҳозираи феъли **андохтан** – **андоз** бо суффикси **-ӣ** сохта шудааст, вале он дар забони тоҷикӣ собиқаи

¹ Фарҳанги забони тоҷикӣ. – М.: Советская Энциклопедия, 1969. – Ҷ. 1. – С. 329 – 330.

тӯлонӣ дорад, зеро вожаҳои **гурз**, **гурза** ва феъли **гурз** **кашидан** дар «Шохнома»-и Фирдавсӣ ба назар мерасанд:

*Ҳамин гурзи якзахм бардоштам,
Сипахро ҳамон ҷой бигзоштам¹.*

*Ҳаме бархурӯшид чун тили маст,
Яке гурзаи говпайкар ба даст².*

*Маро кард падруд ҳар кас, ки дид,
Ки бар Аждаҳо гурз хоҳам кашид³.*

Аз ин маълум мешавад, ки **гурзпартоӣ** ва **гурзандозӣ** дар гузашта яке аз шуғлҳои асосии паҳлавонони эронинажод ба ҳисоб мерафтааст. Дар забони адабиёти классикии тичику форс ифодаҳои «**гурзи Афридун**, **гурзи говсар**, **гурзи нӯлодванд**, **гурзи шашпахлу**, **гурзи якзахм**, **гурзи (гурзаи) ҳафтҷӯш**, **гурзаи говмеш**, **гурзаи говпайкар**, **гурзаи говранг**, **гурзаи говрӯй**, **гурзаи говсор ё говсар**, **гурзаи говчехр**, **гурзаи ҳафтҷӯш**» хеле зиёд истифода шудаанд⁴, ки ин ҳам аз шуҳрат доштани шуғли **гурзандозӣ** ё **гурзпартоӣ** миёни паҳлавонони эронинажод гувоҳӣ медиҳад.

Вожаи **гурз** дар луғат «*амуди оҳанин, кӯпол, як навъ олоти ҷангии пешинаи дастадори саркулӯла, ки монанди мехча барҷастагиҳо дорад*» маънидод гардидааст⁵. Муҳаққиқ А. Н. Шафоатов бошад **гурзро** «*метали курашакли дорои вазни муайян дар соҳаи варзиш*» маънидод кардааст⁶. Истилоҳи **гурзпартоӣ** бошад аз ҷониби ин муҳаққиқи риштаи варзиш чунин тафиср меёбад: «*номи варзиш, ки дар он аз ҷой истода гурзро ба масофаи ҳар чӣ дуртар ҳаво медиҳанд, ифодаи русии он «толкование ядро»*

¹ Фарҳанги забони тоҷикӣ. – М.: Советская Энциклопедия, 1969. – Ҷ. 1. – С. 296.

² Фарҳанги мухтасари «Шохнома». – Душанбе: Адиб, 1992. – С. 109.

³ Фарҳанги забони тоҷикӣ. – М.: Советская Энциклопедия, 1969. – Ҷ. 1. – С. 296.

⁴ Ҳамон ҷо.

⁵ Ҳамон ҷо.

⁶ Шафоатов А. Н. Луғати мухтасари истилоҳоти соҳаи варзиш. – Душанбе: Истеъдод, 2012. – Ҷ. 2. – С. 18.

мебошад»¹. Дар замони имрӯза низ гурзпартоӣ шуҳрати қаблашро гум накардааст, бехуда нест, ки он ба рӯйхати Бозиҳои олимпӣ шомил гардидааст:

Дилишод Назаров – голиби давраҳои мусобиқоти даввати ҳаҷонӣ аз силсилаи «IAAF World Challenge» оид ба гурзандозӣ дар Рио-Де-Жанейро (Бразилия) ва Кавасаки (Ҷопон) ва ҷойи 10-ум дар Олимпиадаи Лондон дар зинаи сеюми ин рӯйхат ном бурда мешавад (Минбари халқ, 20.12.2012).

Гурзандоз низ иҷрокунандаи амали **гурзандозӣ** мебошад, яъне гурзандоз шахсест, ки «аз ҷой истода гурз (метали курашакли дорои вазни муайян)-ро ба масофаи ҳар чӣ дуртар ҳаво медиҳад»:

Ақнуи Искандари Рустам дар сафи гурзандоз Дилишод Назаров, муштзан Анвар Юнусов, таэквандочиён Алишер Гулов ва Фарҳод Неъматов ба олимпиада омодагӣ мекунанд (Минбари халқ, 05.04.2012).

Ҳамчунин аз замонҳои қадим дар байни мардуми мо бозиҳои ба монанди **бузқашӣ**, **пойга**, **човандозӣ**, **чавгонбозӣ** мавҷуд буданд, ки савори асп иҷро мешуданд.

Бузқашӣ як навъи варзиши дастачамъӣ буда, савори асп иҷро карда мешавад. Муҳаққиқ А. Н. Шафоатов ин истилоҳи соҳаи варзишро чунин шарҳ додаст: «*Яке аз намудҳои варзиши, ки як даста саворон ҷамъ оянд, бузро дар майдон қушта партоянд ва қадом саворе, ки бузи қуштаро тез ба марра (ҷойи таъйиншуда) орад, голиб доништа мешавад*»². Вале ин тафсири муҳаққиқ Шафоатов А. Н. нисбатан номукаамал аст, зеро дар марҳилаи аввали **бузқашӣ** барои аз замин бардоштани буз байни саворон талош карда мешавад ва ин кори басо заҳматталаб мебошад. Дар марҳилаи дуюм ҳангоме, ки яке аз саворон бузро аз замин мебардорад, кӯшиш мекунад, ки асп давонда бузро ба марра ҳарчӣ зудтар бурда партояд. Саворони дигар бошанд, кӯшиш мекунанд, ки бузро кашида гиранд. Ҳамин тавр агар савори бузро аз замин бардоштагӣ чусту чолокӣ нишон надиҳад ё бузро мувофиқи қоида дуруст надорад, саворони дигар онро кашида мегиранд. Эҳтимол то хати марра буз якҷанд маротиба

¹ Шафоатов А. Н. Лугати мухтасари истилоҳоти соҳаи варзиш. – Душанбе: Истеъдод, 2012. – Ҷ. 2. – С. 18.

² Ҳамон асар. – С. 13.

аз як даст ба дасти дигар гузарад. Ғолиб на савори бузро аз замин бардоштагӣ, балки савори онро ба чойи муқарраршуда оварда партофтагӣ ҳисобида мешавад. Мисол:

*Боиси қайд аст, ки солҳои пеш бозиҳои **бузқашӣ** бо як шукӯҳу ҷаҳомати хоса баргузор мегардид* (Варзиш – Спорт, 31.01.2013);

*Имрӯз федератсияи **бузқашӣ** дар шаҳри Панҷакент 680 аъзо дошта, дар ҳама мусобиқаҳо фаъолияти хуб нишон медиҳад* (Варзиш – Спорт, 31.01.2013);

*Соли 2012 шаши маротиба дар шаҳру деҳоти Панҷакент бозиҳои **бузқашӣ** барпо гардиданд...* (Варзиш – Спорт, 31.01.2013).

Зери истилоҳи **пойга** дар соҳаи варзиш «*мусобиқа барои пеш аз ҳама ба марра расидан*»¹ фаҳмида мешавад. **Пойга** низ навъҳои гуногун дорад. Масалан: «*велосипедпойга, пойгаи автомобилӣ, асппойга, пойгаи ҳаиткаса, пойгаи гурӯҳӣ, пойгаи командавӣ (даставӣ), пойгаи шахсӣ, пойгаи лижаронӣ, пойгаи бисёррӯза ва гайра*»². Дар забони тоҷикӣ ин калима дар алоҳидагӣ низ ба маънои **асппойга** фаҳмида мешавад, зеро дар гузашта маҳз ҳамин навъи пойга дар байни мадуми мо маълуму машҳур буд:

*Мардуми тоҷик аз қадим бозиҳои миллии доштанд, ки савори асп онро иҷро мекарданд. Ин гуна бозиҳо ва ё варзишҳо аз қабилӣ ...бузқашӣ, **пойга** ва гайраву ҳоказо маълум буданд* (Варзиш – Спорт, 31.01.2013).

Човандозӣ ё **чапандозӣ** ҳамчун муродифи истилоҳи **бузқашӣ** истифода мешавад. Он калимаи муракаб буда аз калимаи **чап**, асоси замони ҳозираи феъли **андохтан** – **андоз** ва суффикси **-ӣ** сохта шудааст. **Човандозӣ** бошад шакли вайроншудаи **чапандозист**, ки бештар дар гуфтугӯ ба кор бурда мешавад. Ин калима шояд бо таъсири ҳамсоҳҳои туркзабон чунин шакли гуфтугӯйиро гирифта бошад. Дар асл **чап андохтан** як навъ ҳаракатест, ки дар **бузқашӣ** истифода бурда мешавад. Савор вақте, ки бузро аз замин мебардорад ё аз дасти савори дигар кашида мегирад, як даст ё як пойи онро бо даст маҳкам дошта, танай бузро зери як пой нигоҳ медорад, ки кашида

¹ Шафоатов А. Н. Луғати мухтасари истилоҳоти соҳаи варзиш. – Душанбе: Истеъдод, 2012. – Ҷ. 2. – С. 38.

² Ҳамон ҷо.

гирифтани он ба саворони дигар душвор мешавад. Хамин усулро **чап андохтан** мегӯянд, ки истилоҳи **чапандозӣ** ё **човандозӣ** аз он ба вучуд омадааст ва ҳамчун муродифи калимаи **бузкашӣ** ба кор бурда мешавад:

Имрӯз бояд шуқр кард, ки диққати мардум ба аспдориву бозиҳои човандозӣ зиёд гардид (Варзиш – Спорт, 31.01.2013);

Бо (?) сохта шудани майдони човандозӣ баланд бардоштани нуфузи бози миллии бузкашӣ ва дар сатҳи намунавӣ гузаронидани мусобиқаҳо мебошад (Варзиш – Спорт, 31.01.2013).

Чавгонбозӣ аз қадимтарин бозиҳои миллии тоҷикӣ ба ҳисоб меравад. Далели қадимӣ будани варзиши чавгонбозӣ дар «Шоҳнома»-и безаволи Абулқосими Фирдавсӣ ва осори классикони дигар зикр гардидани он мебошад:

*Ҳама базму нахчир буд кори ӯй,
Дигар аспу майдону чавгони ӯй¹.*

*Ба чавгон худ чунон чолок буданд,
Ки гӯй аз чанбари гардун рабуданд².*

Истилоҳи **чавгонбозиро** муҳаққиқ А. Н. Шафоатов чунин шарҳ додаст: «*Яке аз ақсоми варзиши, ки саворӣ ё тиёда бо гӯй ва чавгон бозӣ мекунад, чавгони саворӣ дастааш баланд (дароз) ва сари он шабеҳи тахноқ аст*»³. Ин навъи бозӣ, мутаасифона, имрӯз он қадар маҳбубият надорад:

Мардуми тоҷик аз қадим бозиҳои миллие доштанд, ки савори асп онро иҷро мекарданд. Ин гуна бозиҳо ва ё варзишҳо аз қабиле чавгонбозӣ, бузкашӣ, пойга ва гайраву ҳоказо маъмул буданд (Варзиш – Спорт, 31.01.2013).

Истилоҳи **дарвоза** аз ҷиҳати сохт калимаи мураккаб аст. Он аз ду вожаи аслии тоҷикӣ – исми **дар** ва сифати **воз** бо суффикси **-а** сохта шудааст. Исми **дар** ба маънои «*табақаи тахтагин ё оҳанин барои пӯшондани даромадгоҳи хона, ҳавлӣ,*

¹ Фарҳанги мухтасари «Шоҳнома». – Душанбе: Адиб, 1992. – С. 424.

² Фарҳанги забони тоҷикӣ. – М.: Советская Энциклопедия, 1969. – Ҷ. 2. – С. 518.

³ Шафоатов А. Н. Лугати мухтасари истилоҳоти соҳаи варзиш. – Душанбе: Истеъдод, 2012. – Ҷ. 2. – С. 57.

дӯкон, қалъа, қисми кушодаву нӯшидашавандаи ҷевон, нонсандуқ ва ғайра; ҷойи дар, ҷойе, ки дар девори биноҳо барои дар шинондан гузошта мешавад»¹ кор фармуда мешавад. Сифати **воз (во)** ба маънои «кушода, боз, яла»² меояд. Дарвоза бошад, маънои «дари калони дутабақаи шахр, қалъа, сарой, ҳавлӣ ва ғайра»-ро ифода мекунад³. Ин калима зимни тағйиру такмили маъно ба истилоҳи соҳаи варзиш табдил ёфтааст. Ҳамчун истилоҳи соҳаи варзиш он чунин маъно дорад: «гулаҷӯб ё оҳангӯлаҳое, ки дар ду тарафи майдони футбол (инчунин гандбол, хоккей ва ғайра – муаллиф) дар масофаи муайян насб шудааст ва бозингарон кӯшиш мекунанд тӯб (ё шайба – муаллиф)-ро ба он ворид намоянд»⁴. Дарвоза асосан дар мачмӯи бозихои варзишӣ, ки бо тӯб ё шайба ҷараён мегиранд, аз қабилӣ футбол, гандбол, хоккей ва ғайра ба кор барда мешавад:

Абдусамод Ҳочибоев дар дақиқаи 59 ва Индус Ҳусейнзода дар дақиқаи 80 ду тӯби дигарро вориди дарвозаи хучандиҳо карданд (Ҷавонони Тоҷикистон, 28.02.2012);

Аммо ҳамлагари «Равшан» Наврӯз Рустамов дар дақиқаи 33-юм тӯби ҷавобиро вориди дарвозаи «Истиқлол» кард (Минбари халқ, 06.12.2012).

Агар **дарвоза** исми мураккаби ифодакунандаи макон бошад, **дарвозабон** исми мураккабест, ки амалро иҷро мекунад. Он аз ду калимаи аслии мустақили – исми **дар**, сифати **воз** бо суффикси **-а** ва суффикси **-бон**, ки то андозае маънои луғавии он суст гардида, дар ҷараёни гузариш ба қатори морфемаҳо мебошад⁵, сохта шудааст. **Дарвозабон** дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» «*посбони дарвоза, ки бешитар махсуси дарвозаҳои шахр, қалъа ва саройи пошоҳон буд*» маънидод шудааст⁶. Дар соҳаи

¹ Фарҳанги забони тоҷикӣ. – М.: Советская Энциклопедия, 1969. – Ҷ. 1. – С. 324.

² Ҳамон асар. – С. 237.

³ Фарҳанги забони тоҷикӣ. – М.: Советская Энциклопедия, 1969. – Ҷ. 2. – С. 328.

⁴ Шафоатов А. Н. Луғати мухтасари истилоҳоти соҳаи варзиш. – Душанбе: Истеъдод, 2012. – Ҷ. 2. – С. 20.

⁵ Забони адабии ҳозираи тоҷик. – Душанбе: Маориф, 1982. – Ҷ. 1. – С. 134.

⁶ Фарҳанги забони тоҷикӣ. – М.: Советская Энциклопедия, 1969. – Ҷ. 1. – С. 228.

варзиш дарвозабон «бозингарест, ки дарвозаро аз ворид шудани тӯб (ё шайба – муаллиф)-и ҳариф муҳофизат мекунажд»¹. Ба забони русӣ онро **вратарь ё голкипер** меноманд² (34, 44):

Дарвозабони тими миллии кишвар Алишер Тўйчиев эҳтимол карьераашро дар клуби футболи «Хучанд» идома медиҳад (Ҷавонони Тоҷикистон, 28.02.2012);

Дарвозабони 36-сола се мавсими охир дар ҳаёти тими «Истиқлол»-и Душанбе ду қарат қаҳрамони Тоҷикистон шудааст (Ҷавонони Тоҷикистон, 28.02.2012).

Истилоҳи **тирандозӣ** низ калимаи мураккаб буда аз исми **тир** ва асоси замони ҳозираи феъли **андохтан** – **андоз** бо суффикси **-ӣ** сохта шудааст. **Тир** яке аз калимаҳои сермаъноӣ забони тоҷикӣ мебошад. Дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» се маъноӣ он зикр шудааст: «1. абзори чанг, ки аз чӯб сохта, ба нӯгаи оҳан нишонда ба воситаи камон ба нишона партофта мешавад; 2. болор; сӯтун, сӯтуни киштӣ; 3. чизи рост мустақим»³. Дар «Луғати мухтасари истилоҳоти соҳаи варзиш» бошад, аз тарафи муҳаққиқ А. Н. Шафоатов вожаи тир чунин шарҳ дода шудааст: «чӯби сабуке, ки нӯгаи бо пайкони оҳанин васл шуда, дар қадим олотӣ чангӣ ба ҳисоб мерафт, ҳоло онро дар соҳаи варзиш ба қор мебаранд»⁴. Феъли **андохтан** маъноӣ «1. афкандан, галтондан; партофтан; дарафкандан, партофтан ба ҷоие; 3. паррондан...»-ро дорад⁵. Калимаи мураккаби **тирандозӣ** аз таркиби **тир андохтан** сохта шудааст, ки маъноӣ «чӯби ба нӯгаи оҳан нишондаро бо камон ба тарафе паррондан»-родорад. Он «яке аз намудҳои варзиш» ба ҳисоб меравад, «ки бо камон ба сӯйи ҳадаф ба масофаи муайян тир андохта мешавад»⁶. Дар

¹ Шафоатов А. Н. Луғати мухтасари истилоҳоти соҳаи варзиш. – Душанбе: Истеъдод, 2012. – Ҷ. 2. – С. 20.

² Шафоатов А. Н. Истилоҳоти варзиш дар забони тоҷикӣ. – Душанбе: Истеъдод, 2012. – С. 44.

³ Фарҳанги забони тоҷикӣ. – М.: Советская Энциклопедия, 1969. – Ҷ. 2. – С. 363.

⁴ Шафоатов А. Н. Луғати мухтасари истилоҳоти соҳаи варзиш. – Душанбе: Истеъдод, 2012. – Ҷ. 2. – С. 50.

⁵ Фарҳанги забони тоҷикӣ. – М.: Советская Энциклопедия, 1969. – Ҷ. 1. – С. 75 – 76.

⁶ Шафоатов А. Н. Луғати мухтасари истилоҳоти соҳаи варзиш. – Душанбе: Истеъдод, 2012. – Ҷ. 2. – С. 50.

шароити имрӯза маънои тир хеле васеъ шудааст ва навъҳои он низ гуногун мешавад. Ба монанди **тири камон, тири силоҳи қанғӣ**, ки боз навъҳои гуногун дорад, **тири силоҳи пневматикӣ** ва ғайра. Имрӯзҳо дар соҳаи варзиш тирандозӣ ҳам мафҳуми васеъ дорад, яъне ҳам дар камонварӣ истифода мешаваду ҳам ба воситаи дигар навъҳои силоҳ, аз ҷумла ба воситаи силоҳи пневматикӣ тир парронда мешавад:

*Дар остонаи Рӯзи Артиши миллӣ дар Клуби ҷумҳуриявии варзишии **тирандозии** ҷамъияти мудофиавии кишвар бо ташаббуси Ташиқоти ҷамъиятии мададгори мудофиаи Ҷумҳурии Тоҷикистон миёни хонандагони синфҳои болоии муассисаҳои таҳсилоти умумии шаҳру ноҳияҳои Турсунзода, Ҳисор, Шаҳринав, Ваҳдат, Рӯдакӣ, Варзоб, Файзобод ва чор ноҳияи шаҳри Душанбе мусобиқаи **тирандозӣ** аз силоҳи пневматикӣ доир гардид (Минбари халқ, 21.02.2013).*

Шикаст хӯрдан маънои «мағлӯб шудан, ноком шудан, бохтани бозӣ ё мусобиқаи варзишӣ»-ро дорад¹:

*Дастаи «Ўротеппа»-и Истаравшан аз тими «Истиқлол»-и Душанбе бо ҳисоби 6:1 **шикаст хӯрд** (Ҷавонони Тоҷикистон, 28.02.2013);*

*22 феврал дар доираи омодагиҳо ба Ҷоми КҶО дар Ҷумҳурии Туркия дарстаи «Регар-ТадАЗ» аз тими «Окжеттес»-и Қазоқистон бо ҳисоби 1:2 **шикаст хӯрд** (Ҷавонони Тоҷикистон, 28.02.2013).*

Шикаст додан антоними **шикаст хӯрдан** буда, ба маънои «мағлӯб кардан, комёб шудан, дастболо шудан, бурдани бозӣ ё мусобиқаи варзишӣ» истеъмол мешавад:

*«Равшан» дар бозии дигараш дастаи «Хучанд»-ро бо ҳисоби 3: 0 **шикаст дод** (Ҷавонони Тоҷикистон, 28.02.2013);*

*Дастаи «Хайр»-и Ваҳдат дар майдони худ дастаи «Энергетик»-и Душанберо бо ҳисоби 2:1 **шикаст дод** (Ҷавонони Тоҷикистон, 28.02.2013);*

*Эрон, пеш аз роҳбӣ ба финал, Амриқоро низ дар марҳилаи гурӯҳӣ бо натиҷаи 6:1 **шикаст дода буд** (Ҷавонони Тоҷикистон, 28.02.2013).*

¹ Фарҳанги забони тоҷикӣ. – М.: Советская Энциклопедия, 1969. – Ҷ. 2. – С. 585.

Пирӯз гардидан (шудан) низ маънои «мағлуб кардан, комёб шудан, дастболо шудан, бурдани бозӣ ё мусобиқаи варзишӣ»-ро дорад:

«*Майами Хит*» (дастаи баскетбол) дар ҳамаи чор дидори (? – мусобиқа) аз 19 то 24 феврал баргузоришуда **пирӯз гардид** (Ҷавонони Тоҷикистон, 28.02.2013).

Дастболо шудан ҳам муродифи **пирӯз шудан (гардидан)** буда, ба маънои «мағлуб кардан, комёб шудан, дастболо шудан, бурдани бозӣ ё мусобиқаи варзишӣ» кор фармуда мешавад:

«*Лос-Анҷелес Лейкерс*» дар се дидор (? – мусобиқа) **дастболо шуда**, дар Анҷумани миллии баскетболи Фарб дар ҷойи нӯҳум аст (Ҷавонони Тоҷикистон, 28.02.2013).

Бохтан дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» чунин маънидод шудааст: «1. бозӣ кардан, бо ягон бозӣ (шатранҷ, нард ва ғ) машғул шудан; 2. ба хушӣ вақт гузарондан; 3. бой додан, аз даст додан, талаф додан»¹. Муҳаққиқ А. Н. Шафоатов бошад ин калимаро чунин маънидод кардааст: «бозӣ кардан ё чинсе аз қимор; ва нақди худро дар қимор ба ҳариф дода оғиз мондан, ки ба ҳиндӣ ҳарна гӯянд»². Дар забони муосири тоҷик ва ҳамчун истилоҳи соҳаи варзиш низ калимаи **бохтан** бештар ҳамчун муродифи **шикаст хӯрдан** ба маънои «мағлуб шудан, бой додан, ноком шудан, бохтани бозӣ ё мусобиқаи варзишӣ» истеъмол шуда, бо таркибҳои **шикаст додан, пирӯз шудан (гардидан), дастболо шудан** зидмаъно мебошад:

Ҳасан Раҳимӣ, Масъуд Исмоилтур, Содиқ Гударзӣ, Эҳсон Лашкарӣ, Ҳомид Тоторӣ ва Кумайл Қосимӣ голиб шуда, фақат *Маҳдӣ Тақво* бозиро **бохт** (Ҷавонони Тоҷикистон, 28.02.2013).

Довар низ аз ҷумлаи истилоҳоти тоҷикии соҳаи варзиш аст. Он дар луғат «1. касе, ки одилона ҳукм мекунад, соҳиби адлу дод; 2. ҳоким, ҳукмрон. 3. **маҷозан Худо**»³ маънидод шудааст. Дар соҳаи варзиш шахсеро, «ки дар мусобиқаҳои варзишӣ миёни ду варзишгар ё гурӯҳи варзишгарон ҳакамӣ кунад», **довар** меноманд⁴:

¹ Фарҳанги забони тоҷикӣ. – М.: Советская Энциклопедия, 1969. – Ҷ. 1. – С. 207.

² Шафоатов А. Н. Луғати мухтасари истилоҳоти соҳаи варзиш. – Душанбе: Истеъдод, 2012. – Ҷ. 2. – С. 13

³ Фарҳанги забони тоҷикӣ. – М.: Советская Энциклопедия, 1969. – Ҷ. 1. – С. 382.

⁴ Шафоатов А. Н. Луғати мухтасари истилоҳоти соҳаи варзиш. – Душанбе: Истеъдод, 2012. – Ҷ. 2. – С. 20.

Ў афзуд: «*Мо ба ин мусобиқа доварони дараҷаи байналмиллалиро аз Русия, Қазоқистон, Қирғизистон, Ўзбекистон ва Эрон даъват намудаем...*» (Нигоҳ, 06.03.2013);

Қабл аз оғози мусобиқа семинар таъкил мекунем ва доваронро бори дигар бо қоидаҳои нави дзюдо ошину месозем (Нигоҳ, 06.03.2013);

Бояд гуфт, ки мо беиштар аз надоштани доварон ва ҳаводорон қафо мемонем (Ба қуллаҳои дониш, 30.10.2012);

Ҳатто довар низ тарафдори варзишгари ирландӣ буд (Ба қуллаҳои дониш, 30.10.2012).

Сардовар калимаи мураккаб буда аз вожаҳои аслии **сар** ва **довар** бо алоқаи тобеъ сохта шудааст. **Сар** дар забони тоҷикӣ яке аз вожаҳои сермаъноист ва имконияти зиёди калимасозӣ дорад. Дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» ҳафт маънои ин калима зикр шуда, ба воситаи **сар** ифодаю таркибҳои зиёде оварда шудааст¹. Аз ҷумлаи маъмултарин маъноҳои калимаи **сар** «*раис, сарвар, сардори лашкар*» мебошад. Бо назардошти ин маънои **сар** вожаи **сардоварро** метавон «*сарвари доварон, сардори ҳакамон, шахсе, ки ба доварон роҳбарӣ мекунад*» номид:

Сардовари ин мусобиқа маҳмуди Абдуллоҳ, сардори шӯъбаи варзиши Кумитаи миллии олимпии Тоҷикистон дар сӯҳбат... гуфт, (? – ки) рақобатҳо тибқи қоидаҳои ҷадид, ки Федератсияи байналмиллалӣ дзюдо тасдиқ кардааст, барпо мегарданд (Нигоҳ, 06.03.2013).

Вожаи **ҷом** ҳарчанд дар забони тоҷикӣ таърихи басо тӯлонӣ дорад, ҳамчун истилоҳи соҳаи варзиш нисбатан нав аст. **Ҷомро** асосан баъди солҳои 90-уми асри ХХ ба ҷойи вожаи **кубоки** аврупоӣ қор мефармудагӣ шуданд ва он дар як муддати кӯтоҳ ҳамчун истилоҳи соҳаи варзиш шакл гирифта, хеле серистеъмол шуд ва **кубоки** аврупоиро иваз кард. Ҷом, ки асосан маънои «*қадаҳ, пиёдаи майхӯрӣ*»-ро дорад ҳамчун истилоҳи соҳаи варзиш «*кӯза ё чизи ба кӯза монанди металлист, ки одатан аз тилло, нуқра ё биринҷӣ сохта шуда ба голибони мусобиқаҳои*

¹ Фарҳанги забони тоҷикӣ. – М.: Советская Энциклопедия, 1969. – Ҷ. 2. – С. 193 – 200.

варзишӣ дода мешавад, дар истилоҳи байналмиллалӣ онро кубок «Ҷӯян»¹:

Рӯзҳои 9-ум ва 10-уми март дар шаҳри Душанбе, дар Маҷмааи варзишии Кумитаи андози Тоҷикистон аввалин мусобиқаи байналмиллалӣ оид ба дзюдо миёни наврасон барои **Ҷоми «Вастан»** баргузор мешавад (Нигоҳ, 06.03.2013);

Футболбозони 21-солаи тоҷик дар **Ҷоми Иттиҳод – 2013** ширкат меварзанд (Минбари халқ, 20.12.2012);

Акнун дастаи «Равшан»-и шаҳри Кӯлоб ва тими «Регар-ТадАЗ»-и Турсунзода, барандаи медалҳои нуқраи мавсими имсолаи футболи Тоҷикистон дар мусобиқа барои дарёфти **Ҷоми АФК** дар қатори 32 дастаи Осие ширкат меварзанд. Пас аз қуръакашии **Ҷоми АФК**, ки рӯзи 6 декабр баргузор мегардад, рақибони дастаҳои Тоҷикистон муайян хоҳанд шуд (Минбари халқ, 06.12.2012).

Тавре аз мисолҳои овардашуда ва таҳлили онҳо бармеояд, истилоҳоти соҳаи варзиш як қабати махсус ва бою рангини лексикаи забони тоҷикиро ташкил медиҳанд. Истилоҳоти аслан тоҷикӣ дар соҳаи варзиш микдоран хеле фаровонанд ва дар системаи истилоҳии соҳаи варзиш як қабати басо муҳим ва пурбори ин гуна калимаҳоро ташкил медиҳанд.

Пайдоиш ва тараққиёту тақомулоту истилоҳоти ин соҳа ба қонуну қоидаҳои дохилии рушди таърихи ҳуди забони тоҷикӣ вобаста аст, ки имрӯз низ ногузир идома дорад. Қисми зиёди истилоҳоти тоҷикиасли соҳаи варзиш, ки имрӯз ҳам дар матбуот истеъмол мешаванд, таърихи қадима дошта, дар забони адабиёти классикӣ ба назар мерасанд. Миёни онҳо садҳо истилоҳоти марбут ба соҳаи варзишро дучор омадан мумкин аст, ки шаклу мундариҷа худро тағйир надода, дар замони мо низ мавриди истифодаанд.

¹ Шафоатов А. Н. Луғати мухтасари истилоҳоти соҳаи варзиш. – Душанбе: Истеъдод, 2012. – Ҷ. 2. – С. 26.

II. ИҚТИБОС ДАР МАТБУОТ

КАЛИМАҲОИ ДУШВОРФАҲМИ АРАБӢ ДАР МАТБУОТ

Профессор Баҳриддин Камолиддинов дар асари худ «Сухан аз баҳри дигарон гӯянд» вобаста ба калимаҳои душворфаҳми арабӣ таъкид медоранд, ки: «*Дар забони матбуоти имрӯза... гоҳ-гоҳ чунин калимаҳои иқтибосии арабӣ дида мешаванд, ки ба осон фаҳмидани мундариҷаи ҷумла монеъ мегарданд*»¹. Барои исботи ин ақидаи худ устод мисоли зеринро аз ҳафтавори «Ҷавонони Тоҷикистон» меоранд:

*«Аҳмад Наҷот Сезар, раиси ҷумҳурии ҷадиди Туркиё, рӯзи 16-уми май дар парлумони он кишвар савганди вафдорӣ ёд кард ва таахҳуд кард, ки барои тақвияти демократия бикӯшад (Ҷавонони Тоҷикистон, 20. 05. 2000)»*².

Зимни баррасии калимаи арабии **таахҳуд**, ки дар мисоли боло истеъмом гардидааст, устод Камолиддинов таъкид медоранд, ки: «*Калимаҳои таахҳуд ва аҳд ҳамрешаанд. Маънои аҳд, аҳд кардан (намудан) ба ҳамаи хонандагони рӯзнома мафҳум аст, вале маънои «таахҳуд крдан»-ро ҳеҷ кас намефаҳмад, бинобар ин дар матбуоти тоҷик ба ҷойи таъбири ба ҳама фаҳмои «аҳд кардан» ё «аҳду паймон намудан» кор фармудани «таахҳуд кардан» ҷои нест»*³.

Чунин тарзи корбасти вожаҳои душворфаҳми арабӣ дар забони матбуот ба як чизи то андозае маъмул табдил ёфтааст. Масалан:

Русия таахҳуд кардааст, ки таъсисоти изофӣ дар ин пойгоҳро бунёд хоҳад кард (Миллат, 04.09.08).

Дар ин мисол низ:

...Дар ободӣ ва пешравии кишвар саҳим бошем. Аз чанд чизаке, ки медонем, муфтаҳар нашавем. Аз бухлу ҳасад, гаразу кинояҳо ихтироз ва дурӣ ҷӯем. Холисона раисӣ ва мутавозияна маръусиро биёмӯзему дар амал татбиқ кунем (Мисбоҳ, 23. 02. 06.).

¹ Камолиддинов Б. Сухан аз баҳри дигарон гӯянд. – Душанбе, 2003. – С. 24.

² Ҳамон ҷо.

³ Ҳамон ҷо.

Дар мисоли боло **сахим, муфтахар, ихтироз, раисӣ, мутавозиъ(-она), маръусӣ** барин калимаҳои арабӣ мавҷуданд, ки барои фаҳмидани онҳо хонандаи оддии рӯзнома душворӣ мекашад. Ҳарчанд дар забони тоҷикӣ калимаи **сахми** арабӣ хеле маъмул гардидааст, вале маънои калимаи **сахим**, ки фоили амалро ифода карда, онро ба забони тоҷикӣ **сахмгузор** гуфтан мумкин аст, на ба ҳар хонандаи оддӣ фаҳмо аст. **Муфтахар** бошад бо **ифтихору фахр** ҳамреша буда, аз рӯи шакли грамматикӣ исми мафъули фаъли навъи ҳаштуми арабӣ – افتخر мебошад ва маънои «**фахркунанда, мағрур, ҳавобаланд**»-ро дорад¹. Чунин маънои онро хонандае, ки аз қонуни қоидаҳои забони арабӣ огоҳ нест, ба осонӣ дарк карда наметавонад. Калимаҳои **ифтихор** ва **фахр** бошанд, дар забони тоҷикӣ ҳазм гардидаанд ва ҳар хонанда мазмуну маънояшонро ба хубӣ пай мебарад. Калимаи **ихтироз** шаклан исми амал аз феъли навъи ҳаштуми арабӣ – احترز аст ва дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» ба маънои «**худдорӣ намудан, парҳез кардан, канорагирӣ**»² омадааст, ки дарки чунин маънои калима на танҳо ба хонандаи оддӣ ба осонӣ даст наметавонад, балки шахси соҳиби таҳсилоти олии филологӣ ҳам ба гумон аст, бе ёри лугат маънои ин калимаро фаҳмида тавонад. Калимаҳои **раису маръус** ҳамрешаанд, яке исми фоил, яъне иҷроқунандаи амал ва дигаре исми мафъул ё амали иҷрошударо ифода мекунад. Ҳарчанд маънои калимаи **раис** (**сарвар, роҳбар**) дар забони тоҷикӣ ба ҳамагон фаҳмо аст, вале ин ду калима дар забони арабӣ ҳамчун антонимҳои ҷуфт ба маънои «**роҳбар ва тобеони ӯ**»³ меоянд, ки инро шахсе, ки забони арабиро наметавонад, ҳеч гоҳ дарк карда наметавонад. Дар мисоли боло низ муаллиф «**ҳунари роҳбарӣ ва ба роҳбар иттибот карданро омӯзем**» гуфтан мехоҳад. Зарфи **мутавозиъона** аз исми фоили **мутавозеъ**, ки ба феъли навъи шашуми арабӣ – تواضع мансуб аст ва маънои «**тавозӯёқунанда, фурутан, хоксор**»-ро

¹ Баранов Х. К. Арабско-русский словарь. – М.: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1958. – С. 750.

² Фарҳанги забони тоҷикӣ. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – Ҷ. 2. – С. 622.

³ Баранов Х. К. Арабско-русский словарь. – М.: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1958. – С. 354.

дорад¹, сохта шуда, бо зарфи *хоксоронаи* тоҷикӣ муродиф аст. Ҳарчанд зарфи *мутавозиёна* мувофиқи коидаҳои грамматикаи забони тоҷикӣ бо пасванди *-она* сохта шудааст, маънои он на ба хама мафҳум аст, зеро на ҳар тоҷик ба маънои исми фоили *мутавозе(ъ)*-и арабӣ сарфаҳм меравад. Ба андешаи мо агар муаллифи матни боло ба ҷойи *саҳим бошем – саҳм гузорем*, ба ҷойи *муфтаҳар нашавем – мағрур нашавем*, ба ҷойи *иҳтироз ҷӯем – парҳез кунем*, ба ҷойи *раисӣ ва маръусиро биёмӯзем – ҳунари сарварӣ ва ба роҳбар итоат қарданро биёмӯзем* меғуфт, ҳам матлаб равшану возеҳ ифода меёфтгу ҳам ба тамоми хонандагон фаҳмо мебуд. Дар мавриди зарфи *мутавозиёна*, ки дар матни боло қорбааст шудааст, ҳаминро гуфтанием, ки матни боло ба он эҳтиёҷе надорад, зеро он ба ҷуз сергапию худнамоии муаллиф дар мавриди арабидониаш чизи дигареро ифода намекунад. Хуллас, барои он ки хонанда ба мазмуни матни боло пурра сарфаҳм равад, онро чунин таҳрир мебояд кард:

Дар ободию пешрафти кишвар саҳм гузорем. Аз чанд чизаке, ки медонем мағрур нашавем. Аз бухлу ҳасад, гаразу кинояҳо парҳез кунем ва дури ҷӯем. Ҳунари сарварии ҳолисона ва ба роҳбар итоат қарданро биёмӯзем дар амал татбиқ кунем.

Муҳаққиқ С. Фатҳуллоев дар мақолаи худ «Баъзе мушкилоти татбиқи Қонуни забон», ки ба даҳумин солгарди қабули Қонуни забон бахшида мешавад, дар бораи забони рӯзномаҳо сухан ронда, чунин менависад: «*Баъзан дар навиштаҳоямон бидуни зарурат теъдоди зиёде калимаҳои мушкилфаҳмо истифода менамоем, ки ин боиси эроди иддае аз хонандагон гардидааст. Масалан рӯзномаи «Чумҳурият» дар шумораи 28 феввали соли 1998-и худ мақолаеро таҳти унвони «Ирон дар як нигоҳ» ба ҷоп расонидааст, ки он пурмазмун ва хонданбоб бошад ҳам, дар он як силсила калимаҳо бидуни шарҳ оварда шудаанд, ки мазмуни онҳо на ба ҳамаи хонандагон мафҳум аст. Калимаю вожаҳои **абъод, мутанаввевъ..., аъёд, вучӯҳ, машҳун, аъозим, мутаввал, ашоир, мубайин, гино, мунҳасир, қидмат, убудият, абния, рафевъ, талфиқ..., мучрия, муқаннаъа..., уфул, таъаммул, буъд, ибдоъ, маёдин, сакӯ, маъбад, беҳадду ҳаср,***

¹ Фарҳанги забони тоҷикӣ. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – Ҷ. 1. – С. 766.

раъс, амокин, билахас, муъаррак, манаббат, мумтадд, атф, шуруғ, пушолӣ, ихтиноқ, маътуф ва гайра аз ҳамин қабиланд»¹. Муаллиф ҳамчунин афзудааст, ки «ба маънои ин қабин калимаҳо на фақат хонандагони одӣ, балки филолог ҳам бидуни истифодаи лугат даст нахоҳад ёфт. Агар муаллифи мақола дар қавсайн маънои онҳоро шарҳ меод, моҳияти он дучанд меафзуд»².

Дар забони матбуоти имрӯза низ баъзе калимаҳои душворфаҳми арабӣ ба назар мерасанд, ки барои дарки матлаб ба хонанда душворӣ пеш меоранд. Дар забони тоҷикӣ калимаи иқтибосии арабии **даво** ниҳоят серистеъмол буда маънои он ба ҳар соҳибзабон фаҳмост. Вале ба маънои калимаи дигари ҳамрешаи он **тадовӣ**, ки аз рӯйи шакли грамматикӣ исми амали феъли навъи шашум – تداوى аст дар лугат ба маънои «*даво кардан, муолиҷа, табобат*»³ омадааст, на ҳар фарди тоҷик сарфаҳм меравад. Аз ин рӯ дар забони матбуоти даврӣ кор фармудани ин калима ҷоиз нест. Баъзе рӯзноманигорону ходимони матбуоти имрӯза бошанд, бе ҳеч истиҳола онро ба кор мебаранд, ки қобили қабул нест. Ба монанди:

Дастӣ Абдулрафиқ ҳам тадовӣ ёфт (Оламу одам, 15. 08. 04).

Калимаи **тадорук** низ исми амал ё масдари феъли навъи шашуми арабӣ – تدارك буда, дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» ба маънои «*1. тайёрӣ, омодагӣ. 2. чора, тадбир, илоҷ; чорабинӣ*»⁴ шарҳ дода шудааст.

Вақтҳои охир дар доираҳои сиёсии мамлакат ба ҷойи *комиссияи ташиклӣ* ё *кумитаи ташиклӣ* – *комиссияи тадорукот* ё *кумитаи тадорукотро* бештар кор мефармоянд, ки маънои *комиссия* ё *кумитаи омодагӣ ба ҷашн* ё *чорабиниеро* дорад. Баъзе қаламкашони «навҷӯю навоар» бошанд, *тадорукро* ба маънои калимаи **ташикл** истифода мекунанд, ки, ба ақидаи мо, нодуруст аст. Чунончи, дар ин ҷумла калимаи **тадорук** ба ҷойи **ташикл** кор фармуда шудааст ва боз бо феъли ёридиҳндаи **додан**, ки

¹ Фатҳуллоев С. Баъзе мушкилоти татбиқи Қонуни забон // Дах соли Қонуни забон. – Душанбе: Ирфон, 1999. – С. 68.

² Ҳамон ҷо.

³ Фарҳанги забони тоҷикӣ. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – Ҷ. 2. – С. 305.

⁴ Фарҳанги забони тоҷикӣ. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – Ҷ. 2. – С. 305.

тамоман ба қоидаҳои ибораю таркибсозии забони тоҷикӣ созорг нест:

Гоҳе дар чойхонаи «Панҷшанбе» бо дигар ёронашон оиш харифона тадорук дода, то таҳияи ош... ҳалқашонро тар карда мегирифтанд (Одаму олам, 05. 08. 04).

Гайр аз калимаи **тадорук** дар ҷумлаи боло калимаи арабии **таҳия** мавҷуд аст. Ин калима ҳам исми амал буда дар луғатҳо «*омодагӣ, тайёрӣ*»¹ маънидод гардидааст. Дар ҷумлаи боло бошад, истифодаи калимаи таҳия як андоза бемавқеъ аст, зеро аз мазмуни матн бармеояд, ки муаллиф «*пухтани ош*»-ро дар назар дорад. Ҳамин тавр агар дар ҷумлаи боло ба ҷойи *тадорук дода* – *ташқил карда* истифода барему *таҳияро* бо масдари *пухтан* иваз кунем, мақсад саҳеҳ ва пурра ифода меёбад, яъне:

Гоҳе дар чойхонаи «Панҷшанбе» бо дигар ёронашон оиш харифона ташқил карда, то пухтани ош ... ҳалқашоро тар карда мегирифтанд.

Мазмуни исми амал ё масдари арабии **тасдиқ** аз феъли навъи дуюми صدق «1) *дуруст ҳисобидан, бовар кардан*; 2) *тасдиқ кардан, шаҳодат додан*»² бармеояд. **Тасдиқ** дар луғати арабӣ-русӣ «1) *боварӣ*; 2) *тасдиқ, шаҳодат додан*, 3) *тасдиқ кардан*» шарҳ дода шудааст³. Дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» ин калима «*рост доништан, ҳақ шумурдан, бовар кардан, иқрор кардан*»⁴ маънидод шуда, бо чунин тобишҳои маъноӣ ба ҳамагон фаҳмоӣ. Маъноӣ дигар исми амали арабӣ – **таъйид** низ аз феъли навъи дуюми اي «1) *дастгирӣ кардан, мустаҳкам кардан, таҳким додан; мусоидат кардан, ёри додан*; 2) *тасдиқ кардан*»⁵ сарчашма мегирад. Худи калимаи **таъйид** дар луғати арабӣ-русӣ

¹ Фарҳанги забони тоҷикӣ. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – Ҷ. 2. – С. 355; Баранов Х. К. Арабско-русский словарь. – М., 1958. – С. 300.

² Баранов Х. К. Арабско-русский словарь. – М.: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1958. – С. 546.

³ Ҳамон ҷо.

⁴ Фарҳанги забони тоҷикӣ. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – Ҷ. 2. – С. 76.

⁵ Баранов Х. К. Арабско-русский словарь. – М.: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1958. – С. 60.

ба маънои «1) *дастгирӣ*; 2) *тасдиқ*»¹ зикр гардидааст. Дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» танҳо маъни ибтидоии он – «*муовинат, мадад, ёрмандӣ*»² ҷой дода шудаасту халос. Ин калима – **таъйид** имрӯз дар байни ҳамзабонони эронӣ ба маънои дуомаш, яъне *тасдиқ, дуруст ҳисобидан* хеле серистеъмол бошад ҳам, дар байни мардуми мо умуман истеъмол намегардад. Аммо аз ҷӣ бошад, ки баъзе қаламкашони навбаромад дар пайравӣ ба ҳамзабонони эронӣ дар васоити ахбори умум, ба хусус дар матбуот ин калимаи ба оммаи мардум ноошноро истифода мебаранд:

Мақомоти Малайзия таъйид карданд, ки дар ин кишвар низ нишионаҳои вируси марговари зукоми мургӣ пайдо шудааст (Миллат, 23. 02. 06).

...Боре дар мусоҳибаи телевизионӣ оҳангсоз тақрибан иброз дошт: «Лола Азизова таронаеро пешкаш мекунад, ки ба воқеаҳои маълуми соли 1992 бахшида шудааст». Ва овозхон низ он гуфтаҳоро таъйид кард (Рӯзи нав, 08. 01. 2004).

Шояд ин гуна қаламбадастон «навҷӯйиву навоварӣ»-ро дар пайравӣ ба дигарон ва истеъмоли чунин калимаҳои номафҳум ҳисобанд. Вале вақте онҳо қалам ба даст гирифта, чизе навиштани мешаванд, бояд дар хотир дошта бошанд, ки нишон додани ин гуна тафаккури «баланд» ва «захираи бойи луғавӣ»-и худ дар матбуот ҷоиз набувад, зеро матбуот барои оммаи васеи мардум нигаронида шудааст. Ба ибораи дигар бо забони сода ва равону шевои оммафаҳм баён карани фикр ҳам ҳунари аст ва ҳар шахсе, ки дар васоити ахбори умум фаъолият мекунаду чизе дар сафҳои матбуоти даврӣ навиштани мешавад, бояд пеш аз ҳама ҳаминро ба инобат гирад. Инчунин дар ҷумлаи боло ибораи *зукоми мургӣ*, ки бешубҳа тарҷумаи таҳтуллафзии ибораи «*птичий грипп*»-и русӣ мебошад, ба қор бурда шудааст. Дар сурате, ки забони тоҷикӣ қоидаву қонунҳои ба худ хоси иборасозӣ дорад, чунин иборҳои таҳтуллафз тарҷума қардан нашояд. Дар аксар мавридҳо ибораҳои аз исму сифати таркибёфтаи забони русӣ ва забонҳои дигар ба забони

¹ Баранов Х. К. Арабско-русский словарь. – М.: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1958. – С. 60.

² Фарҳанги забони тоҷикӣ. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – Ҷ. 2. – С. 88.

точикӣ бо воситаи ибораҳои исми изофӣ тарҷума мешаванд. Аз ин рӯ на *зукоми мургӣ* балки *зукоми парранда* бояд гуфт, зеро дар точикӣ *мурғ* бештар ба маънои *навъи паррандаҳои хонагӣ* ба кор бурда мешавад. *Зукоми парранда* бошад, на танҳо ба мурғ (паррандаи хонагӣ), балки ба тамоми паррандагон сироят мекунад. Барангезандаи вируси ин беморӣ низ на мурғон, балки паррандаҳои ёбӣ мебошанд.

Мисоли дигарро дида мебароем:

Вожагону истилоҳоти зиёди иқтибосӣ, ки бо роҳи таҳмили бо таркиботу муштақоти худ вориди забон мешаванд, ... хоҳ-нохоҳ забонро ба тобеияти забони соҳибони ин вожагону истилоҳот мекашанд.

Дар ҷумлаи боло умуман 26 калима мавҷуд аст, ки 22-тои он мустақил ва 4-тои дигараш ёридиҳанда мебошад. Аз 22 калимаи мустақил 10-тояшро иқтибосоти арабӣ ташкил медиҳанд, ки ин тақрибан 46 фоиз мебошад. Калимаҳои арабии *зиёд*, *ворид*, *тобеият*, *соҳиб(-он)*, *иқтибосӣ* то андозае дар забони тоҷикӣ ҳазм гардидаанд ва дар калимасозӣ фаъолона иштирок меkunанд. Калимаҳои *истилоҳоту таркибот* ҳам бо вучуди чамбандии арабӣ доштанишон ба хонанда фаҳмо мебошанд. Калимаҳои *таҳмил* ва *муштақот* бошанд ба хонандаи тоҷик тамоман ноошноянд. Хонанда ба осонӣ маънои онҳоро дарк карда наметавонад. *Таҳмил* аз рӯи шакли грамматикӣ исми амал ё масдари феъли навъи дуҷум – *حَمَلَ* буда, дар луғатҳо ба маънои «*ҳамл кардан, бордор кардан, маҷбуран чизро ба уҳдаи касе гузоштан, бор кардан, ба зеро бор даровардан ва маҷозан ба касе зиёда аз қувваташ қоре фармудан*» омадааст¹. *Муштақ* бошад вобаста ба шакли грамматикаш исми мафъули феъли навъи ҳаштум – *اشتَقَّ* мебошад ва дар луғатҳо «*чизи аз чизи дигар гирифташуда, чизи аз чизи дигар сохта ё ҳосилшуда, чизи аз чизи дигар ҷудо карда гирифташуда*» маънидод гардидааст². Инчунин дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» истилоҳи грамматикӣ «*исми муштақ*» чунин шарҳ дода шудааст. «*Исме, ки аз калимаи*

¹ Баранов Х. К. Арабско-русский словарь. – М., 1958. – С. 247; Фарҳанги забони тоҷикӣ. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – Ҷ. 2. – С. 355.

² Баранов Х. К. Арабско-русский словарь. – М., 1958. – С. 516; Фарҳанги забони тоҷикӣ. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – Ҷ. 1. – С. 790;

дигар сохта шудаст; калимаҳое, ки аз як решаи масдари арабӣ сохта шудаанд, чунончи калимаҳои «ошиқ», «маъшуқ» аз масдари «ишиқ»¹. Дар омади гап бояд ҳаминро бигӯем, ки чумлаи боло аз мақолае интихоб шудаст, ки дар он сухан дар бораи аз калимаҳои бегона тозаю беолоиш нигоҳ доштани забон меравад. Муаллифи мақола забоншиноси сохибунвон аст, вале чунонки дида гузаштем, дар як чумлаи мақолаи дар мавриди тозаю беолоиш нигоҳ доштани забон навиштаи ӯ қариб нисфи калимаҳо, аниқтараш 46 фоизи онҳо иқтибосоти арабӣ буда, бар замми он ин шахси «хирадманд» дар ҳоле даъвои аз вожаҳои бегона тозаву пок ва беолоиш нигоҳ доштани забонро мекунад, ки худ *таҳмиливу муштақ* барин калимаҳои душворфаҳми арабиро дар мақолаи махсус барои рӯзнома иншокардааш беиба қор мефармояд. Магар бо чунин ҳол метавон барои тозаву беолоиш нигоҳ доштани забон мубориза бурд? Агар на, хуб аст. Агар ҳа, вой бар ҳоли чунин «соҳибзабони хирадманд», ки дар ҳоле, ки худ нопок аст, даъвои поку беолоиш нигоҳ доштани забонро дорад.

Дар давоми ду даҳсолаи охир истифодаи калимаи *мавод* дар забони тоҷикӣ хеле маъмул гардид ва доираи истеъмоли калимаи русии *материал*ро, ки қаблан истифода мегардид, хеле маҳдуд намуд. Албатта, ин хуб аст, зеро назар ба *материал* истифодаи *мавод* дар забони тоҷикӣ мувофиқтару муносибтар аст. Вале имрӯҳо дар матбуот баъзан ибораи «*учебный материал*»-и русӣ ба забони тоҷикӣ «*маводи тадрисӣ*» тарҷума мешавад. Бешубҳа ин хонандаро ба андеша водор мекунад, ки «*тадрис*аш чи бошад?». Чунончӣ дар ин мисол:

23 феврал дар Сафорати Ҷумҳурии Мардумии Чин дар Тоҷикистон ба донишҷӯёни ин донишкадаҳои олии техникаи компютерӣ, 9 ҳазор адад китоб, маводи тадрисӣ ва ғайра супорида шуданд (? – шуд), ки маблағи умумии онҳо (? – он) 45 ҳазор доллари ИМА-ро ташкил медиҳад (Минбари халқ, 01. 03. 06).

Бояд гуфт, ки *тадрис* исми амал ё масдари феъли навъи дуҷуми арабӣ буда, маънои «*дарсдиҳӣ, таълим*»-ро ифода мекунад. Ҳарчанд аз ҳамин реша калимаи *дарс* дар забони

¹ Фарҳанги забони тоҷикӣ. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – Ҷ. 1. – С. 790

тоҷики ниҳоят серистеъмол аст, вале хонандаи одии рӯзнома ба маъноӣ *тадрис* ба осонӣ сарфаҳм рафта наметавонад. Аз ин рӯ, хуб мебуд, ибораи «*учебный материал*»-и русӣ «*маводи таълимӣ*» ё «*маводи дарсӣ*» тарҷума шавад, зеро калимаҳои *таълим* ва *дарси* арабӣ дар забони тоҷикӣ хуб ҳазм гардида дар калимасозӣ ниҳоят серистемоланд. Назар ба *тадрис* маъноӣ онҳо ба хонанда фаҳмотару наздиктар аст.

Ва боз як мисолро аз саҳифаҳои матбуоти даврӣ дида мебароем:

Онҳо даромадгоҳи консулгариро ба отаиш кашида, хоستانд вориди бино шаванд, политсия бо истифода аз гази ашқовар анбӯҳи одамонро пароканда кардан хост, аммо таҳочуми мардум идома ёфт ва политсия ба сӯи тазоҳургарон тирпарронӣ кард (Миллат, 23. 02. 06).

Дар мисоли боло ду калимаи душворфаҳми араби мавҷуд аст: *таҳочум* ва *тазоҳур* (-гарон). *Таҳочум* масдар ё исми амали феъли навъи шашуми арабӣ мебошад. Ҳар шахсе, ки аз конуну қоидаҳои грамматикаи забони арабӣ огоҳ аст, медонад ки як хусусияти муҳими феълҳои навъи шашуми забони арабӣ ифодаи амали тарафайн ва ифодаи амали тарафайни дастаҷамъӣ мебошад¹. Масдар ё исмҳои амали ин гуна феълҳо низ аз чунин хусусият бархӯрдоранд. Аз ҷумла феъли تَهَاجَمَ ва масдари он *таҳочум* низ аз ин хусусият истисно нестанд. Пас, *таҳочум* маъноӣ «ба ҳамдигар ҳамла кардан, ба якдигар ҳуҷум кардан»²-ро дорад. Аз ин рӯ истифодаи он дар мисоли боло тамоман бемавҷеъ аст, зеро «*таҳочуми мардум идома ёфт*» маъноӣ «ба ҳамдигар ҳамла кардани мардум давом кард»-ро дорад. Агар муаллифи матни боло мегуфт, ки «*ҳуҷуми мардум ба сӯи консулхона давом кард*», ҳам матлаб равшану возеҳ ифода меёфт ҳам хонандаи одии рӯзнома ё ҳафтавор ба осонӣ мақсади нигорандаро дарк менамуд. Ҳол он ки калимаи *ҳуҷум*, гарчи бо *таҳочум* ҳамреша аст, дар забони мо ҳазм гардада, маъноӣ он ба ҳамагон фаҳмо аст. Калимаи *таҳочум* бошад, ҳам тобиши

¹ Халидов Б. З. Учебник арабского языка. – Ташкент: Учитель, 1965. – С. 210.

² Баранов Х. К. Арабско-русский словарь. – М.: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1958. – С. 1077; Фарҳанги забони тоҷикӣ. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – Ҷ. 2. – С. 356.

маъноии дигар дораду ҳам ба аксари кулли хонандагони матбуоти даврӣ бегона аст. Баъзе шахсон, шояд ба хотири нишон додани доногии худ чунин калимаҳоро истифода мебаранд, вале беҳабар мемонанд, ки бо ин роҳ нодониашро собит намуда, ба таъбири мардум «миси хешро фош мекунанд».

Дар мавриди **тазохур** бошад, гуфтанием, ки ин калима низ исми амал ё масдари фели навъи шашум мебошад. Дар луғати арабӣ-русӣ он ба маънои «*намуди берунӣ, сурати зоҳирӣ, намоеӣ, аёнӣ*» ва ҳамун истилоҳи сиёсӣ «*намоиш, гирдиҳамой (демонстрация)*» шарҳ дода шудааст¹. Дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» бошад, ба маънои «*ошкор кардан, зоҳир кардан*» омадааст. Бояд гуфт, ки баъд аз солҳои 90-уми асри гузашта дар забони тоҷикӣ калимаи «**тазохуротчиён**» ниҳоят маъмул гардид, ки маънои калимаҳои «*демонстранты, манифестанты*»-и русиро ифода мекунад. **Тазохургарон**, ки дар мисоли боло кор фармуда шудааст, ба назар сохта ва ғайритабӣ менамояд. Аз ин рӯи «**тазохуротчиён**» гуфтан ба мақсад мувофиқ аст.

Калимаҳои **қалбакӣ** ва **тақаллуб** ҳамрешаанд. Аввалӣ дар забони тоҷикӣ ҳазм гардидасту маънояш ба ҳама фаҳмост. Маънои **тақаллубро** бошад, на ҳар кас мефаҳмад, вале аз чи бошад, ки солҳои охир ин калима дар матбуот мавриди истифода қарор мегирад:

*Дар ҷараёни марофияи додгоҳӣ ӯ гуфт, ки воқеан ҳам ба баҳши ғоибонаи факултаи ҳуқуқи Донишгоҳи давлатии Маскав дохил шуда, аммо онро хатм накардаст ва баъдан бо роҳи **тақаллуб** соҳиби дипломи ин донишгоҳ шудааст (Миллат, 23. 02. 06).*

*Бори дигар меҳоҳем бубинем, ки оё комиссияҳои ҳавзавӣ, қитъаҳои раёйдихӣ ва Комиссияи марказии интиҳобот ва раёйнурсӣ омода ҳастанд (?–,) то интиҳоботро шаффоф гузаронанд (?–,) ё боз мисли интиҳоботҳои қаблӣ бо **тақаллуб** ва форигболӣ ва бидуни ширкати ҳизбҳои сиёсӣ дар комиссияҳои интиҳоботӣ баргузор мешавад (Фараж, 22.01.09).*

¹ Баранов Х. К. Арабско-русский словарь. – М.: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1958. – С. 626.

Калимаи мазкур дар лугат ба маънои «қаллобӣ, *фиребгарӣ*, *хиёнат*» омадаст¹. Магар хубтар нест, ки ба чойи *тақаллуб* калимаи ба ҳама фаҳмои *фиреб* кор фармуда шавад, то ин ки ҳам матлаб возеҳ ифода ёбаду ҳам хонандаи одии рӯзнома маънои онро ба хубӣ дарк карда тавонад.

Калимаҳои *хароб* ва *тахриб* ҳарчанд ҳамрешаанд, авлӣ дар забони модарии мо ҳазм гардида, ҳамчун калимаи худ истифода мешавад. Вале баъзе кормандони матбуот, аз чи бошад, ки истифодаи дуюмиро авло медонанд:

Ба гуфти Салимов ин бино комилан тахриб шуда, ки масоҳати умумии он 480 метри мукаабро (?) ташиқил медохад (Миллат, 22. 02. 07).

Аз нодонӣ бошад ё сахван дар ҷумлаи боло ба чойи *метри мураббаъ* *метри мукааб* истифода шудааст. Охир бино ҳаво, газ ё ҷисми моеъ нест, ки бо *метри мукааб* чен карда шавад. Масоҳати биноро бо метри мураббаъ чен мекунад. Ҷумлаи болоро чунин таҳрир бояд кард:

Ба гуфти Салимов масоҳати умумии бино, ки 480 метри мураббаъро ташиқил медиҳад, комилан хароб шудааст.

Ба ҳамин монанд калимаҳои *даъво* ва *муддаӣ* аз як решаанд, яке исми амал ё масдар давумӣ исми фоил ё иҷрокунандаи амал мабошад. Маънои калимаи *даъво* ба ҳар тоҷик фаҳмо, вале маънои калимаи *муддаӣ*ро, ки «*даъвогар*» мебошад, на ҳама дарк мекунад. Ходимони матбуот бошанд баъзан дуюмиро ба кор мебаранд. Чунончи, дар ҳафтавори «Миллат» таҳти унвони «*Ҳомиддин Шарифов – муддагии курсии парлумонӣ*» сарлавҳае ба таъб расидааст. Магар «*даъвогари курсии парлумонӣ*» гуфтан ягон бадӣ дошта бошад, кормандони матбуот аз истифодаи он ҳазар мекунад.

Солҳои охир бо таъсири ҳамзабонони эронӣ истифодаи калимаи *инфиҷор* дар забони васоити ахбори умуми Тоҷикистон маъмул гардида истодааст:

Бар асари инфиҷори газ дар яке аз манзилҳои маскунии шаҳри Душанбе як нафар кӯдаки ноболиг кушта ва чаҳор нафар аъзои як хонавода ҷароҳатҳои вазнин бардоштаанд. Ин инфиҷор субҳи имрӯз 20 феврал рух (? – рӯй) дод (Миллат, 22. 02. 07).

¹ Фарҳанги забони тоҷикӣ. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – Ҷ. 2. – С. 351.

Агар истифодаи ин калима ба ҳамин минвол давом кардан гирад, эҳтимол он солҳои наздак доираи истеъмоли калимаи *таркиширо* танг карда онро аз истифода барорад. Ҳол он ки, ба ақидаи мо дар забони тоҷикӣ истифодаи *инфиҷор* ба ҷойи *таркиши* ягон зарурате надорад. Ҳамзамон ҳангоми истифодаи ин мавод хатои дигари этикӣ рӯй додааст. Таркиш рӯзи 20-уми феврал рӯй додасту нашрия баъд аз ду рӯз, яъне 22-юми феврал ба таъб расидааст. Бо вучуди ин муаллиф «*инфиҷор субҳи имрӯз 20 феврал рух (? – рӯй) дод*» мегӯяд. Дар ин ҷо калимаи *имрӯз* бояд ихтисор мешуд, зеро аз воқеа ду рӯз гузаштааст. Маълум мешавад, ки ин хабар аз сомонаи интернетии ягон расонаи хабарӣ кӯчонида шуда, ходимони нашрия ҳатто ба таҳрири он «фурсат наёфтаанд».

Калимаҳои *қарор* ва *муस्ताқар* аз як реша мебошанд. Аввалин дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» «1. ором осоиш; 2. оромӣ, оҳистагӣ; 3. ист, ҷойи ист, ҷойгоҳ; ҷой гирифтани; 4. аҳд, қавл, муоҳида; 5. низом, тартиб»¹ маънидод гардида, бо ҳар кадоми ин тобишҳои маъноӣ мисолҳо оварда шудааст. Сохта шудани таркибҳои *қарор бурдан*, *қарор афтодан*, *қарор бастан*, *қарор гирифтани*, *қарор додан*, *қарор доштан*, *қарор ёфтани*, *қарор кардан* ва ғайра² гувоҳи дар забони тоҷикӣ ҳазм гардида умумистеъмол шудани ин калима мебошад. *Муस्ताқар* бошад дар луғат «1. қароргоҳ, ҷойи истиқомати доимӣ; 2. марказ, пойтахти мамлакат»³ маънидод гардидааст. Ин калима дар байни ҳамзабонони эронӣ ба маъно «воқеъ, ҷойгир» ниҳоят серистеъмол буда, макони ҷойгиршавиро далолат мекунад. Солҳои охир бо таъсири ҳамзабонони эронӣ он дар васоити ахбори умуми Тоҷикистон низ зиёд истифода мегардад:

Дар он суҳан аз боби саркашии аскару афсарони руси муस्ताқар дар қисми ҳарбии маркази Кӯлобшаҳр аз фармонҳои масъулини соҳаҳои гуногуни иҷтимоӣ суҳан (?) мерафт (Фараж, 22.01.09);

¹ Фарҳанги забони тоҷикӣ. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – Ҷ. 2. – С. 676.

² Ҳамон ҷо.

³ Фарҳанги забони тоҷикӣ. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – Ҷ. 1. – С. 760; Баранов Х. К. Арабско-русский словарь. – М.: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1958. – 804.

Бахтиёр – тоҷири калони бозори масолеҳи сохтмонӣ муस्ताқар дар Истаравшан, (?) изҳор менамояд, ки чанд ҳафта аст, ки нархи тахта поин мефарояд ва фуруши он низ суст гаштааст (Фараж, 22.01.09).

Азбаски калимаи **муस्ताқар** (*p*) ба табиати забони тоҷикӣ бегона мебошад, ҳазм гардидани он бо душворӣ сурат мегирад. Ба гумон аст, ки чунин калима ба хонандаи одӣ мақбул афтад. Аз ин рӯ, хуб мебуд, ходимони матбуот аз истифодаи ин калима худдорӣ мекарданд. Охир забони тоҷикӣ имконоти зиёди калимаю иборасозӣ дорад. Як фикрро бо ин забон дар чанд қолаби синтаксисӣ метавон баён намуд. Агар дар мисоли якум «*Дар бораи аз фармонҳои масъулини соҳаҳои гуногун... саркашӣ қардани асқару афсарони рус, ки дар қисми ҳарбии маркази шаҳри Қӯлоб хизмат мекунанд, суҳан мерафт*», гӯем, ҳам матлаб возеҳу равшан ифода меёбаду ҳам ба қорбасти **муस्ताқар** (*p*) барин калимаи арабии ба табиати забони тоҷикӣ бегона эҳтиёҷ наменонад. Саҳван бошад, ё тасодуфан, дар ин мисол калимаи *суҳан* ҳам дар аввал ва ҳам дар охири ҷумла тақрор шудааст. Дар мисоли дуюм бошад, агар калимаи **муस्ताқар** (*p*)-ро истисно кунем ҳам, фикрро саҳеҳ ифода қардан мумкин аст, яъне «*тоҷири калони бозори масолеҳи сохтмонӣ дар Истаравшан*» ё «*тоҷири калони бозори масолеҳи сохтмони Истаравшан*».

Калимаи **иллат** дар забони тоҷикӣ ҳазм гардидааст. Ин калима аз рӯйи шакли граматикиаш исми амал ё масдари феъли **عَلَّ** буда, дар луғати арабӣ-русӣ «*1. беморӣ, касалӣ, нотобӣ, дард; 2. нуқсон, айб; 3. сабаб, боис; 4. далел, бурҳон, баҳона*»¹, дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» «*1. сабаб, боис, вачҳ; 2. беморӣ, касалӣ, дард; 3. нуқсон, айб*»² маънидод гардидааст. Дар забони муосири тоҷик **иллат** қариб бо тамоми тобишҳои маъноии дар боло зикршуда дар истеъмол аст. **Маълул** аз чихати шакли морфологӣ исми мафъули феъли **عَلَّ** мебошад. Ин калима гарчи бо **иллат** ҳамреша асту дар луғат «*иллатдор, касал, бемор*»³ шарҳ дода шудааст, на ҳар хонанда ба маънои он сарфаҳм меравад. Ҳатто ақсар шахсони дорои таҳсилоти олии филологӣ ҳам ба гумон аст, бидуни истифодаи луғат маънои онро дарк қарда тавонанд,

¹ Баранов Х. К. Арабско-русский словарь. – М.: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1958. – С.680.

² Фарҳанги забони тоҷикӣ. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – Ҷ. 1. – С. 473.

³ Ҳамон асар. – С. 644.

вале вақтҳои охир дар забони матбуот ин калимаи ба хонанда ноошно ба назар мерасад:

*Ростаиро гӯям, дар ин хонадон як маъюб не, чанд тани дигар маълул ёфтам; Хеле аҷиб аст, ки ба доди кӯдакони маълул дар кишваре, ки 99 % аҳолиаш мусалмон аст, касе намерасад; Ҳафтавори СССР пас аз таҳрири ҳамин матлаб тасмими гирифтааст, ки бо кӯмаки Бонки *** барои ин зумра ниёзмандон аз вилояти Хатлон як амали хайр таъсис додаву атфولي маълулро дастгирӣ намояд; Бонки *** ба зинҳор Бонки Амонатбонк нест, ки пуштибонӣ аз атфولي маълул кори ҷониш ҳамин Бонк бояд бошад; Дар ҳолати тасдиқ гардидани далелҳои пешовардаи волидайн ному насаби маълулон ба феҳристи махсус водрид гардида, онҳо бо лавозимоти зарурӣ таъмин мешаванд (СССР, 08.10.09).*

Агар гӯем, ки дар чумлаи аввал ба хотири гурез аз такрори ноҷо муаллиф як бор калимаи оммафаҳми *маъюб* ва бори дуюм муродифи он – *маълулро* истифода бурдааст, пас дар мисолҳои дигар қор фармудани калимаи ноошно маълул ба чӣ хотир аст? Ҳол он ки бидуни истифодаи ин калимаи ноошно низ дар мисоли аввал ҳамон фикрро метавон ба таври солим ифода кард: *дар ин хонадон на як, балки чанд тан маъюб ёфтам.*

Ба ҳамин монанд калимаҳои *расм* ва *тарсим* аз як реша мебошанд. Яке исми амал ё масдари феъли навъи якуми забони араб رَسَمَ ва дигаре исми амал ё масдар феъли навъи дуоми رَسَّمَ мебошад. Аммо *расм* дар забони тоҷикӣ ба дараҷае ҳазм гардида умумиестемол шудааст, ки ҳамчун калимаи худӣ ба қор меравад. *Тарсимро* бошад, на ҳар хонанда, ба хусус на ҳар хонандаи рӯзнома фаҳмида метавонад. Вале дар забони матбуоти даврӣ ин калима низ истемол гардидааст:

Ва мақбараи Шоҳичаҳон бо завҷаи ӯ Мумтозхонум ҳайратамро афзуд, ки дар он сураҳои Қуръонро рӯйи санг тарсим кардаанд (СССР, 08.10.09).

Дар чумлаи боло ба истифодаи ин калима душворфаҳм ягон эҳтиёҷ нест, зеро сураҳои Қуръонро рӯйи санг «*тарсим*» не, балки ҳаққоқӣ ё қандақорӣ мекунанд.

Дар бораи калимаҳои душворфаҳми арабӣ дар забони матбуот сухан ронда, мо истифодаи бемавқеи ҷамъбандии калимаҳои арабӣ аз ҷониби рӯзноманигоронро набояд сарфи назар кунем, зеро истифодаи шумораи ҷамъи калимаҳои арабӣ,

бахусус чамъи шикаста аслан дар забони тоҷикӣ роиҷ нест. Вале имрӯзо баъзеҳо бамавқеу бемавқеъ аз он истифода мебаранд, ки баъзан ин боиси гумроҳ кардани мардуми авом ва ҳатто шахсоне мегардад, ки таҳсилоти оли доранд. Аксаран калимаҳои чамъи арабиро, танҳо пиндошта онҳоро дубора бо пасвандҳои чамъбандии тоҷикӣ дар шакли ҷаъулҷамъ истифода мебаранд. Ҳамаи мо шоҳиди он ҳастем, ки аксар масъулини ноҳияҳо ҳангоми суҳанронӣ дар телевизион ва радио як навъ намоишкорона «*фалон миқдор духтарон аз **навоҳии** мо тавассути квотаи президентӣ дар **макотиб**ҳои олиӣ пойтахт таҳсил мекунанд*» гуфта, ҳисобот медиҳанд. Маълум мешавад, ки онҳо ин калимаҳоро аз барномаҳои радио ё намоишҳои телевизион тутивор азбар кардаанд ва намедонанд, ки **навоҳӣ** ва **макотиб** шакли чамъи калимаҳои **ноҳия** ва **мактаб** мебошанд ва онҳоро ба ҷойи шакли танҳои калима ё дубора бо пасвандҳои тоҷикӣ ҷаъбандӣ карда истифода бурдан нашоҷад. Таъсири васоити ахбори умум, махсусан таъсири радио ва телевизион ба мардум ниҳоят калон аст. Мардум ба ходимон матбуот ва радиои телевизион бештар пайравӣ мекунанд, ҳатто аз онҳо забон меомӯзанд. Аз ин рӯ кормандони нашрияҳо ва радиои телевизион дар назди мардум масъулияти бузург доранд. Онҳо бояд нозукиҳои забонро хуб донанд ва ҳар калимаро бамавқеъ истифода баранд, то мардумро ба кӯйи гумроҳӣ наандозанд.

Ба ақидаи мо, хуб мебуд, кормандони васоити ахбори умум шаклҳои чамъи калимаҳои арабӣ, хусусан шаклҳои чамъи шикастаро камтар истифода мебуданд, зеро, тавре гуфта гузаштем, дар истифодаи ин шакли калимаҳо на танҳо мардуми одӣ, балки ҳатто шахсоне, ки дар вазифаҳои масъули давлатию чамъиятӣ қор мекунанд, бо хато роҳ медиҳанд. Вале афсус, ки майли истифодаи калимаҳои чамъи арабӣ дар васоити ахбори умум рӯ ба инкишоф дорад. Баъзан ҳатто ин гуна калимаҳо тавре ба қор бурда мешаванд, ки мақсади муаллифро пай бурдан душвор мегардад. Масалан дар ин ҷумла:

*Шигифт он ки бо ин ҳама ҷозибая лутфе, ки адабиёти гузаштамон дорад, ба **анъанот** ва **русуми** мо табдил наёфт ва мо аз он дур гаистем.* (Адабиёт ва санъат, 23. 02. 06).

Калимаҳои арабии **расму русум** ва **расму анъанот** дар забони тоҷикӣ ҳамчун синонимҳои ҷуфт истемол мегарданд, вале муаллифи матни дар боло зикршуда онҳоро ба таври худ

анъанот ва русум гуфта истифода мебарад. Маълум нест, ки ӯ чи гуфтан мехоҳад ва «*адабиёти гузаштаи мо бо чозибая лутфаиш*» ба чи гуна «**анъанот ва русум**» бояд «*табдил ёбад*» ва агар мо аз «*адабиёти гузаштаамон дур гардида бошем*», «*шигифт*» нест, балки боиси таассуф аст.

Дар мисоли зерин низ калимаҳои чамъи арабии **хисорот** ва **афрод** хеле беҳунарона истифода шудаанд:

Аммо хонум Воҳидова бо ҳукми додгоҳ оид ба иттиҳомии расонидани хисороти молӣ ба афрод бо роҳи фиреб ва сӯистифода аз мақоми хидматӣ сафед карда шуд (Миллат, 23. 02. 06).

Ин ҷумла тарзе навишта шудааст, ки хонанда маъноӣ онро дарк карда наметавонад. Маълум нест, ки хонум Воҳидова барои ба афрод хисороти молӣ расонидани сафед шудааст ё бо истифода аз мақоми хидматӣ додгоҳро фиреб дода. Ба фикри мо, агар ба ҷойи **хисорот**, ки маъноӣ он ба хонандаи оддӣ номафҳум аст, калимаи **зарари** ба ҳамагон фаҳмо истифода бурда, **афродро** бо **шахсон** иваз намоем ва баъзе ҷузъҳои ҷумларо тағйир диҳем, чунин ҷумлаи саҳеҳи тоҷикӣ сохтан мумкин аст, ки дар он матлаб возеҳ ва ба хонанда фаҳмо ифода меёбад:

Сарфи назар аз он ки хонум Воҳидова барои бо роҳи фиреб ва сӯистифода аз мақоми хидматӣ расонидани зарари молиявӣ ба баъзе шахсон гумонбар доништа мешуд, бо ҳукми додгоҳ беғуноҳ эълон карда шуд.

Калимаи арабии **қишр** то андозе дар забони тоҷикӣ истифода бауда мешавад ва хонанда андаке бошад ҳам ба маъноӣ он сарфаҳм меравад. Вале шакли чамъи шикастаи он **ақишорро** на ҳар кас фаҳмада метавонад. Вале баъзе қаламкашон аз истифодаи он худдорӣ намеkunанд:

«Мисбоҳ» бо барзгарон, тоҷирон, донишҷӯён ва бо ҳамаи ақишори ҷомиъаамон суолу ҷавобҳо хоҳад кард (Мисбоҳ, 23. 02. 06).

Хуб мебуд ҷаббондии калимаи **қишр** бо роҳи тоҷикӣ сурат мегирифт, яъне ба ҷойи **ақишор қишрҳо** гуфта мешуд, зеро на ҳар хонанда дар шакли чамъи шикастаи арабӣ ба маъноӣ он сарфаҳм рафта метавонад. Ғайр аз ин ҳар калимае, ки аз як забон ба забони дигар иқтибос мешавад, бояд аз лиҳози табиати овозӣ ба қонуну қоидаҳои савтии он забон мутобиқ гардад. Аз ин рӯ калимаи арабии **ҷомиъа** мувофиқи қонуну қоидаҳои

савтиёти забони тоҷикӣ ба ин забон дар шакли **ҷома** иқтибос шудааст. Чуноне ки дар матни боло омадааст, онро дар шакли **ҷомиға** истифода бурдан нашоҷад.

Дар ин мисолҳо низ **масоил**, **натоиҷ**, **равобит** барин калимаҳои ҷамъи шикастаи арабӣ ба кор бурда шудаанд:

*Баҳром Абдулҳақов – муовини сардори идораи зиндонҳои Тоҷикистон мегӯяд, сабаби интиқоли Маҳмадрӯзи Искандаров аз боздотгоҳи муваққат ба маҳбас ҳалли ниҳони баъзе аз **масоил** ва хатми комили раванди муҳокимаи додгоҳии нафари маҳкумшуда мебошад (Миллат, 22. 02. 07).*

*Шодӣ Шабдолов, раиси Ҳизби коммунисти Тоҷикистон низ бар ин ақида аст, ки оташсӯзӣ дар дафтари кори созмони ҳизби коммунист дар Темурмалик ба фаъолиятҳои сиёсии ҳизбаш дар ноҳия иртибот надорад, аммо афзуд **натоиҷи** таҳқиқоти гурӯҳи кориро интизор хоҳад шуд (Миллат, 22. 02. 07);*

*Путин бар хилофи сиёсати даврони Борис Елсин дар **равобити** худ бо Ғарб на сиёсати лагандбардорӣ, балки таъомулро неш гирифтааст (Миллат, 22. 02. 07).*

Ба ақидаи мо ба ҷойи **масоил масъалаҳо**, ба ҷойи **натоиҷ натиҷаҳо** ва ба ҷойи **равобит робитаҳо** истифода бурдан ягон бадӣ надорад ва боиси коста гардидани ҳусни сухан ҳам нахоҳад шуд, балки истифодаи калимаҳои иқтибосии арабии ба ҳамагон фаҳмо дар забони матбуот талаботи жанри публицистика аст, зеро публицистика ба оммаи васеи мардум нигаронида шудааст.

ИСТИФОДАИ БЕМАВҶЕИ ИҚТИБОСОТИ РУСИЮ АВРУПОЙ ДАР НАШРИЯИ «СССР»

1. Бемавҷеи истеъмол гардидани калимаҳои иқтибосӣ

Матбуот ҳамеша ҳамқадами ҳаёт буда, чараёнҳои сиёсӣ ва рӯйдодҳои иҷтимоии замонро, ки ҳар рӯзу ҳар соат ба амал меоянд, зуд ва фаврӣ акс менамояд. Маваде, ки барои матбуот пешбинӣ мешавад, бояд ба забони сода, ҳамафаҳм ва таъсирбахш навишта шавад, зеро матбуот ба оммаи васеи мардум, ки дорои савияи гуногуни дониш мебошанд, нигаронида мешавад. Гурӯҳе онро хангоми сафар дар нақлиёт (дар автобус, троллейбус, самолёт ва ғ.), иддае ҳини танаффуси

корӣ, зумрае баъди фориғи меҳнати рӯзона пас аз хӯроки шом ё пеш аз хоб қироат мекунад. Ин ҳама талаб мекунад, ки забони рӯзномаҳо сода ва оммафаҳм бошад, то хонандагон ҳар як маводи рӯзномаро бе ҳеч душворӣ бо шавқи зиёд мутолиа намоянд, аз он файзёб ва баҳрабардор гарданд¹.

Сабки рӯзномаву публицистика вазифаҳои хабаррасонӣ ва таъсир расонданро ба ҷо меорад. Рӯзноманигор доир ба ҳодисаву воқеаҳо хабар медиҳад ва мулоҳиза меронад. Маҳз таъсири мутақобилаи вазифаҳои мазкур истеъмоли луғат ва унсурҳои забониро муайян мекунад. Агар вазифаи хабаррасонӣ истифодаи луғати оммафаҳмеро, ки истеъмоли вожаҳои сиёсӣ ва иқтисодиро дар бар мегирад, зарур ҳисобад, вазифаи таъсиррасонӣ истифодаи унсурҳои муассири забонро тақозо менамояд, зеро публицистика масъалаҳои ҷамъиятиву сиёсиро инъикос менамояд ва бидуни риояи талаботи услуби публицистика рӯзноманигор ҳеч гоҳ вазифаи ҷамъиятии худро ба таври бояду шояд иҷро нахоҳад кард.

Ба ибораи дигар, васоити ахбори умум натавонанд муҳимтарин дастгоҳи тарғиботи афкор ва идеология, балки тарғибгари забону фарҳанги миллии низ мебошанд. Ҷар хатои забоние, ки дар васоити ахбори умум сар мезанад, ба зудӣ оммавӣ хоҳад шуд, зеро барномаҳои радиою телевизионро қариб тамоми мардум мешунаванд ё тамошо мекунад, рӯзномаву маҷаллаҳо қишрҳои мухталифи ҷомеа мутолиа менамоянд. Ба ибораи дигар, мардум ба васоити ахбори умум боварю эътиқоди калон доранд ва ба кормандони он зиёд пайравӣ мекунад. Бисёр вақт ҳар гуфта ё ҳар навиштаи кормандони васоити ахбори умум, сарфи назар аз он ки дуруст аст ё ғалат, аз тарафи мардум ҳамчун меъёр қабул гардида ба зудӣ оммавӣ мешавад². Аз ин рӯ кормандони васоити ахбори умум ҳамчун тарғибгари забону фарҳанги миллии дар назди халқу Ватан масъулияти бузург доранд. Ҷар чизе, ки онҳо

¹ Гаффаров Р., Ҳошимов С., Камолиддинов Б. Услубшиносӣ (барои синфҳои 10 – 11). – Душанбе: Маориф, 1995. – 192 с.

² Камолиддинов Б. Хусни баён. – Душанбе: Ирфон, 1989. – 117 с.; Камолиддинов Б. Сухан аз баҳри дигарон гӯянд. – Душанбе, 2001. – 171 с.; Камолиддинов Б. Меъёри забони адабӣ ва забони матбуот. – Душанбе, 2007. – 52 с.; Шақурӣ М. Ҷар сухан ҷоёву ҳар нукта мақомадор. – Душанбе, 2005. – 432 с.

меғӯянд ё менависанд, бояд дар тарозуи ақл санчида сипас баён гардад ё рӯйи қоғаз оварда шавад. Ба ибораи дигар, ҳар корманди васоити ахбори омма бояд забони адабиरो хуб донад, зеро силоҳи маънавии ҳар шахсе, ки ба сухан сари кор дорад, маҳз забон аст. Вале, мутаассифона, имрӯз на ҳама кормандони васоити ахбори умум чунин масъулиятро дарк менамоянд. Хатоҳои забоние, ки дар васоити ахбори умум сар мезананд, гувоҳи ин гуфтаҳоианд.

Имрӯз дар бархе аз нашрияҳои даврӣ мақолаҳое ба таъб мерасанд, ки аз гаштаву баргашта хондани онҳо маъние ҳосил намегардад. Сабаб дар он аст, ки баъзе аз рӯзноманигорон муҳимтарин талаботи услуби публицистика – содагӣ, равонӣ ва суфтагии тарзи баёнро ба инобат намегиранд. Агар имрӯз баъзе аз рӯзноманигорон навиштаҳои худро бо калимаҳои душворфаҳми арабӣ «зебу оро диҳанд», гурӯҳи дигар истифодаи калимаҳои русию аврупоиро авло медонанд, гурӯҳи сеюм бошанд, бо сабке сухан меронанд, ки дарки маъноро ба хонанда душвор мегардонад. Ғалатҳои имлоиву аломатҳои китобат ва хатоҳои техникӣ дар забони матбуоти имрӯза ҳадду ҳисоб надоранд. Ҳарчанд дар солҳои истиқлолият дар бораи ғалатҳои забони матбуот ва роҳҳои ислоҳ кардани онҳо аз ҷониби забоншиносон дастуру мақолоҳои зиёди илмӣ ба таъб расида бошад ҳам¹, вале то ҳанӯз нуқсонҳои забони матбуот ба таври бояду шояд ислоҳ нагардидаанд.

Азбаски истифодаи бемавқеи калимаҳои русию аврупоӣ дар ҳафтаномаи «СССР»-ро ҳадафи ҳеш қарор додаем, дар бораи ғалатҳои забони матбуот суханро кӯтоҳ карда, бевосита ба таҳлили мисолҳо аз саҳифаҳои нашрияи «СССР» мегузарем. Тавре дар боло ҳам зикр намудем, аҳли эҷоди ҳафтаномаи «СССР» сабки эҷодеро интихоб кардаанд, ки дар навиштаҳои худ бештар сабки «гуфтугӯйии кӯчагӣ» (агар чунин гуфтан лозим бошад)-ро истифода мебаранд. Аз ҷумла

¹ Камолиддинов Б. Хусни баён. – Душанбе: Ирфон, 1989. – 117 с.; Камолиддинов Б. Сухан аз баҳри дигарон гӯянд. – Душанбе, 2001. – 171 с.; Камолиддинов Б. Меъёри забони адабӣ ва забони матбуот. – Душанбе, 2007. – 52 с.; Қосимова М. Сухан бояд ба дониш дарҷ кардан. – Душанбе, 2005. – 135 с.; Холикназаров У. Ғалат менафисем. – Душанбе, 2001. – 135 с.; Шакурӣ М. Ҳар сухан ҷоеву ҳар нукта мақоме дорад. – Душанбе, 2005. – 432 с.

истифодаи калимаҳои русию аврупоии истеъмолашон мамнӯъ ё ба истилоҳ варваризмҳо ба услуби хоси эҷоди кормандони нашрия табдил ёфтааст. Масалан, ба порчаи зерин мутаваҷҷеҳ бошед:

Рогун! Месоземаи! Конечно, месоземаи! Тошканд чӣ ҳам мекунад? Подумаеш, депутатҳои босаводро чамъ карда, гилдияи зиддиругунӣ созмон дод. Подумаеш, Рогунро бо пешниҳоди онҳо манъ карданд. Подумаеш, роҳи оҳанро канданд. Зато депутатҳои мо... Кодекси нави андозро қабул карданд, ки дар натиҷаи ин чорабиниҳои ҳаётан муҳим ва судманд, шумо сар аз ҳамин шумора ана ҳамин газетаи мардумиатонро Худо медонад, ки харида тавонед (СССР, 03.01.2013).

Дар порчаи дар боло оварда шуда калимаю ифодаҳои **конечно, подумаеш, гилдия, зато** (*дурустаи за то – С. О*) ҳамчун вожаҳои иқтибосии истеъмолашон номатлуб кор фармуда шудаанд. Чунин тарзи истифода бештар ба услуби гуфтугӯии кӯчагӣ хос аст, на ба услуби рӯзноманигорӣ. Агар ба луғат мурочиат кунем, маълум мешавад, ки калима **конечно** ҳамчун калимаи туфайлӣ ва ҳиссаҷаи тасдиқию таъкидӣ маъноӣ «*албатта, бешубҳа, худ ба худ маълум*»¹-ро дорад.

Вожаи **думаеш** аз феъли **подумать** гирифта шудааст. Маъноӣ феъли **подумать** «*1. фикр (андеша, мулоҳиза) кардан; 2. муддате фикр кардан, як андоза мулоҳиза кардан*»² мебошад. Шакли феълии **думаеш** ба шахси дуюми шумораи танҳои замони оянда тааллуқ дорад³. Ин шакли феълӣ (шакли шахси дуюми шумораи танҳои замони ояндаи феъли **подумать – думаеш**) дар услуби гуфтугӯии забони русӣ ҳамчун нидо кор фармуда шуда, ҳиссиёту ҳаяҷонро ифода мекунад ва ба маъноӣ «*хайр чӣ, хайр бошад, гумон (хаёл), ки, ухӯ, эҳа*»⁴ кор фармуда мешавад. Дар мисоли боло ҳам вожаи **думаеш** ба маъноӣ нидо кор фармуда шудааст.

Калимаи **гилдия** бошад дар луғат чунин маънидод шудааст: «*1. дар асрҳои миёна дар Аврупои Ғарбӣ иттиҳодияи*

¹ Луғати русӣ-тоҷикӣ. – М.: Русский язык, 1985. – С. 405.

² Ҳамон асар. – С. 771.

³ Дудников А. В. Русский язык. – М.: Просвещение, 1983. – С. 184; Розенталь Д. Э., Голуб И. Б., Теленкова М. А. Современный русский язык. – М.: Высшая школа, 1991. – 298.

⁴ Луғати русӣ-тоҷикӣ. – М.: Русский язык, 1985. – С. 771.

савдогарон ва хунармандон; 2. Дар Россияи пеш аз инқилоб яке аз се гурӯҳе, ки савдогарон аз рӯйи сармояашион ба он гурӯҳҳо тақсими мешуданд»¹. Маъмулан вожаи **гилдия** (навишти русиаш **гильдия**) дар забони русӣ ба маънои «*иттиҳод, иттиҳодия*» кор фармуда мешавад.

За то, ки дар мисоли боло ҳамчун таркиб кор фармуда шудааст, аслан бояд якҷоя – **зато** навишта шавад. Он пайвандаки хилофӣ буда, маънои «*вале, аммо лекин, аз тарафи дигар, ... бошад ҳам*»-ро ифода мекунад². Вожаи мазкур ҳамчунин ба маънои «*биниobar ин (он), дар ивази он*»³ корбасти мешавад. Ин ҷо саволе ба миён меояд, ки магар фикри дар боло овардашударо бидуни калимаҳои барбарии русӣ, ки истифодаи онҳо ба меъёри забони тоҷикӣ мувофиқат намекунад, ифода кардан мумкин аст? Албатта, мумкин аст. Бубинед, бидуни калимаҳои барбарӣ ин фикр бо забони тоҷикӣ чӣ хел хушоҳангу зебо садо медиҳад:

Рогунро месозем! Албатта месозем! Ҳукумати Тошканд чӣ ҳам мекунад? Эҳа, депутатҳои босаводно чамъ карда, иттиҳоди зидди Рогун созмон дод. Медонӣ, Рогунро маҳз бо пешниҳоди онҳо манъ карданд. Роҳи оҳанро маҳз онҳо қанданд. Депутатҳои мо бошанд... Кодекси нави андозро қабул карданд, ки дар натиҷаи ин чорабиниҳои ҳаётан муҳим ва судманд, Худо медонад, минбаъд шумо ана ҳамин газетани дӯстдоштаатонро ҳам харида тавонед.

Порчае, ки мо дар боло оварда таҳлил намудем, дар шумораи 03.01.2013-и ҳафтаномаи «СССР» бо номи «**Интригаи сол: Stopin Рогун**» нашр гардидааст. Бубинед ҳатто сарлавҳаҳои нашрияи калимаҳои хориҷие мебошанд, ки истифодаи онҳо ба меъёри забони тоҷикӣ мувофиқ нест. Охир калимаи **интрига** дар забони тоҷикӣ якҷанд синоним дорад, ба монанди «*мақр, ҳила, фитна, найранг, дасиса*»⁴. Магар хубтар намебуд мавод ин тавр сарлавҳагузори карда шавад: «**Дасисаи сол ё чаро кори Рогун кашол меёбад?**»

¹ Луғати русӣ-тоҷикӣ. – М.: Русский язык, 1985. – С. 172.

² Ҳамон асар. – С. 310.

³ Ҳамон ҷо.

⁴ Ҳамон асар. – С. 357.

Муаллиф пас аз овардани байти

Ба маҳфиле, ки хушомад фасонапардоз аст,

Зи хоб давлати бедор барнамеҳезад...

ки ба қалами Соиби Табрэзӣ тааллуқ дорад, меафзояд:

*Эххххх, классик мезоёнем-да, классик! Зеро агар дар даврони ҳамин Соиб барқ мебуду шабу рӯз мисли ман ТВ тамошо мекард, оё ӯ классик мешуд... **Короче**, Соибу Рӯдкиву Хайём агар **свет** намедоштанд... Ну, хайр кӯдак ҳам медонад, ки ақлашон ба ҳамин вазири энергетикаву раиси Барқи Тоҷик мерасиду 1 бало мекарданд (СССР, 03.01.2013).*

Бубинед, матлаб бо як лафзи дағали кӯчагӣ иншо шудааст, ки на танҳо ба талаботи услуби публисистиӣ, балки ба меъёри забони гуфтугӯи муқаррарӣ низ ҷавобгӯ намебошад. Бар замми ин боз варваризмҳои **короче** ва **свет** ҳусни суҳанро мекоҳонанд.

Вожаи **короче** дараҷаи қиёсии сифати **короткий** ё **коротко** буда, ҳамчун калимаи хулосакунанда кор фармуда мешавад ва маънои «хулоса, хулласи калом, мухтасар карда гӯем, алқисса»-ро дорад¹.

Калимаи **свет** сермаъно буда, ба маъноҳои «нур, шуоъ, зиё; 2. рӯишнӣ, равшанӣ; 3. чароғ; 4. субҳ, саҳар, баромадани офтоб»² истеъмол мешавад. Дар забони гуфтугӯи омиёна ин вожа ба маънои «барқ, электр, чароғӣ барқӣ» кор фармуда мешавад. Аммо дар услуби китобӣ онро ҳаргиз ба маънои дар охир зикршуда истифода намебаранд.

Дар забони русӣ **ну** ҳамчун нидо ба маънои «1. канӣ; 2. биё, мон(ед), биё, бас кун(ед); 3. аҷаб, аҷиб, заб», ҳамчун ҳиссаҷа ба маънои «рост, ростӣ, ба ростӣ; 2. агар, магар, канӣ; 3. ҳа, бале, не; 4. охир, оқибат, пас; 5. хайр-дия, хайр»³ кор фармуда мешавад. Мазмуни мисоли дар боло овардашударо бидуни калимаҳои барбарии бегона низ бо забони шевою ноби тоҷикӣ ифода кардан мумкин аст:

Эҳ, садқаи ҳамин классико! Садқаи ҳамин суҳанои классико! Агар дар даврони ҳамин Соиб барқ мебуду шабу рӯз мисли ман ТВ тамошо мекард, магар ӯ классик мешуд... Алқисса, Соибу Рӯдкиву

¹ Лугати русӣ-тоҷикӣ. – М.: Русский язык, 1985. – С. 412.

² Ҳамон асар. – С. 994.

³ Ҳамон асар. – С. 586.

Хайём агар барқ намедоштанд... Хайр, кӯдак ҳам медонад, ки ақлашон ба ҳамин вазири энергетикаву раиси Барқи Тоҷик *мерасиду* як бало мекарданд.

Дар мисоли зерин бошад, **stop!!!...ну, типа** варваризм мебошанд:

Stop!!! *О мемонед, ки гап занам? ...Ну, тупа, масалан қатъи корҳо дар Рогун...*(СССР, 03.01.2013).

Охир, ҳамин варваризмҳоро агар бо калимаҳои зебои тоҷикӣ иваз кунем, ҳам матлаб возеҳу равшан ифода меёбаду ҳам меъёри забони адабӣ риоя мешавад:

Истед!!! *О мемонед, ки гап занам? ...Хайр, масалан, ба монанди қатъи корҳо дар Рогун...*

Аммо дар ин мисол **мало-ли** варваризм мебошад:

Мало-ли, *чӣ ваъда додем. Масалан, мегуфтем-ку, дар соли 2007, Сангтӯдаро сохтаву то соли 2010 аз бӯҳрони энерҷӣ мебароем* (СССР, 03.01.2013).

Таркиби **мало-ли** аз зарфи **мало** ба маънои «кам, андак, нокифоя» ва ҳиссаҷаи **ли** ба маънои «оё, магар, наҳод, мӣ»¹ сохта шудааст. Ин таркиб ба маънои «магар кам аст, ҳеч гап не, аҳамият надорад»² омада метавонад. Мисоли болоро ба таври зерин метавон таҳрир кард:

Магар кам ваъда додем? Масалан, мегуфтем-ку, дар соли 2007, Сангтӯдаро сохтаву то соли 2010 аз бӯҳрони энерҷӣ мебароем.

Мисоли дигарро дида мебароем:

Именно *қувваи барқ ва раҳой аз бӯҳрони энерҷӣ дар нимаи чорум ё панҷуми асри.. 22. Эҳ, содаҷони ман, бо ҳамин кадрҳои энерҷӣ, агар дар асри 22 ҳам аз бӯҳрон раҳед, боз маро шукр мегӯед!* (СССР, 03.01.2013).

Зарфи **именно** маънои «махз, махсусан»³-ро дорад. Вале аз чӣ бошад, ки аҳли қалами ҳафтаномаи «СССР» истеъмоли варианти русиро авло медонанд. Хол он ки фикри болоро бидуни **именно** низ ифода метавон кард. Масалан, ба ин тарз:

Қувваи барқ ва раҳой аз бӯҳрони энерҷӣ маҳз дар нимаи чорум ё панҷуми асри 22... Эҳ, содаҷони ман, бо ҳамин кадрҳои

¹ Луғати русӣ-тоҷикӣ. – М.: Русский язык, 1985. – С. 445.

² Ҳамон асар. – С. 460.

³ Ҳамон асар. – С. 349.

энержӣ, агар дар асри 22 ҳам аз бӯҳрон раҳо ёбед, боз Худоро шуқр гӯед! (СССР, 03.01.2013).

Дар мисоли зерин низ зарфи **именно** зикр шудааст:

*Баҳс бояд **именно** сари фарҳанги истеъфо равад!* (СССР 17.01.2013)

Дар як қисм лаҳҷаҳои минтақаи чануб вожаи **картошка** дар шакли вайроншудаи **тушка** талаффуз мешавад. Вале набояд фаромӯш кард, ки забони матбуот як ҷузъи муҳими забони адабии китобӣ мебошад, на лаҳҷаю шеваи ин ё он маҳал. Аз ин рӯ дар матбуот ба лаҳҷаю шеваи ин ё он маҳал афзалият дода нашоёд:

*Касе бовар надорад, ёд орад, ки дар ҳамин шабу рӯзи сард қабл аз портфелро тағи каш кардану аз корхона оҳиста «фирор» намудан, хона занг зада ҷойи суоли маъмулии «дар хона **тушка** дорем?» чӣ менурсад? Оре, **аккурат**, «**свет** дорем???»* (СССР, 03.01.2013).

Дар баробари калимаи **тушка** дар матни боло вожаҳои **аккурат** ва **свет** истеъмол шудаанд. Дар луғати русӣ тоҷикӣ калимаи **аккурат** вучуд надорад. Шояд он вайроншудаи **аккуратно** бошад. Хуб мебуд ба ҷойи «эҳтиёткорона, оҳистаяк»¹ ва ба ҷойи **свет** «барқ» кор фармуду мешуд, яъне:

Касе бовар надорад, ба ёд орад, ки дар ҳамин шабу рӯзи сард қабл аз портфелро тағи каш кардану аз корхона оҳиста «фирор» намудан, ба хона занг зада ба ҷойи суоли маъмулии «дар хона картошка дорем?» чӣ менурсад. Оре, бо оҳистагӣ мегӯяд: «барқ дорем???».

Муаллиф як латифаи кӯчагиро меорад, ки аз доираи одобу ахлоқ берун аст. Чунин латифаҳои кӯчагӣ бояд дар саҳифаҳои матбуот ҷой дода нашаванд, зеро дар баробари хабар расондан тарбияи ҷомеа низ яке аз вазифаҳои муҳими матбуот ба ҳисоб меравад:

*Латифаро намегӯед? Нафаре ба навбатдори Барқдиҳӣ занг зада менурсад: Акай **дежурный**, чанд қӯдак доред? 7-то? О, монед мо ҳам 1 шаб бо зани худамон хоб кунему қӯдак таваллуд кунем. Ҷар шаб дар фикри зани шумоем* (СССР, 03.01.2013).

Дар мисоли боло дар баробари гӯйишҳои лаҳҷавӣ ҳамчунин вожаи **дежурный** кор фармуда шудааст, ки истифодаи

¹ Луғати русӣ-тоҷикӣ. – М.: Русский язык, 1985. – С. 28.

он қобили қабул нест. Ҳамчунин феъли **таваллуд кардан** бемавқеъ истеъмом шудааст, зеро **таваллуд кардан** дар забони тоҷикӣ ҳамчун истилоҳи тиббӣ ташаккули ёфтааст ва ин амал вазифаи зан аст. Азбаски дар мисоли боло сухан аз забони мард оварда шудааст, ба ҷойи **таваллуд кардан** истеъмоли **ба дунё овардан** ба мақсад мувофиқтар аст.

Вожаи русии **чиновник** маънои «1. амалдор, мансабдор; 2. бюрократ, қоғазбоз, тўра»-ро¹ дорад, вале аз ҷӣ бошад, ки дар ҳафтаномаи «СССР» истеъмоли қаринаи русиро авлотар хисобидаанд:

Мо бояд дар ин сол чиновникҳои носолим, масъулини камфаъол, душманони пасипардагиву рақибони ошкорою дӯстони гургтинату ҳамсояҳои ҷабборро дар ҷойи худашон шинонем (СССР, 03.01.2013);

***Чиновникҳои маститий, уважаемий, солхӯрда** дар ҳукумат зиёданд. Унҳо низ ҳуқуқи қору фаъолият доранд. Зеро сиёсати давлатдорӣ, **политика** низ ба собиқа ниёз дорад. Вале агар Файзалӣ барин устодони ҳунар, ки дар соҳаи худ билоивазанд, бояд ҳатман нафақа раванд, чу фармон ҳамин будааст, пас инҳо низ бояд **пенсия бароянд**. Шумо 1 **чиновникро** ном гиред, ки дар соҳаи худ мумтозтар аз устод Ҳасанов бошад, ман омодаам, аз ҳама **чиновникҳои** солманд узр нурсам (СССР, 10.01.2013).*

Дар мисоли яқум калимаи **чиновник** як маротиба ва дар мисоли дуҷум се маротиба истеъмом шудааст. Дар баробари **чиновник** дар ин мисол вожаҳои **маститий, уважаемий, политика** ва таркиби феълии **пенсия баромадан** низ қор фармуда шудаанд.

Маститий (тарзи навишти русиаш **маститый**) дар луғат ба маънои «1. қўҳансол, солхӯрда; 2. мўътабар, муҳтарам, шахси соҳиби ҳурмат, боҳурмат»² маънидод шудааст. **Уважаемий** (тарзи навишти русиаш **уважаемый**) маънои «1. муҳтарам, гиромӣ; 2. тақсир»³-ро дорад. Вожаи **политика** ба маънои «сиёсат» истеъмом шудааст ва дар мисоли боло ба ғайр аз пургӯйии бемаънӣ чизӣ дигареро ифода намекунад, зеро муаллиф қабл аз истифодаи вожаи **политика** таркиби **сиёсати давлатдориро** истифода бурдааст, ки дигар ба истифодаи

¹ Луғати русӣ-тоҷикӣ. – М.: Русский язык, 1985. – С. 1205.

² Ҳамон асар. – С. 468.

³ Ҳамон асар. – С. 1131.

политика эҳтиёче намемонад. **Пенсия** маънои «нафақа»¹-ро дорад. Дар гуфтугӯи омиёна «пенсия баромадан» мегӯянд, вале дар забони адабии китобӣ «ба нафақа баромадан» истеъмоли мешавад. Аз ин рӯ, хуб мебуд, қаламбадастони ҳафтаномаи «СССР» низ тарзи адабии китобии ин феъли таркибии номиро истифода мебуданд.

Ҳамчунин дар мисолҳои болоӣ чанд ғалати имлоӣ мавҷуд аст: аввалан дар мисоли якум калимаи **сол** бо ҳарфи калон навишта шудааст, ки нодуруст аст, зеро **сол** исми чинс мебошад ва танҳо дар аввали ҷумла бо ҳарфи калону дар дигар мавридҳо бо ҳарфи хурд навишта мешавад; сониян, ҷумлаи тоҷикӣ бо пайвандаки тобеъкунандаи зеро ва пайвандаки пайваस्तкунандаи хилофии **вале** шурӯъ намешавад. Аз ин рӯ бояд қабл аз ин пайвандакҳо на аломати нуқта, балки бояд аломати вергул гузошта шавад ва пайвандакҳо бояд бо ҳарфи хурд навишта шаванд; солисан вожаи **чаббор** бояд дар нохунак гирифта шавад, зеро он ҳамсоҳҳои мо, ки даъвои **чабборӣ** доранд, он қадар **чаббор** ҳам нестанд. Ҳамчунин дар мисоли дуюм қабл аз ҳиссаҷаи таъкидии **низ** аломати вергул гузошта шудааст, ки ғалат мебошад. Ҳулоса, мисолҳои болоро ба чунин тарз таҳрир кардан лозим аст:

Мо бояд дар ин сол мансабдорони носолим, масъулини камфаъол, душманони пасипардагиву рақибони ошкоро ва дӯстони гургитинату ҳамсоҳҳои «чаббор»-ро дар ҷойи худашон шинонем;

Мансабдорони мӯҳтарами солхӯрда дар ҳукумат зиёданд. Онҳо (на унҳо!) низ ҳуқуқи қору фаъолият доранд, зеро сиёсати давлатдорӣ ҳам ба собиқа ниёз дорад, вале агар Файзалӣ барин устодони ҳунар, ки дар соҳаи худ билоивазанд, бояд ҳатман ба нафақа раванд, пас онҳо низ бояд истисно набошанд. Охир, фармон ҳамин будааст. Шумо як нафар мансабдорро ном гиред, ки дар соҳаи худ аз устод Ҳасанов мумтозтар бошад, ман омодаам, аз ҳамаи мансабдорони кӯҳансол узр пурсам.

Мисоли дигар:

Ин қонун амнистияи бачабозҳо, афроди маҳкумишуда ба ҷосусӣ ба фоидаи Русия ва афсари мучрим дар хиёнатро ҳам дар бар мегирифт (СССР, 03.01.2013).

¹ Лугати русӣ-тоҷикӣ. – М.: Русский язык, 1985. – С. 691.

Дар мисоли боло, бехтар мебуд, ба ҷойи вожаи аврупоии **амнистия** калимаи оммафаҳми **авф** истифода бурда шавад, зеро матбуотро ҳамаи кишрҳои ҷомеа мутолеа менамоянду на ҳар кас ба маънои калимаи **амнистия** сарфаҳм меравад. Мисоли болоро ба таври зарин метавон таҳрир намуд:

Ин қонун авфи бачабозҳо, афроде, ки барои ҷосусӣ ба манфиати Россия маҳкум шудаанд ва афсари дар хиёнатро гунаҳгорро ҳам дар бар мегирифт.

Калимаи русии **наркотик** дар забони тоҷикӣ «нашъа, маводи нашъадор, маводи мухаддира»¹ тарҷума мешавад. Аз ин рӯ ба истифодаи қаринаи русии ин калима эҳтиёҷ нест, аммо дар ҳафтаномаи «СССР» ба истифодаи вожаи **наркотик** афзалият дода шудааст:

*Анор Бойромлӣ-хабарнигори радио ва телевизиони давлатии Эрон дар Боку, ки табаъаи Ҷумҳурии Озарбойҷон асту дар моҳи феврари соли пор ба ҷурми дар ихтиёр доштани **наркотик** боздошт ва ба 2 соли ҳабс маҳкум шуда буд, бо дастури Илҳом Алиев-Президенти Озарбойҷон озод гардид (ба ҷойи дефисҳо тире – муаллиф) (СССР, 03.01.2013).*

Дар мисоли боло ҳамчунин дар имлои калимаи **табаа** хато рафтааст. Ин калима дар шакли **табаъа** навишта шудааст, ки ғалат мебошад, зеро ҳамсадои ҳалқии [ъ] дар мобайни ду садонок навишта намешавад. Ҳамчунин ду маротиба барғалат ба ҷойи тире аломати дефис гузошта шудааст. Ҳамчунин ба ҷойи ду дефис тире гузоштан лозим аст.

Зиёда аз 25 сол мешавад, ки дар забони тоҷикӣ ба ҷойи калимаи **вертолёт** русӣ вожаи **чархбол** истеъмол карда мешавад. Ин калима имрӯз дар забони тоҷикӣ пурра ҳазм шуда, оммафаҳм гардидааст ва муродифи русии худро иваз кардааст. Аз ин рӯ, имрӯз варианти тоҷикии ин вожаро истифода бурдан бехтар аст. Вале дар саҳифаҳои нашрияти «СССР» истифодаи **вертолёт** ба назар расид:

*Президенти Арманистон - Серж Саргсян ба ҳамтои қазоқи худ - Нурсултон Назарбоев, бино бар садамаи 1 **вертолёт**и ҳарбие, ки дар шаҳри Чимкент афтада, отаи гирифт, таъзия фиристод (СССР, 03.01.2013).*

¹ Луғати русӣ-тоҷикӣ. – М.: Русский язык, 1985. – С. 532.

Бар замми он ки дар матни боло аломати дефис барзиёд аст, таркиби феълии **таъзия фиристод** ғалати мантиқӣ мебошад, зеро **таъзияро намефиристанд, балки баён мекунанд**, шояд **таъзиянома фиристода бошад**, ҳамзамон пас аз **Нурсултон Назарбоев** ва пас аз сифати феълии **афтода** гузоштани аломати вергул ғалат аст.

Дар матнҳои зерин вожаи **корифей** истеъмол шудааст:

*Файзалӣ Ҳасан-корифеи хунар, маэстро, афсонаи зиндаи хунарро авохири соли рафта, **аккурат**, дар арафаи Соли Нав ба нафақа гусул карданд!* (СССР, 10.01.2013);

*Ман дар бораи хунарманди саришинос, **корифеи** хунари советӣ, Юрий Любимови... 96 сола аслан хомӯш меистам, ки **Премия** Сталиниро аз дасти худи **Вожд** дар соли 1952 гирифта буду имрӯз ҳам дар «Театри Вахтангов» ва «Большой Театр» опера мегузорад!* (СССР, 10.01.2013).

Вожаи мазкур дар луғат ба маънои «*арбоби барҷаста*»¹ омадааст. Ин ибораи тоҷикӣ чӣ гуноҳ дошта бошад, ки қаламбадастони ҳафтаномаи «СССР» чун маҳав аз он ҳазар карда, вожаи ба хонанда ноошнои **корифейро** истифода мебаранд. Дар матни аввали дар боло овардашуда дар баробари калимаи **корияфей** боз вожаи **аккурат** истеъмол шудааст, ки мо дар болотар онро шарҳ додем. Аз ин рӯ дар бораи вожаи мазкур дигарбора сухан намеронем.

Дар матни дуюм бошад, вожаҳои **премия, вожд** низ истеъмол гардидаанд. Вожаи **премия** (на **премя**) маънои «*1. мукофот, подош, ҷоиза; 2. ҳадя, инъом; 3. ҳақ, товон*»-ро дорад². **Вожд** (тарзи навишти русиаш **вождь**) бошад, дар луғат «*пешво, роҳбар, сарвар, доҳӣ*»³ маънидод шудааст. Ҳатто дар солҳои ҳокимияти шӯравӣ, ки русгароиву русипарастӣ то андозае ба ҳукми анъана даромада буд, ба ҷойи **премия** «*мукофот, ҷоиза*», ба ҷойи **вожд** «*доҳӣ, пешво*»-ро истифода мебуданд. Пас, саволе ба миён меояд, ки имрӯз, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон кишвари соҳибистиклол асту забони давлатии он забони тоҷикӣ мебошад ва поку беолоиш нигоҳ доштани забони модарӣ вазифаи ҳар як соҳибмиллату соҳибватан аст, истеъмоли **премия**

¹ Луғати русӣ-тоҷикӣ. – М.: Русский язык, 1985. – С. 419.

² Ҳамон асар. – С. 834.

³ Ҳамон асар. – С. 114.

ва **вожд** барин калимаҳои ба табиати забони модарии мо бегона чӣ зарурат дорад? Боз ҳам дар саҳифаҳои матбуот. Магар эҳсоси ватанпарастии ифтихор аз забони модарии журналистони мо то ба ин дараҷа коста шудааст, ки чунин калимаҳои барбарии ба меъёру табиат ва ба рӯҳи забон бегонаро истеъмол мекунанд? Чунин тарзи муносибат ба забони миллӣ хизмати хирсона ба миллат мебошад, зеро он метавонад ҳазорон нафар хонандагони одии рӯзнонаро ба кӯйи гумроҳӣ кашад.

Ҳамчунин қайд кардан ҷоиз аст, ки дар матни дуҷум пас аз калимаи **советӣ** (? – **шӯравӣ**) гузоштани вергул хатост ва дар байни шумораи 96 ва калимаи «**сола**» бояд дефис гузошта шавад.

Дар солҳои ҳокимияти шӯравӣ вожаи ба табиати забони модарии мо бегонаи **стаж** истеъмол мешуд. Аз ин рӯ дар «Лугати русӣ тоҷикӣ»-и нашри соли 1985 ин калима дар шакли русӣ – «*стаж*»¹ оварда шудааст. Ҳатто таъбиру ибораҳои «**трудоу стаж, иметь большой стаж, партийный стаж, профсоюзный стаж**» дар ин луғат «*стажи меҳнатӣ, стажу қалон доштан, стажу партиявӣ, стажу иттифоқи қасаба*»² тарҷума шудаанд. Аммо зиёда аз 20 сол аст, ки дар забони тоҷикӣ ба ҷойи калимаи **стажи** русӣ вожаи **собиқа** дар истеъмол аст. Аммо дар ҳафтаномаи «СССР» ҳанӯз ин калимаи архаистӣ побарҷо мебошад:

***Стажи** қориш Любимов (мутаваҷҷеҳ бош, хонанда) 82 сол аст! Умраш не, маҳз собиқаи қораиш. Агар Тоҷик мебуд, аз рӯи **стажи** қор судаи мекардад, ки нафақаро вайрон кардаасту аз рӯи синну сол ба дораи мекашидем! Намакашидем? Мекашидем, **еиё** қак мекашидем!* (СССР, 10.01.2013).

Магар муҳтарам «журналистон»-и ҳафтаномаи «СССР» инро намедонанд? Ё медонанду худро ба нодонӣ мезананд? Ё бо истифода аз чунин калимаҳои барбарӣ русидонии худро ба мардум нишон доданианд? Ба ҳар ҳол агар онҳо худро ҳомии ин забону ин миллат ҳисобанду дар баданашон заррае хуни тоҷикӣ дошта бошанд, бояд аз истифодаи чунин варваризмҳо парҳез кунанд.

¹ Лугати русӣ-тоҷикӣ. – М.: Русский язык, 1985. – С. 1061.

² Ҳамон асар. – С. 1061.

Дар мисоли боло ҳамчунин таркиби русии **ешё как** (тарзи навишти русиаш **ещё как**) истеъмол шудааст. Ин таркиб маънои «чунон... ки...»-ро¹ дорад, яъне «*Чунон ба дораи мекашидем, ки... (дигарон ба ҳайрат меомаданд)*» – гуфтан лозим аст.

Ҳамчунин дар мисоли боло (дар тамоми ҳафтанома низ) исми «**точик**» бо ҳарфи калон навишта шудаасту номи миллатҳои дигар бо ҳарфи хурд. Шояд ин аз «миллатдӯстдорӣ»-и қаламбадастони ҳафтанома бошад. Вале набояд фармӯш кард, ки вожаи «**точик**» ҳам исми чинс аст ва бояд бо ҳарфи хурд навишта шавад. Ҳамчунин ба қаламбадастони муҳтарами ҳафтаномаи «СССР» гуфтанем, ки эҳтиром ба халқу миллат танҳо дар он нест, ки вожаи «**точик**» бо ҳарфи калон навишта шавад, балки аз вожаҳои бегона поку беолоиш нигоҳ доштани забони модарӣ ҳам эҳтиром ба халқу миллати худ мебошад.

Ба монанди **стаж** вожаи студент ҳам беш аз 20 сол боз аз истеъмол баромадаасту ба ҷойи он калимаи аслии тоҷикии донишҷӯ (*калимаи мураккаби аслии тоҷикие, ки аз исми дониш ва асоси замон ҳозираи феъли ҷустан – ҷӯ(ӣ) сохта шудааст*) истеъмол мешавад, вале шояд дили эҷодкорони ҳафтаномаи «СССР» ба ин калимаи бегона месӯзад, ки ба он умри дубора бахшиданианд:

Воқеан ҳам, Ҳасан ёд дорӣ, суолатро ба мани студент дар армияи сов..., ки чаро ту-муҳассили донишгоҳ ба сарбозӣ омадаӣ?! (СССР 17.01.2013).

Боз як мисолро дида мебароем:

Чанд сол пеш, ҳамин гуна, беспардонно, Нигина Рауфоваро ба пенсия гуселонидем...Подумаеш, пенсия... Оё боре андешидаем, ки шояд нафақаи иҷбории мо беҳтарин сарояндаро аз мо рабуд? (СССР, 10.01.2013).

Тавре дида мешавад, дар мисоли боло вожаҳои русии **беспардонно**, **подумаеш** ва феъли таркибии **ба пенсия гуселонидан** истифода шудаанд. Дар бораи подумаеш ва **пенсия** мо дар болотар сухан ронда будем. Акнун дар бораи **беспардонно** истода мегузарем. **Беспардонно** зарф мебошад ва маънои «*беҳаёёна, бешармона, беибо, густохона*»¹ мебошад. Тавре дида мешавад, аз вариантҳои тоҷикии водаи **беспардонно**

¹ Лугати русӣ-тоҷикӣ. – М.: Русский язык, 1985. – С. 252.

¹ Ҳамон асар. – С. 57.

вожаи «густохона» ба матни боло ниҳоят мувофиқ аст. Яъне, «...густохона Нигина Рауфоваро ба нафақа гусел кардем» гуфтан лозим аст. Шояд қаламбадастони ҳафтаномаи «СССР» «тафаккури русӣ» доранду дар пайдо кардани воҷҳои тоҷикӣ душворӣ мекашида бошанд. Аз ин рӯ ба онҳо маслиҳат доданим, ки дар ин гуна мавридҳо ақаллан метавонанд ба «Луғати русӣ-тоҷикӣ»² муроҷиат кунанд.

Дар мисолҳои зерин калимаи **реформа** истеъмоли шудааст. Ҳол он ки «ислоҳот» гуфтан ба мақсад мувофиқтар, балки беҳтару фаҳмотар аст:

БМТ ба реформа ниёз дорад (СССР, 03.01.2013);

Ҳукумат реформа хоҳад, бояд аввал аз дохил раванди нафақагуселкуниро шурӯъ мекард, то гусели Файзалиҳо ба мо саҳт намерасид (СССР, 10.01.13);

Дар ана ҳамин армия, ки интизор мерафт, пурқудраттарин аст, реформа сар шуд... Баробари садо додани амри «пенсиягуселкунӣ» армияи санъату ҳунар суффуфи худро поккорӣ намуд (СССР, 10.01.2013).

Тавре дида мешавад, дар мисоли дуум ҳамчунин вожаҳои **армия** ва **пенсиягуселкунӣ** низ истеъмоли шудаанд. Мо дар бораи **пенсия** дар болотар истода гузашта будем. Дар ин ҷо ҳаминро таъкид мекунем ки **пенсиягуселкунӣ** калимаи мураккабе мебошад, ки аз феъли **ба пенсия гусел кардан** сохта шудааст. Акнун дар бораи **армия** сухан меронем. Дар солҳои Ҳокимияти Шӯравӣ ин калима ба таркиби луғавии забони мо ворид гардида, хеле серистеъмоли буд. Дар «Луғати русӣ-тоҷикӣ»-и нашри соли 1985 ҳатто ибораи «**армия работников науки**» «*армияи қормандони соҳаи илм*»³ тарҷума шудааст. Аҳли эҷоди ҳафтаномаи «СССР» дар пайравӣ ба солҳои ҳокимияти шӯравӣ низ **армияи санъату ҳунар** гуфтаанд. Ҳол он ки вожаи **армия** дар забони тоҷикӣ аз истеъмоли баромада дар замони истиқлолият ҷойи онро калимаи **артиш** гирифтааст. Аммо **артиш** ҳамчун вожаи низомӣ ба қор бурда мешавад. Аз ин рӯ ба ҷойи **армияи санъату ҳунар** «*аҳли санъату ҳунар*» гуфтан мумкин аст. Дар мисолҳои зерин бошад, калимаи **армия** ҳамчун истилоҳи низомӣ истеъмоли гардидааст:

² Луғати русӣ-тоҷикӣ. – М.: Русский язык, 1985. – 1280 с.

³ Ҳамон асар. – С. 38.

Армия камбагалон ва бойбачаҳои *негодный* (СССР 17.01.2013);

*Ёд дорӣ, Ҳасан, ки ҳини хизмат дар Байконури маъруф мегуфтӣ, (? –:) «хайрият ҳамин армия ҳасту мо бо бойбачаҳо баробарем ва 100 вазирбачаро шаттаи **размери** мӯзаи 46 задаам»* (СССР 17.01.2013);

*Охир, сард аст дами нафаси ман имрӯз мисли ҳавои даруни **казармаҳои армияи** сов... **бубахшед** Тоҷик* (СССР 17.01.2013);

*Воқеан ҳам, Ҳасан ёд дорӣ, суолатро ба мани **студент** дар **армияи** сов..., ки чаро ту-муҳассили донишгоҳ ба сарбозӣ омадаӣ?!* (СССР 17.01.2013);

Армия** бояд аз камбагалон бошад! Мемури, Ҳасану ватанро ҳифз мекуни! Тамом вассалом: **Раз-два, марш отсюда, Ҳасан! (СССР 17.01.2013).

Дар мисолҳои боло бояд ба ҷойи вожаи аз истеъмол баромадаи **армия** калимаи **артиш** ба кор бурда шавад. Ҳамчунин таъкид кардан лозим аст, ки дар мисолҳои боло **негодный; размер; казарма; студент; раз-два, марш отсюда** барин калимаю таркибҳои русӣ ба кор бурда шудаанд, ки ба меъёри забони тоҷикӣ мувофиқ нестанд. Аз ин рӯ хуб мебуд, ба ҷойи **негодный** – *корношоям*, ба ҷойи **размер** – *андоза*, ба ҷойи **казарма** – *боишигоҳ*, ба ҷойи **студент** – *донишҷӯ* ва ба ҷойи **раз-два, марш отсюда** – *рав аз ин ҷо* истифода бурда шавад.

Мисоли дигарро аз назар мегузаронем:

*26.12.1991 Шӯрои Олии СССР декларатсия «Дар бораи қатъи фаъолияти СССР»-ро қабул кард. Ва бо ҳамин СССР **капут шуд!*** (СССР, 03.01.2013).

Декларатсия аслан калимаи русӣ нест. Он аз забонҳои аврупоӣ ба забони русӣ ворид гардида маънои «1. *изҳорот, баёнот*; 2. *баённома*»-ро дорад¹. Дар солҳои ҳокимияти шӯравӣ истеъмоли ин калима дар забони мо роиҷ буд, вале дар забони адабии имрӯзаи тоҷик ба ҷойи **декларатсия** вожаи **эломия** кор фармуда мешавад. Хуччати муҳими байналмиллаӣ «**Декларатсияи ҳуқуқи башар**»-ро «**Эломияи ҳуқуқи башар**» меноманд. Аз ин рӯ ба ҷойи **декларатсия эломияро** кор фарудан беҳтар аст. Ҳамчунин дар мисоли боло феъли таркибии номии **капут шудан** истеъмол гардидааст, ки дар таркиби он калимаи

¹ Лугати русӣ-тоҷикӣ. – М.: Русский язык, 1985. – С. 204.

ба рӯху табиати забони тоҷикӣ бегонаи **капут** мавҷуд аст. Вожаи **капут** дар луғат «*ачал омад, бало зад*»¹ шарҳ дода шудааст. Таъбири **капут шудан**, ки дар мисоли боло як навъ тамасхуру истехзои муаллифро нисбат ба давлатдорони солҳои ахири Ҳукумати Шӯравӣ баён мекунад, зеро маҳз ин давлатдорон фирефтаи пулу моли хориҷӣ гардида, бо ду дасти адаб давлатеро, ки сарвариашро ба зимма доштанд, барҳам доданд. Шояд ба ҷойи он кор фармудани ибораи фразеологии «ба сари касе ё чизе об рехтан» мувофиқтару муносибтар бошад, зеро дар ин маврид ҳам тамасхуру истехзои муаллиф нисбат ба давлатдорони солҳои охири ҳокимияти шӯравӣ ба ҳуҷи аён мегардад.

Ҳамчунин дар мисоли боло ба ҷойи ибораи **қатъи ғайолияти СССР** кор фармудани **барҳам хӯрдани СССР** ба мақсад мувофиқтар аст, зеро СССР давлат буд ва давлат **аз байн меравад** ё **барҳам мехӯрад**. Бар замми ин дар мисоли мазкур ҷумлаи дуюм бо пайвандаки пайваस्तкунандаи пайиҳами **ва** шурӯъ шудааст, ки ғалат аст, зеро ҷумлаи дуюм давоми мантиқии ҷумлаи аввал мебошад. Аз ин рӯ баъди ҷумлаи якум аломати нуқта гузоштан ва ҷумлаи дигарро бо ҳарфи калон шурӯъ кардан лозим нест, яъне мисоли боло як ҷумлаи мураккаби пайвасти пайиҳам мебошад на ду ҷумлаи мустақил. Хуллас, мисоли болоро ба тариқи зерин таҳрир кардан имконпазир аст:

26 декабри соли 1991 Шӯрои Олии СССР эълония «Дар бораи барҳам хӯрдани СССР»-ро қабул кард ва бо ҳамин ба сари СССР ҳамчун давлат об рехта шуд!

Дар мисоли зерин ба ҷойи калимаи **импературӣ** истеъмоли вожаи **империя** мувофиқтар аст:

*Аҷиб аст, ки ҳукуматдорони имрӯзаи аксарияти кишварҳои соҳибистиқлоли пасошӯравӣ аслан на танҳо дар фикри озод шудан аз **импературии** Маскав набуданд, балки талош доштанд, ки ин истиқлолият ба халқашон муяссар нагардад! (СССР, 03.01.2013).*

Дар мисоли зерин бошад вожаи бегонаи **суверенитет** истифода шудааст:

¹ Луғати русӣ-тоҷикӣ. – М.: Русский язык, 1985. – С. 379.

Чаро танзи таърих буд? Зеро яке аз ашаддитарин мухолифони Суверенитети давлатӣ дар баробари Тоҳири Абдуҷаббор маҳз Аслонов буд! (СССР, 03.01.2013).

Вожаи суверенитет истилоҳи сиёсӣ мебошад. Он дар луғат ба маънои «истиклолият»¹ омадааст. Ин ҷо саволе пеш меояд, ки магар ба ҷойи вожаи ба ҳама фаҳмои **истиклолият** кор фармудани калимаи **суверенитети** бегона зарур аст? Ҷавоб ба ин савол манфӣ мебошад. Дар мисоли боло пешоянди **дар баробари** низ бемавқеъ кор фармуда шудааст. Ба ҷойи он истеъмоли пешояндҳои **бар зидди ё ба муқобили** ба мақсад мувофиқ мебошад, зеро аз мазмуни матн чунин бармеояд, ки Тоҳири Абдуҷаббор ҷонибдори истиклолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон буду раиси Шӯрои Олии онвақта Қадриддин Аслонов мухолифи истиклолияти ҷумҳурӣ ва воқеият низ чунин буд. Аз ин рӯ мисоли болоро чунин таҳрир кардан мумкин аст:

Чаро танзи таърих буд? Зеро яке аз ашаддитарин мухолифони истиклолияти давлатӣ бар зидди Тоҳири Абдуҷаббор маҳз Аслонов буд!

Дар мисолҳои зерин таркиби **ну и ҷо** истеъмол гардидааст, ки маънои «хайр чӣ»-ро дорад²;

*Мо душман надорем ва дошта ҳам наметавонем! Мана, Сайёфу ман хизмат кардем, **ну и ҷо**? (СССР, 03.01.2013);*

***Ну и ҷо** ҷанг шавад? О, эркатулфорҳои сарватмандон дар хориҷа на танҳо мехонанд, ки хазинадори падарон низ ҳастанд (СССР 17.01.2013).*

Ҳамчунин дар мисоли дуюм истеъмоли пайвандаки тобеъкунандаи **ки** ба мақсад мувофиқ нест, ба ҷойи он бояд пайвандаки пайваस्तкунандаи хилофии **балки** истифода бурда шавад:

Фикрҳои дар мисолҳои боло баёнгардидаро бидуни таркиби **ну и ҷо** низ овардан мумкин аст:

Мо душман надорем ва дошта ҳам наметавонем! Хайр чӣ, мана, Сайёфу ман хизмат кардем-ку?;

Хайр, ҷанг шавад чӣ? О, эркатулфорҳои сарватмандон дар хориҷа на танҳо мехонанд, балки хазинадори падарон низ ҳастанд.

¹ Луғати русӣ-тоҷикӣ. – М.: Русский язык, 1985. – С. 1078.

² Ҳамон асар С. 586; 1207.

Калмаи **ринг** истилоҳи варзишӣ буда, маънои «*майдони бокс*»-ро дорад ва бо ҳамин маъно дар бисёр забонҳо (танҳо дар соҳаи варзиш) истеъмол мешавад, вале дар ҳафтаномаи «СССР» ба ин истилоҳи варзиш тобиши сиёсӣ дода шудааст:

Манзури ман зарбаҳои хомӯшионаи Талко ба баногӯши Ислон Каримов-Президенти Ҷумҳурии Ўзбекистон дар ринги сиёсат ва иқтисод... аст (СССР, 10.01. 2013).

Охир, вақте ки дар забони тоҷикӣ таркибҳои **майдони сиёсат, арсаи сиёсат, арсаи иқтисод** мавҷуданд, ба фикри мо, ба «заҳмат кашидан»-у таркибҳои нав эҷод кардан эҳтиёҷ нест. Дар мисои боло ҳам «**арсаи сиёсат ва иқтисод**» гуфтан бамаврид мебошад. Илова бар ин ҳангоми мутолиа аён гардид, ки қаламбадастони ҳафтаномаи «СССР» ҳанӯз фарқ байни аломатҳои дефис (нимтире) ва тиреро намедонанд, ки одатан ба чойи тире дефисро истифода мебаранд. Дар мисоли боло ҳам дар байни Ислон Каримов ва Президенти Ҷумҳурии Ўзбекистон тире гузоштан лозим аст, на дефис.

Вожаи **юбилей** ба забони тоҷикӣ маънои «*ҷашн, ид*»-ро дорад¹. Вале дар ҳафтаномаи «СССР» ба қаринаи русии ин вожа бартарӣ дода мешавад:

Чаро ба юбилеи Ҷӯрабек Кобзону Бул-Булогливу Морозов аз Маскав меоянду мо ин ҷашнвораро (? – ҷаниро) ақаллан аз ТВ намебинем? (СССР, 10.01.2013).

Калимаи **сюрприз** дар луғат чунин шарҳ дода шудааст: «*1. ҳодисаи ногаҳонӣ, навигарӣ, аҷуба; 2. ҳадя, тӯҳфа*»². Дар мисоли поён низ он ба маънои «*тӯҳфа*» қорбаст шудааст:

*Ўзбекистон дар арафаи соли нав **сюрпризи** навбатӣ қард: интиқоли газро ба Тоҷикистон қатъ намуд* (СССР, 10.01.2013).

Аммо дар мисоли зерин калимаи мураккаби **триозарба** истеъмол гардидааст, ки як чузъи он русӣ буда, чузъи дигараш тоҷикӣ мебошад:

***Триозарба** он қадар бо далелу бурҳон ва аёниятҳое буд, ки вазирони мӯҳтарам то ҳанӯз худро «чамъ» қардаву алифу ломашонро гуфта наметавонанд* (СССР, 10.01.2013).

¹ Луғати русӣ-тоҷикӣ. – М.: Русский язык, 1985. – С. 1236.

² Ҳамон асар. – С. 1086.

Чунин тарзи калимасозӣ ба қолабҳои калимасозии забони тоҷикӣ мувофиқ нест. Аз ин рӯ шояд **зарбаи сегона** гуфтан ба мақсад мувофиқтар бошад. Яъне:

Зарбаи сегона он қадар бо далелу бурҳон ва аёниятҳое буд, ки вазирони мӯҳтарам то ҳанӯз худро «чамъ» кардаву алифумолаширо гуфта наметавонанд.

Дар мисоли зерин низ вожаи **суперситора** ба монанди **триозарба** аз ду ҷузъ иборат мебошад, ки ҷузъи аввали он калимаи аврупоии русишуда ва ҷузъи дуюми он калими тоҷикӣ аст:

Валерий Турсунов ситораи Равшан ва суперситораи Помир (СССР, 10.01.2013).

Дар мисоли боло ҳамчунин номи дастаҳои футбол («Равшан» ва «Помир») бояд дар ноҳунак гирифта шаванд.

Вожаи **финал** ба маънои «хотима, анҷом, оқибат, охир»¹ меояд. Ин калима дар соҳаи театру мусиқӣ ҳамчун истилоҳ маънои «хотима»² ҳамчун истилоҳи соҳаи варзиш бошад, маънои «воҳӯрии ниҳой, бози хотимаӣ, мусобиқаи ниҳой»-ро дорад. Дар мисолҳои зерин **финал** ҳамчун истилоҳи варзиш кор фармуда шудааст:

*Ин ҳам дар ҳоле, ки испаниҳо дар Лигаи Чемпионҳои Аврупо-2012 ҳатто ба **финал** набаромаданду Чом насиби Челси Абрамович шуда буд? (СССР, 10.01.2013);*

*Мисле, ки Италия дар Чемпионати Аврупо дар **финал** бо Испания обрӯи кишвари худу хамаи давлатҳои футболро резонда буд (СССР, 10.01.2013).*

Таркиби **ба финал баромадан**, ки дар мисоли аввал кор фармуда шудааст, калкаи таъбири русии «**выйти в финал**» мебошад. Зикр кардан ҷоиш аст, ки дар охири солҳои 80-уми асри ХХ баъди он ки ба забони тоҷикӣ мақоми давлатӣ дода шуд дар соҳаи варзиш ба ҷойи калимаи **финал** ибораҳои «*мусобиқаи ниҳой, бози ниҳой*» истифода шудан гирифтанд ва ин ифодаҳо на танҳо дар забони тоҷикӣ ҳазм гардидаанд, балки дар ВАО низ серистеъмол мебошанд. Аз ин рӯ хангоме, ки сухан аз боби тозагии забон меравад, ба ҷойи **финали** аврпой ифодаҳои «*мусобиқаи ниҳой, бози ниҳой, даври ниҳоии*

¹ Лугати русӣ-тоҷикӣ. – М.: Русский язык, 1985. – С. 1170.

² Ҳамон ҷо.

мусобиқа» барин таъбирҳои тоҷикиро қор фармудан ба мақсад мувофиқ аст. Дар мисоли дуюм ҳам иборати давлатҳои футболӣ тарҷумани таҳтуллафзии футболные государства русӣ мебошад. Шояд ин иборатро «давлатҳои иштиёқманди футбол» гуфтан ба тоҷикӣ ҷоиз бошад. Мисолҳои болоро ба таври зерин таҳрир кардан лозим аст:

Ин ҳам дар ҳолист, ки испаниҳо дар Лигани Чемпионҳои Аврупо-2012 ҳатто ба мусобиқаи ниҳой роҳхат нагирифтанду Чом насиби «Челси»-и Абрамович гардид? (СССР, 10.01.2013);

Ба монанди он ки Италия дар даври ниҳоми Чемпионати Аврупо ба Испания обрӯи кишвари худу хамаи давлатҳои иштиёқманди футболро резонда буд.

Дар мисоли зерин се калимаи бегонаи ба табиати забони тоҷикӣ номувофиқ истеъмоли гардидааст:

*Бо ин ҳама метавон танҳо ин **фраза** забонзада барои (? – дар) 5 – 6 соли ахирро бори дигар ба забон бурд:*

*– **Браво Испания! Брависсимо Мессу!!!**(СССР, 10.01.2013).*

Фраза маънои «1. ҷумла, ибора; 2. суханҳои пуч, гапи хушику холи» ва дар истилоҳи мусиқӣ маънои «оҳанг»-ро дорад¹. **Браво, бравосимо** нидо мебошанд, ки ба маънои «1. офарин, бале, аҳсант, боракаллоҳ»² меоянд. Дар мисоли боло ҳамчунин истеъмоли пешоянди **барои** бемавқеъ аст. Ба ҷойи он пешоянди **дар** бояд истифода бурда шавад. Бидуни истифодаи калимаҳо бегона фикри дар мисоли боло баёнгардидаро ба таври зерин ифода кардан мумкин аст:

Бо ин ҳама метавон танҳо ин таъбири дар 5 – 6 соли охир забонзадаро бори дигар ба забон овард:

– Қанд занед, испаниҳо! Офарин, Мессу!!!

Иборати русии **санитарний ден** (тарзи навишти русиаш **санитарный день**), ки маънояш «рӯзи санитарӣ»³ мебошад, дар гуфтугӯи мардуми кӯчаву бозор серистеъмоли аст, вале ин маънои онро надорад, ки ба меъёри забони адабӣ мувофиқ бошад. Ин ибора низ дар ҳафтаномаи «СССР» ҳамчун варваризм истеъмоли шудааст:

¹ Луғати русӣ-тоҷикӣ. – М.: Русский язык, 1985. – С. 1174.

² Ҳамон асар. – С. 74.

³ Ҳамон асар. – С. 988.

26 ноябр мо бозор рафтем, ки масъулин гуфтанд, имрӯз **санитарний ден** ва пагоҳ мири шаҳр-Маҳмадсаид Убайдуллоев меояд. Хуб, чунин «**санитарний ден**» то 30 ноябр давом кард (СССР, 10.01.2013).

Дар мисоли боло низ дар байни баёния ва муайяншаванда (мири шаҳр – раиси шаҳр ва Маҳмадсаид Убайдуллоев) гузоштани дефис зарурат надорад.

Дар солҳои истиқлолият вожаи **облава** дар забони хосу ом ниҳоят маъмул гардид. Бо сабаби саркашии ҷавонон аз хизмати низомӣ масъулини комиссариатҳои ҳарбӣ ҷавонро дастгир намуда маҷбуран ба хизмати ҳарбӣ мебарданд ва ин амал дар байни мардум бо номи **облава** машҳур гардида буд. Худи вожаи **облава** маъноӣ «*иҳота*» (як тарзи шиқор, ки сайдро одамони бисёр *иҳота* карда дошта мегиранд); «*муҳосира*» (*иҳота* кардани ягон ҷой барои дошта гирифтани одамони ғузеза ва таъқибишаванда)-ро дорад¹, ки дар ҳафтаномаи «СССР» низ ба назар мерасад:

*Он бечораро ҳам **облава**, **облавае**, ки расман несту воқеан чун ачина пушти камбизоатҳо дар шаҳру деҳоти ЧТ мегардад, соли 1941 ба ҷанг бурда будааст...* (СССР 17.01.2013).

Дар мисолҳои поён низ як қатор вожаву таркибҳои низомӣ ҳамчун варваризм истеъмол гардидаанд:

*Вазиру кабиру сагиру сагераҳшон... паҳлуи сагераҳои камбагал **ррраз-два**, **марш-бросок** мекарданду **ниинаправвву... гуфта** мегаштанд* (СССР 17.01.2013);

*Ҷавоби маро бешак дар хотир дорӣ, ки гуфта будам, «метарсам, ки мабод, (? – мабодо) духтарон «**негодный**» гуфта бо ман издивоҷ нақунанд». Вале имрӯз чӣ, Ҳасан? Бойбачаҳо битамом «**негодный**» шудаанд. Бовар нақунӣ, ба дилхоҳ комиссариати ҳарбӣ раву аснодро варақгардон кун, ку мебинӣ, ки ягон фарзанди сарватманд «**годный**» ҳасту хизмати сарбозӣ кардааст?»* (СССР 17.01.2013);

*Он гоҳ дар **ротани** Самиев **свет** наменурду, (?) **взводи** Алимардонов бепул наменонду деги **полки** Оқилов (фарзандон дар назар аст) бегӯит намебуд* (СССР 17.01.2013);

¹ Лугати русӣ-тоҷикӣ. – М.: Русский язык, 1985. – С. 594.

Ман ҳам бо ту розиям, ки Самад Ғаниву Ҷонибек Муродро низ айни панамапӯшиву мари бросок карда сурудхонӣ фаро расидааст (СССР 17.01.2013);

Маънои калимаи **ротатсия** (навишти русиаш **ротация**) дар «Луғати русӣ-тоҷикӣ» ҷой надорад. Ин калима аслан истилоҳи ҳарбӣ буда, маънои «иваз кардани ҷойи кадрҳои низомӣ»-ро дорад. Оё хонандаи одии рӯзнома ба маънои калимаи **ротатсия** сарфаҳм мерафта бошад, ки дар ҳафтаномаи «СССР» истеъмоли онро роиҷ донистаанд:

Хол он ки худи мудир тибқи ротатсия, инчунин бо сабаби аз аттестатсия нагузаистан, бояд 4 моҳ пеш аз қор озод мешуд (СССР, 03.01.2013).

Ба ақидаи мо ба ҷойи **ротатсия** бегона «ҷойивазкунии кадрҳо» ё «иваз кардани ҷойи кадрҳо» гуфтан беҳтар аст.

Дар «Луғати русӣ-тоҷикӣ» се маънои калимаи **лидер** шарҳ дода шудааст: ин калима пеш аз ҳама ба маънои «сарвар, роҳбар» ва ҳамчун истилоҳи соҳаи варзиш ба маънои «пешсафи мусобиқа» истеъмол мешавад. Ҳамчунин «киштии хурди тезгард (крейсер)-и ҳарбии роҳнамо»-ро **лидер** меномидаанд¹. Дар мисоли зерин бошад, вожаи лидер ба маънои «пешво, роҳбар, сарвар» истеъмол шудааст:

Ҳабибулло Раҳимов аз рӯзҳои нахустини фаъолият ҳамчун Лидер аз худ сару садо рӯшан кард ва пӯшида набуд, ки бо суръати кайҳонӣ баланд рафтани обрӯи ӯ ба бисёриҳо хуш намеомад (СССР, 03.01.2013).

Ҳамчунин зикр бояд кард, ки дар мисоли боло **лидер** барғалат бо ҳарфи калон навишта шудааст. Он исми чинс мебошад ва набояд бо ҳарфи калон навишта шавад.

Шояд бо таъсири ҳамзабонони эронӣ афғон бошад, ки воржаи **шанс** баъзан дар саҳифаҳои матбуот дар шакли **шонс** истифода бурда мешавад:

Акнун «рӯбоҳи пир» ба доми хуудаш афтоду шонси шарикӣ иқтисодӣ будан бо Тоҷикистонро ба тамом аз даст дод... (СССР, 10.01.2013).

Дар забони тоҷикӣ чунин калимаи **шонс (шанс)** чунин муридифот дорад: «имқоният, умед, иқбол, фурсат»². Шанс дар

¹ Луғати русӣ-тоҷикӣ. – М.: Русский язык, 1985. – С. 445.

² Ҳамон асар. – С. 1211.

забони русӣ ҳамчун муродифи калимаи **случай** низ истеъмоли гардида, ба маънои маъноӣ «*фурсат, маврид, мавқеъ*»¹ меояд. Дар мисоли боло низ ба маънои «*имконият, умед*» истеъмоли гардидааст.

Дар мисоли зерин вожаи **проамрикоӣ** истеъмоли гардидааст:

Ҳамзамон таҳлилгарони проамрикоӣ ақидаеро ривоч медиҳанд, ки гӯё вазъи сиёсӣ ва иқтисодии минтақаи ширкати ИМА ва шариконашро дар ин табодулотҳо инкор мекарда бошад (СССР, 10.01.2013).

Дар вожаи **проамрикоӣ** префикси русии **про-** ба табиати забони тоҷикӣ бегона мебошад. Аз ҷиҳати қонуни иқтибос ҳам унсурҳои лексикӣ аз як забон ба забони дигар ба осонӣ иқтибос мешавад, аммо унсурҳои грамматикӣ нисбатан устувор буда, аҳёнан аз як забон ба забони дигар мегузаранд ва барои он ки як унсури грамматикӣ аз як забон ба забони дигар иқтибос шуда, дар он забон ҳазм гардад солҳои зиёд лозим аст. Префикси **про-** низ аз ҳамин қабил унсурҳои грамматикӣ мебошад. Мувофиқи шарҳе, ки дар «*Луғати русӣ-тоҷикӣ*» мавҷуд аст, префикси **про-** «*исм ва сифат сохта, тарафдори манфиати кӣ буданро ифода мекунад*»². **Проамрикоӣ** тарҷумаи таҳтуллафзии калимаи «**проамериканский**»-и русӣ буда маънои «*тарафдори Амрико*»-ро дорад³. Дар мисоли боло низ ба ҷойи «**таҳлилгарони проамрикоӣ**» «*таҳлилгароне, ки сиёсати Амрикоро тарафдорӣ мекунад*» ё «*таҳлилгароне, ки ҷонибдори сиёсати Амрико мебошанд*» гуфта ба маврид аст.

Дар ин мисол бошад феъли таркибии номии **добро додан** истеъмоли гардидааст, ки ҷузъи номӣ, яъне ҷузъи маънодораш калимаи русӣ мебошад:

Полковник Муаммар Қаззофӣ аз нақшаи сиёсатҳои онҳо ҷудо мекард, набошад тамоми ширкатҳои нафткони Фарбро ба кишвараш «добро» наредод (СССР, 10.01.2013).

Ҳарчанд дар гуфтугӯи кӯчагӣ **добро додан** истеъмоли мешавад, вале ин ҳаргиз маънои онро надорад, ки ин феъли таркибӣ ба меъёри забони тоҷикӣ мувофиқ бошад. Ба ҷойи лафзи

¹ Луғати русӣ-тоҷикӣ. – М.: Русский язык, 1985. – С. 1211.

² Ҳамон асар. – С. 867.

³ Ҳамон ҷо.

кӯчагии **добро додан** истеъмоли «роҳ додан» ба мақсад мувофиқ мебошад. Ҳамчунин дар мисоли боло пешоянди аслии содаи **аз** бемавқеъ истеъмол гардидааст, зеро феъли «**итоат кардан**» пешоянди «**ба**»-ро талаб мекунад, на пешоянди «**аз**»-ро, яъне «**ба чизе итоат мекунад**». Мисоли болоро ба таври зерин тахрир кардан лозим аст:

Полковник Муаммар Қаззофӣ ба нақшаву сиёсатҳои онҳо итоат мекард, набошад тамоми ширкатҳои нафткаи Фарбро ба кишвараи роҳ намеодод.

Санксия ҳамчун истилоҳи соҳаи ҳуқуқ маънои «*ичозат, рӯхсат, тасдиқ, тасвиб*»-ро дорад ва ҳамчун истилоҳи сиёсӣ ба маънои «*мучозот, чораҳои ҷазо*»¹ кор фармуда мешавад. Ин вожа дар мисоли зерин низ ҳамчун истилоҳи сиёсӣ ба маънои «*мучозот, чораҳои ҷазо*» кор фармуда шудааст:

*Ҳарчанд **санксияҳои** чанд сол муқаддам бардошта, вақт ва имкони зиёди мустақкам кардани артиширо ба ӯ фароҳам оварда буд (СССР, 10.01.2013).*

Вожаи **марионетка**, ки дар мисоли зерин ба кор бурда шудааст, маънои «*зоча, лӯъбат, лӯхтак*»-ро дорад²:

*Хуснӣ Муборакро бошад ҷаҳон чун **марионеткаи** ИМА даҳсолаҳо боз мешинохт (СССР, 10.01.2013).*

Марионетка маҷозан ба маънои «*бозича, мансабдори лӯхтакмонанд*» истеъмол мегардад. Дар мисоли боло низ ба ҷойи «*марионеткаи ИМА*» истеъмоли «*бозичаи дасти ИМА*» ба мақсад мувофиқ аст.

Дар ин мисол бошад, калимаи **модернизатсия** кор фармуда шудааст, ки маънои «*таҷдиду азнавсозӣ*»-ро дорад:

*Ё бигирем масоили ғавти кӯдакро, ки он ҳам дар ин кишварҳо бо шарофати **модернизатсияи** сартосари муассисаҳои тиббӣ дар асри 20 аз байн бурда шуд (СССР, 10.01.2013).*

Дар солҳои ҳокимияти шӯравӣ вожаи **газета** дар забони тоҷикӣ серистеъмол буд ва онро дар гуфтугӯи омиёна **газит** мегуфтанд. Беш аз 20 сол мешавад, ки газета ба қатори калимаҳои кӯҳнашуда ворид гардида, аз истеъмол баромадааст ва ҷойи онро вожаи худии **рӯзнома** гирифтааст, вале аҳли эҷоди ҳафтаномаи «СССР» магар вожаи **газетаро** дар дубора «эхё»

¹ Луғати русӣ-тоҷикӣ. – М.: Русский язык, 1985. – С. 989.

² Ҳамон асар. – С. 465.

карданианд, ки онро дар шакли гуфтугӯи омиёна – **газит** дар саҳифаҳои нашрия истифода мебаранд:

*Ноширон аминанд, ки **интеллигентсия газит** намехонад (СССР, 10.01.2013);*

*Гуё сатҳи зиёи 1 миллат чунон наст рафта бошад, ки ҳатто тавони **газитхонӣ** надорад (СССР, 10.01.2013).*

Дар мисоли аввал ҳамчунин вожаи **интеллигентсия** истеъмол шудааст, ки ба ҷойи он «**зиёӣ**» ё «**равшанфикр**» гуфтан ба мақсад мувофиқ мебошад. Дар мисоли дуюм бошад, бо ададифода кардани рақами як ғалат мебошад ва умуман ба истеъмоли ҳамон шумораи як ҳочат нест, ба ҷойи як вожаи «**зиёи**»-ро дар шакли чамъ – «**зиёиён**» кор фармудан лозим аст. Ҳамчунин калимаи тафаккурро илова бояд кард: яъне «**сатҳи тафаккури зиёиёни миллат**» бояд гуфт.

Дар мисолҳои зерин бошад, ба ҷойи **батрак** – муздур¹; ба ҷойи **ҳуқуқи батракӣ** – *ҳуқуқи муздурӣ*²; ба ҷойи **вакант (вакансия)** – *ҷойи кори холӣ, вазифаи холӣ*³; ба ҷойи **профсоюз** – *иттифоқи касаба*⁴; ба ҷойи **шеф** – *сардор*⁵; ба ҷойи **лабиринт** – *муғлақӣ*⁶; ба ҷойи **фактор** – *омил*⁷; ба ҷойи **листовка** – *варақа*⁸ ва ба ҷойи **абориген** – *сокино*⁹ истифода бурдан мумкин аст:

*90 % ҳайати эҳодии матбуоти имрӯза **батракҳои** беҳуқуқанд, ки муассис бо салоҳдиди худ бо онҳо муносибати меҳнатӣ барқарор мекунад (СССР, 10.01.2013);*

*Новобаста аз он, ки журналистон ҳуқуқи **батракӣ** доранд, аз кор худ ризоянд ва ягон ҷои **вакант** нест (СССР, 10.01.2013);*

*Журналистика ҳатто **профсоюз** надорад, ки ҳуқуқҳои журналисти **батракро** аз Арбоб-Камолҳо дифоъ кунад (СССР, 10.01.2013);*

*Журналистикаи имрӯза на танҳо **батраки** сардабир аст. Зеро сардабирон **батраки шефи** чопхонаанд ва... ину онҳо*

¹ Луғати русӣ-тоҷикӣ. – М.: Русский язык, 1985. – С. 48.

² Ҳамон ҷо.

³ Ҳамон асар. – С. 85.

⁴ Ҳамон асар. – С. 903.

⁵ Ҳамон асар. – С. 1216.

⁶ Ҳамон асар. – С. 435.

⁷ Ҳамон асар. – С. 1166.

⁸ Ҳамон асар. – С. 447.

⁹ Ҳамон асар. – С. 21.

батраку дастнигари Кумитаи андозанд... *Ва ин печидагӣ ва лабиринт то ба беохир давом дорад* (СССР, 10.01.2013);

Фактори 1-уми канораҷӯйи журналистони касбӣ аз матбуот ин қабул надоштани **батраки** бошад, **фактори** дигар номи худро дар радифи саҳифаҳои настамзмуни фиребӣ эб надидани онҳост (СССР, 10.01.2013);

Дар натиҷа журналистикаи «арзон» қогазу маблаги зиёдеро ба листовкаи ҳисоботи ҳамагон роҳбари ноухдабаро табдил медиҳаду халос (СССР, 10.01.2013);

Матбуоти «зардак» бадбахтона дар ҷамъият саҳт реша давонда, аллакай 1 сатҳи фарҳангӣ ба вуҷуд овард, ки доираи фаҳмишу биниши ба аборигени асри санг баробар шуд (СССР, 10.01.2013).

Дар мисоли охири истилоҳи **матбуоти «зардак»** тарҷумаи таҳтуллафзии «**жёлтая пресса**» мебошад. Сифати **жёлтый** ба ғайр аз он ки ба маънои «зард»¹ меояд, маҷозан маънои «*вичдонфурӯш, хоин*»-ро дорад². Аз ҷумла дар «Луғати русӣ-тоҷикӣ» таъбири **жёлтая буржуазная пресса** «*матбуоти вичдонфурӯши буржуазӣ*»³ маънидод шудааст. Дар «Луғати русӣ-тоҷикӣ» ҳамчунин таъбири **жёлтый билет** мавҷуд аст, ки чунин маънидод гардидааст: «*билети зард – ишносномаи муқоваи зард, ки пеш аз инқилоб ба ғошишаҳо дода мешуд*»⁴. Аз ин рӯ истилоҳи **жёлтая прессаро** низ «*матбуоти вичдонфурӯш*» гуфта, шояд ба мақсад мувофиқ бошад.

Дар мисоли зерин вожеи **худсензурӣ** тарҷумаи таҳтуллафзии «**самоцензура**»-и русӣ мебошад, ки бояд **худсензура** бошад. Ба ҷойи **секс** истифодаи калимаи «*шаҳват*»⁵ ба мақсад мувофиқ аст:

Андак дар ин росте худсензуриро ҷорӣ кардан бад намебуд... Зеро нахустин хонандаи газетаҳои фаҳизо ва тарғибгари секс миёни падару духтар, хушдоману домод ва келину хусур зану духтари худи сардабир аст!!! (СССР, 10.01.2013).

¹ Луғати русӣ-тоҷикӣ. – М.: Русский язык, 1985. – С. 255.

² Ҳамагон ҷо.

³ Ҳамагон ҷо.

⁴ Ҳамагон ҷо.

⁵ Ҳамагон асар. – С. 1002.

Дар мисолҳои зерин вожаи **субсидия** як маротиба бо шарҳи тоҷикиаш – **қўмакпулӣ** оварда мешавад аммо ду маротибаи дигар бидуни шарҳ оварда шудааст, ҳол он ки ба ҷойи **субсидияи** бегона **қўмакпулӣ** гуфтан беҳтар мебуд:

Дар Шветсия, ки 1 кишвари неирафтаи аврупоист, давлат ҳамасола барои матбуоти озод «субсидия»-қўмакпулӣ (ба ҷойи дефис тире гузошта шавад – муаллиф) ҷудо мекунад. Субсидияи шведӣ беи аз 50 – 70 % хароҷоти газетаҳоро дар бар мегирад (СССР, 10.01.2013);

*Ва медонед... барои чӣ ҳукумати Шветсия ин субсидияро барои газетаҳо ҷудо мекунад, ки боз ёро, яъне ҳукуматро танқид ҳам мекунад? Барои раҳони матбуот аз зертасири давлатҳои бегона, ки дар симои **грант** ба матбуот мерасид!!! (СССР, 10.01.2013).*

Дар мисоли охир калимаи бегонаи **грант** низ ба назар мерасад. Ин калима имрӯз дар доираҳои сиёсӣ ва иқтисодии ҷумҳурии мо серистеъмол мебошад, вале азбаски хонандаи одии рӯзнома ба маънои он сарфаҳм намеравад, ба ҷойи он «қарзи бебозгашт» гуфтан ба мақсад мувофиқтар аст. Ҳамчунин дар мисоли охир боз чанд ғалат ба назар мерасад: аввалан, маротибаи дуюм ба ҷойи пшоянди аслии **барои** бояд пешоянди **ба** корбаст шавад, зеро феъли ҷудо кардан пешоянди «**ба**»-ро тақозо мекунад, сониян, ба ҷойи ҷонишини **ӯ**, ки ҳамчун пурқунандаи бевосита омодааст, бояд ҷонишини **он** кор фармуда шавад, зеро ҷонишини **ӯ** ба шахс далолат мекунад ҷонишини **он** ба ҷойи исмиҳои ғайришахс кор фармуда мешавад. Дар мисоли боло ҷонишини шахсии **ӯ** ба **ҳукумат** далолат кардааст, ки нодуруст аст, зеро ҳукумат исми ғайришахс мебошад. Солисан, вожаи **зертасир** бояд **зери таъсир** бошад, зеро дар забони тоҷикӣ «аз зери таъсири чизе раҳо ёфтани» ё «раҳой аз зери таъсири чизе» мегӯянд.

Дар мисоли зерин вожаи **воздух** ҳамчун варваризм кор фармуда шудааст:

*Мухотаби матбуот, ки аслан халқ бояд бошад, ба 1 чизи абстрактӣ ва **воздух** бадал шуд (СССР, 10.01.2013).*

Ҳамчунин ба ҷойи **чизи абстрактӣ** кор фармудани **чизи абстракт** ба мақсад мувофиқ аст.

Вожаи **инстинкт** маънои «гариза, савқи табиӣ; майли табиӣ, хислат, одат»-ро дорад¹ ва маҷозан ба маънои «гувоҳии дил, ҳис»² кор фармуда мешавад. Дар мисоли поён низ ба маънои «одат, хулуқ атвор» кор фармуда шудааст:

*Аксар маводи матбуоти зард аз доираи ахлоқи на танҳо шарқшо тоҷикӣ, балки аз доираи **инстинктҳои** одамии берунанд ва **патологияи ахлоқиро** тарғиб мекунад* (СССР, 10.01.2013).

Дар мисоли зикршуда ҳамчунин вожаи бегонаи **патология** ба назар мерасад, ки дар луғат чунин маънидод шудааст: «1. илме, ки касалиҳои инсон ва ҳайвонро меомӯзад; 2. гайриоддӣ ё гайритабиӣ будани чизе»³. Дар мисоли боло ҳам ба маънои «аз ҳолати муқаррарӣ берун будани ахлоқи инсонӣ, бадахлоқӣ» кор фармуда шудааст.

Дар мисоли зерин ба ҷойи **типография** корбасти «матбаа, чопхона»⁴ мувофиқи мақсад аст:

***Типографияҳои** хусусӣ ва наирияҳо агар аз бори андоз каме сабуки бинанд, шояд ёрдаме шавад барои нарехтани ин бозори ташаққулнаёфтаи матбуот* (СССР, 10.01.2013).

Дар мисоли боло инчунин чанд ғалати дигар ба назар мерасад: аввалан калимаи **ёрдам** ғалат мебошад. Дар бораи ғалат будани калимаи **ёрдам** устод Садриддин Айни дар ҳошияи дастхати романи «Шодӣ»-и Ҷалол Иқромӣ чунин навишта буд:

Матни асари Иқромӣ: *Аз мо ёрдаширо дарег намедорад.*

Тахрири устод Айни: *...ёриширо дарег намедорад.*

Қайди устод дар бораи ғалат будани калимаи ёрдам чунин аст: «Калимаи **”ёрдам”** ҳам аз он ҷумлаи калимаҳост, ки касони гайри форсу тоҷикзабони нодон сохта баровардаанд ва аз забони онҳо ба тоҷикон гузаштааст. Ба ҷойи **”ёрдам”** ёрӣ, ёрмандӣ кор фармудан даркор аст. Аммо ин ду калимаи охир дар ҷумла фарқ мекунад: **ёрӣ** медиҳад, **ёрмандӣ** мекунад мешавад. Маънои ин ду калима як аст. Агар мо калимаи **”ёрдам”**-ро таҳлил кунем **ҳамдам** – **ҳам-дам** барин як чиз мешавад»⁵. Аз ин рӯ ба ҷойи **ёрдам** бояд

¹ Луғати русӣ-тоҷикӣ. – М.: Русский язык, 1985. – С. 354.

² Ҳамон ҷо.

³ Ҳамон асар. – С. 668.

⁴ Ҳамон асар. – С. 1100.

⁵ Иқромӣ Ҷ. Сабақҳои устод // Тоҷикистони советӣ. – 1966, 17 июн; Камолиддинов Б. Сухан аз баҳри дигарон гӯянд. – Душанбе, 2001. – С. 14

«ёрӣ» гуфта шавад. Сониян ба чойи феъли **нареҳтан** (шакли инкории феъли **реҳтан**) истеъмоли феъли таркиби номии **касод нашудан** (шакли инкории феъли **касод шудан**) мувофиқи матлаб аст, зеро ягон тоҷик «*бозори фалон чиз ё фалон кас реҳт (ё нареҳт)*» намегӯяд, балки «*бозори фалон чиз ё фалон кас касод шуд (ё касод нашуд)*» мегӯянд. Ба ақидаи мо мисоли боло бояд ба чунин тарз таҳрир карда шавад:

Чопхонаҳои хусусӣ ва нашрияҳо агар аз бори андоз каме сабуқӣ бинанд, шояд ин барои касод нашудани бозори ташаккулнаёфтаи матбуот ян навъ ёриёе шавад.

Мисоли дигарро аз назар мегузаронем:

Ин миннат нест, констататсия фактов ном дорад (СССР, 10.01.2013).

Вожаи **констататсия** (тарзи навишти русиаш **констатация**) маънои «*муқаррар кардан, муайян кардан, қайд кардан*»-ро дорад¹. Пас, **констататсия фактов** бояд маънои «*таъкид кардани фактҳо*»ро дошта бошад. Аз ин рӯ мисоли боло бояд чунин таҳрир карда шавад:

Ин миннат нест, балки ёдрас кардани фатҳо (ба масъулин) мебошад.

Аммо дар мисоли зерин ба чойи **каналҳои телевизионӣ** бояд «*шабакаҳои телевизионӣ*» гуфта шавад. Ҷамчунин таъбирҳои «**Тошканд-нюс**» ва «**Таҳрир-гаймс**», ки як навъ номи рӯзномаҳои киноявӣ мебошанд (дар асл чунин рӯзнома вучуд надорад), бояд ақаллан дар ноҳунак гирифта шаванд:

Дар сурати акс 1 – 2 сол пас аҳолии Тоҷикистон на танҳо каналҳои телевизионии К+ тамошо мекунанд (мисли ин шабу рӯз!!!), ки ҳатман газетаҳои «К+», Тошканд-нюс, Таҳрир-таймс... хоҳанд хонд... (СССР, 10.01.2013).

Дар мисолҳои зерин ба чойи калимаҳои **проект** – *лоиха, тарҳ*²; ба чойи **рокировка** – *қалъабандӣ*³; ба чойи **вешмешок** (тарзи навишти русиаш **вещмешок**) – *борхалта, қўлвор*⁴; ба чойи **ликвидатсия** (тарзи навишти русиаш **ливидация**) – *нобуд кардан*,

¹ Луғати русӣ-тоҷикӣ. – М.: Русский язык, 1985. – С. 406.

² Ҷамон асар. – С. 877.

³ Ҷамон асар. – С. 974.

⁴ Ҷамон асар. – С. 97.

махв кардан, ҷисман аз байн бурдан¹; ба ҷойи **миссия** – вазифа²; ба ҷойи **дворникӣ** – қўчарўбӣ; ба ҷойи **издеватсия** (тарзи навишти русиаш **издеватсия**) – таҳқир³; ба ҷойи **опозитсия** (тарзи навишти русиаш **опозиция**) – муҳолифин бояд истифода бурда шавад. Ҳамчунин дар мисоли сеюм пайвандаки хилофии русии **а** ба кор бурда шудааст, ки ба ҷойи он «аммо, вале, лекин»-ро ба кор бурдан мумкин аст⁴:

*Ин ҳам дар ҳолист, ки **проекти** галабаи Челси дар Лигаи Чемпионҳо номуваффақтарин лоиҳа гардид, ки обрӯи футболро рехт (СССР, 10.01.2013);*

*Шахсан мо фикр надорем, ки бо рафтуомади 1 – 2 нафар ва ё **рокировкаи** ишон вазъ сахл гардад (СССР 17.01.2013);*

*Мегиранд **вешмешокашонро** мегурезанду мераванд, **а** мову ту кучо меравем, Ҳасан? Мо-ку ба тангем пуламон намерасад... (СССР 17.01.2013);*

***Ликвидатсияи** Мулло Абдулло, ки дасти рости Бен Ладен хонда мешуд, обрӯи мақомоти қудратии зиддитеррористи тоҷикро дар олам боло бурд (СССР 17.01.2013);*

*Президенти Арманистон-Серж Саргсян дар Рӯзи Артии сарбозонро таҳният кард ва гуфт, ки «мо бо ягон кишвари ҳамсоя мақсад ва ҳадафи ҷангидан надорем, аммо ҳифзи Ватан **миссияи** ҳар фард аст» (СССР, 31.01.2013);*

*Ин шармандагии миллати мост, вақте дар Русия ўзбек танҳо **дворникӣ** мекунад (СССР, 31.01.2013);*

*Инро 1 **издеватсия**, тамасхур бар мусалмонон мебояд фаҳмид (СССР, 31.01.2013);*

*Мақомот ба маҳви 4 қумондони сахрои собиқ **опозитсияи** исломӣ дар Бадахшон сар кард (СССР 17.01.2013).*

Дар мисоли зерин калимаи **штик** кор фармуда шудааст:

*Бо ин ҳама 1 сафари кории президенти кишвар ба Бадахшон самараи хубтар аз хидмати ҳазорон **штики** мақомот дода, вазъро ором сохт (СССР 17.01.2013).*

Штик (тарзи навишти русиаш **штык**) аслан истилоҳи ҳарбӣ мебошад. Он чунин маъниҳо дорад: «1. найза, найзаи

¹ Луғати русӣ-тоҷикӣ. – М.: Русский язык, 1985. – С. 445.

² Ҳамон асар. – С. 486.

³ Ҳамон асар. – С. 339.

⁴ Ҳамон асар. – С. 21.

милтиқ; 2. аскарӣ пиёда, аскарӣ тирандоз, як нафар аскар»¹. Дар мисоли боло ҳам шояд ба маънои «аскар» кор фармуда шуда бошад.

Фетешизм бошад, маънои «*тӯморпарастӣ, парастии*»-ро дорад². Дар мисоли зерин асосан ба маънои «*намояндагони динҳои ибтидоӣ, ки содалавҳона ба чизпарастӣ ё ашёнпарастӣ мушгул мебошанд*» кор фармуда шуда, бар таъкиди «*ашёнпарастӣ*» омадааст:

Ашёнпарастии мо тарсам, ки то фетишизм накашад (СССР, 24.01.2013).

Вожаи **коридор** дар тоҷикӣ бо калимаҳои «*роҳрав, долон, даҳлез*»³ ифода меёбад. Аз ин рӯ имрӯз ба истеъмоли варианти русии он зарурат нест. Чунонки дар ин мисол истеъмол гардидааст:

Умуман, синфхонаҳо, коридорҳо ба ягон талабот ҷавобгӯ нестанд (СССР, 03.01.2013).

Дар мисолҳои зерин ба ҷойи **политикҳо** – *сиёсатмадорон, сиёсатшиносон*; ба ҷойи **новый** – *навро* кор фармудан лозим аст:

Ва инро СССР кашф накардааст; ин кашфиёти олами сиёсӣ-политикҳо дар тӯли ҳазорсолаҳост (СССР 17.01.2013);

*Хуллас, **новый!** Акнун **новыи** нава нава ҳам гӯем, (?) неву нави кӯҳна шояд бошад* (СССР, 31.01.2013).

Ҳомосоветикус шаклан калимаи мураккаб мебошад ва аз ду калима **хомо** ва **советикус** иборат аст. Ин калима дар қолаби калимасозии забони англисӣ бо роҳи сунъӣ аз тарафи муаллифи маводи рӯзнома офарида шудааст, яъне ба ибораи дигар кашфиёт ё ихтирои «*нодиру беназир*»-и журналист мебошад. Дар мисоли зерин шояд ба маънои «*инсонӣ нави шӯравӣ*» корбаст шуда бошад:

*Тавачҷӯҳ кардӣ, хонанда, ки синну соли ҳамаи ин ҷеҳраҳои тобони ҳунар, ки замоне дили ҳар 1 **ҳомосоветикусро** тасхир карда буданд, кайҳо «нафақавӣ» шудаанд (? – шудааст)?* (СССР, 10.01.2013).

Дар мисоли зерин ҳам таъбири **СССР де-юре** калимаи сунъии аз тарафи муаллиф сохташуда мебошад:

¹ Луғати русӣ-тоҷикӣ. – М.: Русский язык, 1985– С. 1223.

² Ҳамон асар. – С. 1169.

³ Ҳамон асар. – С. 410.

Бо ин ҳама Горбачёви аблаҳ, ки хуни садҳо ҳазор Тоҷику ўзбаку арманиву озарӣ ва русу турки месхетиву дигару дигар бар дӯши ўву зани беақлаш ҳаст (? – аст) ва мемонад, дар таърихи 25.12.1991 ба истеъфо рафт ва СССР де-юре аз олами ҳастӣ гум шуд (СССР, 03.01.2013).

Шояд муаллиф «СССР-чон аз олами ҳастӣ нест шуд» гуфтан мехоҳад.

Аммо дар мисоли зерин калимаҳои бегонаи **прогресс** ва **регресс**, ки ба ҳам зидмаъноянд бо мақсади муқобилгузори ба кор бурда шудаанд:

*Боре андешидаӣ, хонанда, ки шояд ана ҳамин ашёнпарастист, ки исломи замоне **прогрессро** ба **регресс** табдил карданд. Кӣ кард? Душманони Ислом! (СССР, 24.01.2013).*

Дар мисоли боло ба чойи **прогресс** – «*пеширафт*»¹ ва ба чойи **регресс** – «*таназзул*»-ро² ба кор бояд бурд.

Дар ин мисол таъбири «**персона нон грат**» бо ғаразҳои услубӣ кор фармуда шудааст. Ин таъбир маънои «*шахси номақбул*»-ро дорад³ ва дар кишварҳои Ғарб (Аврупою Амрико) таъбири «**персона нон грат**» ҳамчун истилоҳи сиёсӣ кор фармуда мешавад ва як навъ муҷозоти сиёсӣ ҳам мебошад. Сиёсатмадорони ва умуман шахсоне, ки ба рӯйхати «**персона нон грат**»-ҳо шомил мешавад ҳуқуқи ба кишварҳои Ғарб сафар кардан надоранд:

*Бигзор мушовирони рус қирғизҳоро зидди Тошканд шӯронанду мо бинем, Ғарби 1 бор Шуморо «**персона нон грат**» хонда, ки имрӯз ҳисобҳои оилави духтаратонро дар Шветсария мебандад, мочароятонро то кучоҳо мекашад (СССР, 24.01.2013).*

Калимаи **кидат** (тарзи навишти русиаш **кидать**) асосан ба чунин маъниҳо кор фармуда мешавад: «1. *андохтан, партофтан, ҳаво додан, афкандан*; 2. *бардорудан кардан, ба боло ҳаво додан, алвонҷ хӯрдан*; 3. *равона кардан, фиристодан*; 4. *бароварда партофтан*»⁴. Имрӯз дар байни савдогарону пулдорон **кидат** ба маънои «*фиреби ниҳоят калони пулӣ,*

¹ Луғати русӣ-тоҷикӣ. – М.: Русский язык, 1985. – С. 874.

² Ҳамон асар. – С. 963.

³ Ҳамон асар. – С. 723.

⁴ Ҳамон асар. – С. 387.

тақаллуби калони пулӣ» ниҳоят серистеъмол аст ва дар мисоли зерин низ ба ҳамин маъно истеъмол гардидааст:

Хуллас, Озодбек кидат, (?) ки мекард, дигарон хурсанд мешуданд (СССР, 31.01.2013).

Дар мисоли зерин ба истеъмоли **вплот**, ки аслан зарф мебошад маънои «*то худӣ*»-ро дорад¹, эҳтиёҷ нест, зеро мисоли боло пешоянди **то** ҳамон маъниро ифода мекунад. Истифодаи **вплот** (тарзи навишти русиаш **вплоть**) на ин ки ба меъёри забони тоҷикӣ мувофиқ нест, балки он як навъ пургӯйии барзиёд ё ҳашви қабеҳ мебошад:

Президенти Беларус Александр Лукашенко мегӯяд, кишвараш ҷонибдори беишари ҳамоиши ҷамоҳири собиқ шӯравӣ, (?) вплот то барқарорӣи СССР аст... (СССР, 24.01.2013).

Дар ин мисол чор калимаи ба меъёри забон номувофиқ – **нашествие, иудизм, христианизм, буддизм** ба назар мерасад:

Кадам ихтирои «мусалмонӣ» ҳаст, ки мо-аҳли Исломо аз нашествиеи иудизму христианизм ва ҳатто буддизм ҳифз карда тавонад? (СССР, 24.01.2013).

Нашествие ба маънои ҳучум «1. ҳучум, тохтутоз; 2. гала шуда омадан»² кор фармуда мешавад. **Иудизм** «дини яҳудӣ»³, **христианизм** «дини насронӣ»⁴ ва **буддизм** «дини Буддо»⁵ мебошад. Яъне мисоли болоро ба чунин тарз таҳрир мебояд кард:

Кадам ихтирои «мусалмонӣ» ҳаст, ки мо аҳли Исломо аз ҳучуми динҳои яҳудиву насронӣ ва ҳатто аз ҳамлаи дини Буддо ҳифз карда тавонад?

Дар мисоли зерин дар баробари ибораи **повороты аэропорт** боз якчанд вожаҳои ба рӯҳу табиати забони тоҷикӣ бегона мавҷуданд:

*Бовар кун, хонанда, ки бо нидои «такбир» ва фиғони «лаънат» то **повороты аэропорты** пойтахт намерасем. Зеро сар аз ун ҷо бояд **аккурат** билетро дар гузаргоҳи хитой-буддистӣ чек заду аз **рентгени** амрикоӣ-насронӣ бояд гузашт, то савори **самолёте** шавӣ, ки... муаллифиаш яҳудист* (СССР, 24.01.2013).

¹ Луғати русӣ-тоҷикӣ. – М.: Русский язык, 1985. – С. 126.

² Ҳамон асар. – С. 544.

³ Ҳамон асар. – С. 369.

⁴ Ҳамон асар. – С. 1186.

⁵ Ҳамон асар. – С. 79.

Ибораи **повороти аэропорт** дар солҳои Ҳокимияти Шӯравӣ бо таъсири русзабонҳо ҳамчун варваризм ба забони сокинони пойтахт нишаста буд ва истеъмоли он дар забони гуфтугӯӣ то кунун давом дорад, вале дар навишт ин ибораро «*гардиди фурудгоҳ мегӯянд*» ва имрӯз қисми зиёди сокинони пойтахт хангоми гуфтугӯ низ шакли тоҷикии онро ба қор мебаранд. Шояд қаламбадастони ҳафтаномаи «СССР» бо истифода аз ин ибора «*солҳои афсонавии барпо будани СССР*»-ро дар назари хонандаи худ ҷилвагар намоянд, вале набояд фаромӯш кард, ки қорбурди ибораи **повороти аэропорт** дар навишти рӯзнома ба мақсад мувофиқ нест ва ба меъёри забони тоҷикӣ мувофиқ намеояд. Дар бораи вожаи **аккурат** мо қаблан суҳан ронда будем ва дар ин ҷо танҳо ҳаминро таъкид менамоем, ки ба ҷойи **аккурат** истеъмоли «*дурустакак*»¹ ба мақсад мувофиқ аст. Ҳамчунин ба ҷойи **буддистӣ** бояд «*буддой*»² ва ба ҷойи **самолёт** – «*ҳавопаймо*» қор фармуда шавад. Дар мисоли зерин боз чанд ғалати дигар ба назар мерасад: аввалан, пеш аз пайвандаки тобеъкунандаи **зеро** гузоштани нуқта нодуруст аст, зеро ҷумлаи дуюм давоми ҷумлаи аввал, яъне ҷумлаи аввал сарҷумла ва ҷумлаи дуюм ҷумлаи пайрав аст. Дуюм, ба ҷойи **ун ҷо** бояд **он ҷо** қор фармуда шавад, зеро **ун ҷо** хусусияти лаҳҷавӣ дораду дар забони адабии китобӣ маҳз **он ҷо** қор фармуда мешавад. Сеюм, таркиби **чек задан** ҳам ба меъёри забони адабӣ мувофиқ нест ва ба ҷойи он бояд **аз назар гузаронда** қорбаст шавад ва ҷорум калимаи **муаллиф** дар ин мисол нодуруст истеъмол шудааст, зеро **муаллиф** дар забони тоҷикӣ маънои «*таълифкунандаи асар ё китоб*»-ро дорад, аз ин ҷо ба ҷойи **муаллиф** бояд **ихтироъкор** истифода шавад. Хуллас, таҳрири мисоли боло дар ҷунин шакл ба мақсад мувофиқ аст.

Бовар кун, хонанда, ки бо нидои «такбир» ва ғигони «лаънат» то гардиши фурудгоҳи пойтахт намерасем, зеро дар он ҷо (на ун ҷо) бояд дурустакак билетро дар гузаргоҳи хитой – буддой аз назар гузаронду аз дастгоҳи рентгениши амрикоӣ – насронӣ бояд гузашт, то ба ҳавопаймое савор шавӣ, ки... ихтироъкунандаиш яҳудист.

Боз як мисол:

¹ Луғати русӣ-тоҷикӣ. – М.: Русский язык, 1985. – С. 28.

² Луғати русӣ-тоҷикӣ. – М.: Русский язык, 1985. – С. 79.

*Аҳсант ба мо! Исфарагӣ тоби дидани конибодомӣ ва ўротеппагӣ тавони назари шаҳристониро надорад. **Дальше больше:** Ишкошимӣ сояи хоругиро метарошаду баръакс тоҷикободӣ **дабдалаи** тавилдарагиро **мебарорад** ва файзободӣ зидди обигармист (СССР, 31.01.2013).*

Дар мисоли боло агар ба чойи **дальше больше** – зиёда аз ин¹ ва ба чойи **дабдалаи касеро баровардан** ибораи фрезеологии «сояи касеро аз девор тарошидан»-ро истифода барем, ҷумлаи сареҳи тоҷикӣ ҳосил мешавад:

Аҳсан ба мо! Исфарагӣ тоби дидани конибодомӣ ва ўротеппагӣ тавони назари шаҳристониро надорад. Зиёда аз ин ишкошимӣ сояи хоругиро метарошаду баръакс, тоҷикободӣ сояи тавилдарагиро аз девор метарошад ва файзободӣ зидди обигармист.

Инак, чанд мисоли дигарро бо таҳрирашон нишон медиҳем.

Мисол:

*Чанд рӯзамон ба тамошои **велосипедҳое** гузаит, ки дар Тоҷикистон сохта шудаанд. **ВеликитadeinTj...Зря** хандидем. Зеро маълум шуд, ки ҳамон велосипедҳоро ҳам дар кадом кишвари ҳамсоя бароварда будаанд (СССР, 24.01.2013).*

Таҳрир:

Чанд рӯзамон ба тамошои дучархаҳое гузаит, ки дар Тоҷикистон сохта шудаанд. Бале, дучархаҳои истеҳсоли Тоҷикистон. Беҳуда хандидем, зеро маълум шуд, ки ҳамон дучархаҳоро ҳам дар кадом кишвари ҳамсоя бароварда будаанд.

Мисол:

***Тарелкаҳои** моҳвораро монда, эхxxx, месуҳбатеме!!!... Инро вақте мегӯем, ки ҳамон **спутники** лаъини «кофир» нишон медиҳад, ки чӣ гуна амрикоӣҳо **спутникҳояшонро** аз Галактика берун равон мекунанд! (СССР, 24.01.2013).*

Таҳрир:

Антенанои моҳвораро монда хуб суҳбат мекунеме!!!... Инро вақте мегӯем, ки ҳамон моҳвораи лаъини «кофир» нишон медиҳад, ки амрикоӣҳо чӣ гуна моҳвораҳояшонро аз Галактика берун мебаронанд!

Мисол:

¹ Луғати русӣ-тоҷикӣ. – М.: Русский язык, 1985. – С. 197.

Товарищ! Шумо гӯед, ки чаро маҳз давлати зердасти Шумо аз нахустин шуда, моҳи декабри соли 1992 зери эълomiaи **коллапси СССР** имзо гузошта буд (СССР, 24.01.2013).

Таҳрир:

Рафиқи муҳтарам! Шумо гӯед, ки чаро маҳз давлати зердасти Шумо моҳи декабри соли 1992 нахустин шуда дар зери эълomiaи пароканда шудани СССР имзо гузошта буд.

Мисол:

Клон-журналистон, ки **обработкаи** амрикоӣ **хӯрдаву** дар маҳалгарой шуҳраи офоқ шуда буданд, фикр карданд, ки ин журналист ҳаммиллати мо ҳам бошад, охир, ҳамшаҳриамон нест-ку? (СССР, 31.01.2013).

Таҳрир:

Он журналистони масхарабозе, ки аз мактаби ҷудоиандозии амрикоӣ гузаштаву дар маҳалгарой шуҳраи офоқ шуда буданд, фикр карданд, ки ин журналист ҳаммиллати мо бошад ҳам, охир, ҳамшаҳриамон нест-ку?

Инкишофу ҳастии журналистикаи миллӣ пеш аз ҳама ба забони миллӣ вобаста аст, яъне журналистика бе забон вучуд дошта наметавонад, зеро дар шароити авҷи тараққиёти техникаю технология ҳам ҷузъитарин иттилоъро бе забон ба аудитория расондан имконнопазир аст. Матбуот ҳамчун шакли классикии журналистика дар тарғиби ғояҳои ҳукумат ва ҳизбҳои сиёсӣ нақши калон мебозад. Дар баробари ин дар барои баланд гардидани донишу маърифат ва завқу салиқаи суҳандониву суҳангустарии мардум хизмати шоёне анҷом дода метавонад. Забони матбуоти тоҷик баёнгари ҳолати имрӯза ва тамоюли инкишофи минбаъдаи забони адабӣ мебошад.

Хулоса, дар ҳафтаномаи «СССР» калимаҳои барбарӣ ё варваризмҳо хеле зиёд истифода мешавад. Истифодаи варваризмҳо ба услуби ҳоси эҷодкорони ин нашрия таъсир ёфтааст. Дар баъзе ҳолатҳо кор то ба дараҷаест, ки забони ҳафтаномаи «СССР» аз забони авоми кӯчагӣ фарқ намекунад.

Забони матбуот ҷузъи таркибии забони адабӣ мебошад. Аз ин рӯ истифодаи калимаҳои барбарӣ, ки ба меъёри забони адабӣ мувофиқат намекунанд, боиси хароб гардидани меъёрҳои забони адабӣ мегардад.

Истеъмоли калимаҳое, ки ба меъёри забони адабӣ мувофиқ нестанд, хонандаи матбуотро ба кӯйи гумроҳӣ

мебарад, зеро матбуот на танҳо воситаи тарғиби идеология, балки муҳимтарин воситаи тарғиби забон низ мебошад. Яъне таъсири ВАО, ба хусус матбуот ба ҷомеа ниҳоят бузург аст, аз ин рӯ мардум ба ҳар як калимае, ки дар матбуот чоп мешавад, сарфи назар аз он ба меъёри забон мутобиқат мекунад ё на, бовар мекунанд, инчунин ҳар як хатои дар саҳифаҳои матбуот содиргардидаро ҳамчун меъёр қабул намуда, ба ходимони матбуот пайравӣ мекунад, ки дар натиҷа чунин истеъмоли калимаҳои ғайримеъёрӣ зуд оммавӣ мегардад.

2. Истеъмоли бемавқеи номҳои хоси одамон

Баъзе номҳои хоси одамон низ дар ҳафтаномаи «СССР» дар шакли варваризм кор фармуда шудаанд, ки чунин тарзи истеъмоли номҳои хос ба табиати забони тоҷикӣ бегона мебошад. Масалан, дар мисолҳои зерин номҳои хоси **Баба Ванга** (ҳарчанд дар қавсайн дар шакли пурраи ном – **Вангелия Пандева Гуштерова** оварда шудааст), **Мишка Горбачёв** (ба ҷойи **Михаил Горбачёв**), **Раиска** (ба ҷойи **Раиса** – ҳамсари Михаил Горбачёв), **Батко Лукашенко** (ба ҷойи **Александр Лукашенко**) кор фармуда шудаанд:

*Ҳанӯз **Баба Вангаи** булғорӣ (Вангелия Пандева Гуштерова, 31.01.11 – 11.08.1996), ки эстафетаи фолзаниро аз Нострадамуси фаронсавӣ (Michel de Nostredame, 14.12.1503 – 02.07.1566) гирифта буд, бо сари қудрат шудани **Мишка Горбачёв** гуфт, «сари СССРро нафаре меҳӯрад, ки дар сараш хол дорад» (СССР, 03.01.2013);*

*Фолро ба дурустӣ нагирифтанд ва аблаҳтарин императори олам дар асри ХХ бо ёвариҳои зани бемаънияш-**Раискаи** (ба ҷойи дефис тире – муаллиф) камхирад, (вергул нолозим – муаллиф) ахиран сари абарқудратеро хӯрд, ки барои эҳёи он ҳазорон Тоҷик низ ҷон бохта буд (СССР, 03.01.2013);*

*Дар феҳристи насабҳои истиқлолхоҳ ва озодии сиёсӣ на номи Исмоил Каримов ҳасту на Назарбоеву на **Батко Лукашенко-дарозумрони президентӣ** (СССР, 03.01.2013).*

Чунин тарзи истеъмоли номҳо на ба маданияти мардуми Шарқ мувофиқ аст, зеро ба меъёри забони тоҷикӣ, зеро мардуми Шарқ, ба хусус халқи тоҷик ба номи инсон аз қадимулайём эҳтиром мегузорад ва пурраву беҳато ба забон овардани номи

шахс ҳам нишонаи фарҳангу маданияти баланди инсонӣ мебошад.

3. Истифодаи бемавқеи ихтисораҳои иқтибосӣ

Дар ҳафтаномаи «СССР» ҳамчун ихтисора истеъмол гардидани таркибу таъбирҳои бегона низ ба назар мерасад. Чунинчӣ дар мисоли зерин ихтисораи русии **ВТО** мавҷуд аст, ки шакли пурраи он **Всемирная торговая организация** мебошад ва онро бо забони тоҷикӣ *Созмони умумиҷаҳонии савдо* мегӯянд:

*Президенти Тоҷикистон-Эмомалӣ Раҳмон соли нави мелодиро ба шахрвандон муборак гуфт ва пайвастанӣ Тоҷикистон ба узвияти **ВТО**ро яке аз дастовардҳои муҳими соли гузашта хонд (СССР, 03.01.2013).*

Дар мисоли боло пасоянди -ро пас аз ихтисора бо дефис ҷудо карда нашоудааст, ки ин ғалат мебошад.

Ихтисораҳои **ОАО** ва **ЗАО**, ки дар мисоли зерин ба назар мерасанд, шакли пурраашон чунин аст: **Открытое акционерное общество** ва **Закрытое акционерное общество**. Тарҷумаи онҳо ба забони тоҷикӣ *«Чамъияти саҳҳомии кушода»* ва *«Чамъияти саҳҳомии нӯшида»* мебошад:

*Президенти Белоруссия-Александр Лукашенко бо миллиардери рус-Сулаймон Каримов, президенти бойтарин клуби футболи аврупой-Анҷиш Махачқалъа, сенатор ва роҳбари **ОАО «Уралкалий»** дидор кард ва дар боби рушди **ЗАО «Белорусская калийная компания» (БКК)** сӯҳбат намуд (дефиси пеш аз баёния ғалат – муаллиф)(СССР, 03.01.2013).*

Ихтисораи **ФИФА**, ки дар ин мисол қорбааст шудааст, англисӣ буда маънои *«Федератсияи байналмиллалии ассотсиатсияҳои футбол»*-ро дорад¹:

*Висенте Дел Боске – мураббӣи мунтахаби оличаноби Испания... бо тантанаи унвони беҳтарин тренери **ФИФА**ро гирифт (СССР, 10.01.2013).*

Ихтисораи **НАТО** низ англисӣ будан маънои *«Паймони Атлантикаи шимолӣ»*-ро дорад²:

*Имрӯз кадом кишвари мусалмонӣ ҳаст, ки танку тӯпи **НАТО** маҷақашро набароварда бошад? Осиеи Марказиро сӯе*

¹ Лугати русӣ-тоҷикӣ. – М.: Русский язык, 1985. – С. 1276.

² Ҳамон асар. – С. 1266.

гузored, ки низ зери *патронажи Русияи насронист!* (СССР, 24.01.2013).

Дар мисоли зикршуда ҳамчунин калими бегонаи **патронаж** истифода шудааст, ки маънои «*ҳимоя, сарпарастӣ, ҳимоятгарӣ*»-ро дорад¹ ва дар мисоли боло ба ҷойи он вожаи «*ҳимоя*»-ро ба кор бурдан ба мақсад мувофиқ аст.

Ихтисораи **РОБОП – Региональный отдел борьба с организованной преступности** маънои «*Шӯъбаи минтақавии мубориза бар зидди ҷиноятҳои муташаккил*»-ро дорад:

Пас аз тарқиши бинои РОБОПи Шӯъбаи милиса дар Хучанд (03.09.2010) ва боздошту хунсо кардани баҳиши террористиши иртиҷоиёни Таҳрирӣ (? – таҳрирӣ) дар ноҳияи Исфара (14.11.2010) вилояти Сугд ба 1 мавзеи нисбатан оромтари Тоҷикистон табдил ёфт (СССР, 17.01.2013).

Дар ду мисоли зерин ихтисораҳои **ИДУ – Исламская Движения Узбекистана** якҷоя бо калимаи **боевик** истифода шудаанд, ки маънои ихтисора «*Ҳаракати исломии Ўзбекистон*» ва маънои боевик «*чангӣ, чанганда, разманда*» мебошад. Дар мисоли якум шарҳи ихтисора бо забони тоҷикӣ дода шудааст:

...дар лаҳзае, ки маҷлиси таърихи ҳукумати бояд сар мешуд, дар деҳаи Қарақизиқуми Конибодом 1 боевики ИДУ (Ҳаракати Исломии Ўзбекистон), ки асосгузориаш Ҷумъаи Намангонӣ ва сипас Тоҳир Юлдошев буд, маҳв гардид (СССР, 17.01.2013);

Ин чангандаро 1 шабонарӯз мақомот мечуст. Зеро дар таърихи 14.01.2013 2 боевики ИДУ, ки савори мошинаи Опел-Астра бо рақами транзит буданд, 2 корманди БДАро мавриди тиркушоӣ қарор доданд (СССР 17.01.2013).

Ихтисораи **ОТО – Объединенная таджикская оппозиция** маънои «*Итиҳоди муҳолифини тоҷик*»-ро дорад:

Ў зидди бозгашти размандагони ОТО ба Тоҷикистон шуд (СССР 17.01.2013).

Ихтисораи **СИЗО** ба соҳаи хифзи ҳуқуқ марбут буда, шакли пурраи он **следственный изолятор** мебошад ва онро дар забони тоҷикӣ «*боздоштгоҳи тафтишиотӣ*» мегӯянд:

Дар маҳбасу СИЗО тартиботро назорат кардан (СССР, 24.01.2013).

¹ Лугати русӣ-тоҷикӣ. – М.: Русский язык, 1985. – С. 688.

Шакли пурраи ихтисори **коррпункт корреспондентский пункт** мебошад, ки маънои «*нуқтаи хабарнигорӣ, бунгоҳи хабарнигорон*»-ро дорад¹:

*Ҷгон наирият **коррпункти** воқеӣ дар минтақаҳо надорад (СССР, 10.01 2013).*

Дар мисоли зерин бошад, ихтисораи русии **спетсназ** (тарзи навишти русиаш **спецназ**) ба назар мерасад. Шакли парраи ин ихтисора **специально назначение** мебошад, ки маънои «*таъйиноти махсус*»-ро дорад. Дар мисоли зерин ба маънои «*дастаҳои таъйиноти махсус*» қорбааст шудааст²:

*Ва ҳам хоҳем, ки матбуоти озоди мо дар хидмати миллат бошад ва дар лаҳзаи ҳассос, мисли зимистони соли 2009, ки **кризиси сардӣ** мардумро аз ҳукумат дилсард мекарду ҳатто **спетсназҳои** шарқони стратегӣ атрофи Душанбе тор метаниданд, матбуоти гайридавлатӣ бо 1 ОВОЗ атрофи ҳукумати марказӣ чамъ омада буд, бояд сарбориҳо аз сари матбуот дур гарданд! (СССР, 10.01 2013).*

Дар мисоли боло ҳамчунин калимаи **кризис** исифода шудааст, ки маънои «*бӯҳрон*»-ро дорад³. Вале таъкид кардан ба маврид аст, ки бидун ин калимаи бегона ҳам дар мисоли боло фикр сареху возеҳ ифода меёбад, зеро дар забони тоҷикӣ «*бӯҳрони сардӣ*» намегӯянд. Ҳамчунин ба ҷойи **шарикон** барғалат **шарқион** чоп шудааст.

Ҳарчанд дар солҳои ҳокимияти шӯравӣ дар забони тоҷикӣ баъзе ихтисораҳо дар шакли русию аврупоӣ истеъмол мешуданд (аз қабиле СССР, КПСС, ВЛКСМ, НАТО ва ғайра), дар замони имрӯза чунин тарзи истеъмоли ихтисораҳо ба меъёри забони тоҷикӣ мутобиқат намекунад, аз ин рӯ беҳтараш ихтисораҳо на дар шакли русию аврупоӣ, балки дар шакли пурра бо забони тоҷикӣ оварда шаванд.

4. Калимаву маъноҳои хоси маҳбусон ва олами ҷиноӣ

Ҳангоми чамъоварии мавод мо дар ҳафтаномаи «СССР» ба мақолае таҳти унвони «**Қатли Ҳасан ва приговори Сангаку**

¹ Луғати русӣ-тоҷикӣ. – М.: Русский язык, 1985. – С. 412; 909.

² Ҳамон асар. – С. 1053; 519.

³ Ҳамон асар. – С. 422.

Ёқуб» (СССР, 24.01.2013; 31.01.2013) дучор гардидем, ки дар он сухан дар бораи олами ҷиноӣ ва қонуну қоидаҳои нонавиштаи он меравад. Дар ин мақола вожаҳои марбут ба олами ҷиноят ё калимаву маъноҳои хоси маҳбусон мавриди истифода қарор гирифтаанд. Агар гӯем, ки мақола бо забони ба маҳбусон хос навишта шудааст, хато нахоҳад шуд. Мақола дар ду шумораи ҳафтаномаи СССР – дар шумораҳои 24.01.2013 ва 31.01.2013 ба таъб расидааст. Аз ин рӯ тасмим гирифтём, дар бораи калимаву маъноҳои хоси маҳбусон, ки дар мақолаи мазкур ба назар расиданд, сухан ронем. Бояд гуфт, ки калимаву маъноҳои хоси маҳбусон ва олами ҷиноятро забоншиносон ба калимаву маъноҳои гурӯҳҳои алоҳидаи ҷамъиятӣ мансуб донистаанд. Ба ақидаи забоншинос Х. Мачидов, калимаву маъноҳои хосаи гурӯҳҳои алоҳидаи ҷамъияти мансубияти маҳаллӣ надоранд ва онҳо аз калимаҳои шевагӣ фарқ мекунанд. «*Ба ҷумлаи чунин унсурҳои лугавӣ калимаву маъноҳои зиёди нутқи дуздон, майзадаҳо, олуфтасатангон ва монанди инҳо дохил мешаванд, ки танҳо дар байни мардуми ҳамин гурӯҳҳо ривож доранд. Дар назари шахси бегона чунин ашхос гӯё калимаҳои одии забонро ба қор мебаранд, вале дар асл онҳо бо чунин калимаҳо маъноҳои тамоман дигарро истифода мекунанд, ки барои атрофиён маълум нестанд. Масалан, дар забони дуздон вожаи **санатория** ба маънои «маҳбас», **рӯфтан** – «нобуд қардан», **паши** – «одами бегона» дар истифодаанд. Пулу нақдинаҳои қиматацион гуногун бо калимаҳои **кашика**, **малах**, **муллоҷиринг**, **лоӣ**, **кабудак**, **сурхак**, **зардак** ифода мешаванд»¹.*

Дар мақолаи «**Қатли Ҳасан ва приговори Сангаку Ёқуб»** (СССР, 24.01.2013; 31.01.2013) чунин калимаву маъноҳои хоси маҳбусон ва марбут ба олами ҷиноӣ ба назар расиданд:

*Қуштори Ҳасан-бобо-дузди қонунӣ ва **авторитет** дар олами ҷиноӣ, ки дар таърихи 16.01.2013, **аккурат** дар шаби Соли Нави кӯҳна (**Старый Новый год**) руҳ дод, моро бетаваҷҷуҳ нагузошт* (СССР, 24.01.2013);

*Намунаи беҳтарини **авторитет**ҳо Япончики маъруф – Вячеслав Иванков буд, ки на танҳо Русия, ки (? – балки) Амрикову Аврупоро низ ба дод оварда буд* (СССР, 31.01.2013).

¹ Мачидов Х. Забони адабии муосири тоҷик. Луғатшиносӣ. – Душанбе: деваштич, 2007. – 153 – 154.

Дар мисолҳои боло **авторитет** ба маънои «*шахси бонуфуз дар олами ҷиноӣ*»¹ истифода шудааст. Вожаи **аккурат маъноӣ** «*эҳтиёткорона, оҳистаяк*»-ро дорад². Таъбири **Старый Новый год** бар эзоҳи **Соли нави кӯҳна** истифода шудааст, ки танҳо дар Россия таҷлил карда мешавад.

Дар мисоли зерин калимаҳои **криминал, разборка** ва **авторитет** истеъмол шудаанд:

Ҳасан-бобо, яке аз пешвоёни криминали шӯравӣ бо Тоҷикон ҳамзабон буд... Дар даврони СССР ва ҳатто баъди он низ, олами ҷиноӣи Тоҷику ўзбаку қирғизу туркман барои «разборка»-ҳо ба ин авторитет муроҷиат мекард (СССР, 24.01.2013).

Криминал ба маънои «*ҷинояткорон, олами ҷиноӣ*»³ ва **разборка** ба маънои «*ҳалли баҳсу муноқишаҳои байни ҷинояткорон*» истифода шудааст. Дар бораи **авторитет** мо дар мисоли боло истода гузаштем ва дар ин ҷо такрори онро ҷои намендонем.

Дар ин мисол низ калимаи **разборка** ба маънои «*ҳалли баҳсу муноқишаҳои байни ҷинояткорон*» ба мушоҳида мерасад:

Ҳамон овозаҳо мегуфтанд, ки олами ҷиноӣ дар разборкаи худ ҳамон солҳо бо ин далел, ки 2 генерали ахирӣ оташи ҷанги бародаркуширо хомӯш кардаанд, инҳоро баҳшида буд (СССР, 24.01.2013).

Дар мисоли зерин муаллифи мақола маънои таъбири **паёми сиёҳро** бо истилоҳи олами ҷиноӣ **чёрная метка** як навъ возеҳу равшан менамояд:

Ҳатто овозае буд, ки Сангак Сафарови маъруф, пешвои Фронти халқии Тоҷикистон дар соли 1992 паёми сиёҳ-чёрная меткаи Ҳасанро гирифта буд, яъне ҳукми қатли ўро дар Маскав вор в законҳо бароварда буданд (СССР, 24.01.2013).

Сабаби яқоя истифода шудани **паёми сиёҳ** ва **чёрная метка** шояд дар он бошад, ки қаринаи тоҷикии таъбири мазкур дар олами ҷиноӣ маъмул нест, вале маънои қаринаи русӣ таъбири барои олами ҷиноӣ мафҳум мебошад. Дар мисоли боло ҳамчунин таъбири **вор в закон** қорбаст шудааст, ки маънои «*дузди қонунӣ*»-ро дорад. Дар олами ҷиноӣ **вор в закон** шахсест,

¹ Луғати русӣ-тоҷикӣ. – М.: Русский язык, 1985. – С. 24.

² Ҳамон асар. – С. 28.

³ Ҳамон асар. – С. 422.

ки «қонунҳои олами ҷиноиро амалӣ намуда, назорати иҷрои онҳоро таъмин менамояд».

Дар мисолҳои зерин бошад, ба ғайр аз таъбири **вор в закон**, ки мо онро дар боло шарҳ додем, **красный ковёр**, **разборка**, **Седой**, **авторитет**, **тем боле**, **эпоҳаи криминал**, **Кодекси вор в законе**, **Япончик**, **ликвидатсия қардан** барин таъбиру вожаҳои хоси маҳбусон ва олами ҷиноӣ ба назар мерасанд:

*Аз ҷумла, гуфта мешуд, ки **Вор в законҳо** мехостанд ба «красный ковёр» – **разборкаи** дохили генерал Ёқуб Салимов, ки вазири вақти ВКД буд (пулиси № 1, чӣ таҳқири барои олами ҷиноӣ!!!) ва генерал-лейтенант Гаффор Мирзоев (**Седой**)-ро низ кашанд (СССР, 24.01.2013);*

*Ба пиндори олами ҷиноӣ ва мувофиқи кодекси нонавиштаи **Вор в законе** ва **авторитетҳо**, набояд ҷинояткор аслан низомӣ шавад ва **тем боле** миласа... (СССР, 24.01.2013);*

*Қонуни мазкур мисли дигар Кодексҳои ҳуқуқӣ зербандҳо дорад ва таваҷҷӯҳ кунед ба зербанд ва шарҳи **пунктҳои** асосии **Вор в законҳо**, ки аз ин доира як қадам берун гузоштанд, кушта мегарданд (СССР, 24.01.2013);*

*Вале бо қатли Ҳасан-бобо 1 эпоҳаи криминал ба поин расид. Зеро ӯ аз афроде буд, ки **Кодекси Вор в законе**ро нурра риоя мекард ва ҳатто сутуни олами ҷиноии поквичдонӣ дар СССР ва ситас Русия буд (СССР, 24.01.2013);*

***Япончик** хеле бераҳм буд ва ба номи **Вор в законе** иснод меовард. Ин аст, ки ӯро олами ҷиноӣ барои убури қардан аз хатти марзи кодекси Дуздони қонунӣ **ликвидатсия қард** (СССР, 31.01.2013).*

Красный ковёр дар забони ҷинояткорон муродифи вожаи **разборка** мебошад, яъне ҷинояткорон хангоми ҳалли баҳсу мунозираҳо шахси аз нигоҳи худашон «гунаҳгор»-ро гӯё дар болои «қолини сурх» («красный ковёр») шинонда муҳокима мекунанд ва ин амалро дар байни худ бо номҳои **разборка**, **ба красный ковёр** **кашидан**, **ба болои красный ковёр** **шинондан** ба забон мебаранд. **Седой** лақаби собиқ генерали тоҷик Гаффор Мирзоев дар олами ҷиноӣ мебошад, ки айни замон дар маҳбуси якумра асту қаблан фармондеҳии горди президенти Ҷумҳурии Тоҷикистонро ба уҳда дошт ва чанд муддат директори Агентии назорати гардиши ғайриқонунии мавдоди нашъадори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон низ буд. Шарҳи вожаи

«авторитет»-ро мо дар болотар оварда будем ва такрори онро дар ин чо лозим намедонем. **Тем боле** ба маънои «алалхусус»¹, **эпоҳаи криминал** ба маънои «марҳилаи ҷиноӣ», **Кодекси вор в законе** ба маънои «маҷмӯи қонунҳои нонавиштаи олами ҷиноӣ, ки аз тарафи шахсони махсус, ки **вор в законе** номида мешаванду ин қонунҳоро амалӣ намуда, назорати иҷрояшонро таъмин менамояд» истифода шудааст. **Япончик** ҳам лақаби яке аз чехраҳои машҳури олми ҷиноӣ мебошад, ки барои «амалӣ намудан»-и қонунҳои нонавиштаи ҷинояткорон аз ягон хел бераҳмӣ рӯй намегардондааст. **Ликвидатсия кардан** бошад, ба маънои «нобуд кардан, ҷисман аз байн бурдан» қор фармуда шудааст.

Дар мисоли зерин бошад як навъ тарҷумаи тоҷикии таъбири **вор в законе** – **дузди қонунӣ** ба қор бурда шудааст:

*Аз Тоҷикистон аввалин **Дузди қонунӣ**, бо номи **Боря Душанбинский**, ки ӯ ҳам аз яҳудиёни пойтахт буд, баромадааст (СССР, 31.01.2013).*

Вор в законе ҳам вобаста ба ҳислату характер чанд хел мешудаанд, ки яке аз хелҳояшон **Интеллигентный «Вор в законе** будааст. Борис Красиловский ном шахс, ки аз Душанбе будаасту дар олами ҷиноии шӯравӣ бо лақаби **Боря Душанбинский** маъруф будааст, унвони махсуси «**Интеллигентный вор в законе**» доштааст. Шояд ӯ шахси нисбатан «маданӣ» будааст, ки бо чунин унвони «бонуфӯз» сарфароз гардонда шудааст:

***Боря Душанбинский** – Борис Красиловский-Зильбер дар олами ҷиноии советӣ хеле маъруф буда, ҳатто унвони вежаи «**Интеллигентный «Вор в законе**» дошт (СССР, 31.01.2013).*

Калимаи **пахан**, ки дар мисолҳои зерин ба назар мерасад, ба маънои «лақаби ифтихории сарвари зонаи маҳбусон» қор фармуда шудааст. Пешвои собиқ fronti халқии Тоҷикистон дар солҳои ҷанги шаҳрвандӣ Сангак Сафаров гӯё дар олами ҷиноӣ бо чунин лақаб машҳур будааст:

*Ғуноҳи Сангак-собиқ **пахани** зонаи шӯравӣ нобахшиданӣ буд (барои олами ҷиноии советӣ): Ӯ дар ҷанги граҷданӣ ҷониби прокурор (Сафаралӣ Кенҷаев)-ро гирифта буд!!! (СССР, 24.01.2013);*

¹ Лугати русӣ-тоҷикӣ. – М.: Русский язык, 1985. – С. 70.

Сангак дақиқан медонист, ки аз сӯи ҳамтоҳои худ-дуздони қонуниву **авторитетҳо**, **паханҳои зона** кушта мегардад (СССР, 31.01.2013);

Ва аз ҳама **пахани маъруфи Тоҷик** ҳамон Сангак Сафаров буд (СССР, 31.01.2013).

Муноқишаҳои байни маҳбусон бо номи **конфликт** ёд мешудааст, ки дар ин мисол ба назар мерасад:

Пахан намегузошт, ки **конфликтҳо** доман зананду васеъ шаванд ва наместонд, ки нафаре дар зона бе гуноҳ ва бе сабаб (? – беғуноҳ ва бесабаб) ҷазо гирад (СССР, 31.01.2013).

Дар мисоли зерин бошад дар баробари **авторитетҳои криминал**, ки маъноӣ «шахсони бонуфуз дар олами ҷиноӣ»-ро дорад, вожаи **тюремшик** (тарзи навишти русиаш **тюремщик**) корбасти гардидааст, ки маъноӣ «маҳбус, зиндонӣ»-ро дорад:

Овозаҳо атрофи дигар авторитетҳои криминал ва собиқ тюремшикҳои СССР низ кам набуданд (СССР, 24.01.2013).

Ба ғайр аз **пахан** боз **патриархи криминал** низ мавҷуд будааст, ки мақоми болотар доштааст. **Патриархи криминал** шояд «падари маънавии олами ҷиноӣ» бошад:

Ҷро патриархи криминал низ ном мебуданд (СССР, 31.01.2013).

Дар мақолаи мазкур инчунин шарҳи баъзе калимаҳои маъноҳои хоси маҳбусон ва олами ҷиноӣ оварда шудааст. Масалан, дар ин мисолҳо вожаҳои **дед** ва **грет** шарҳ дода шудаанд:

Дед... унвони ифтихори криминал аст, ки аз Тоҷикон танҳо Сангакро бо ин унвон, яъне Дед ном мебуданд (СССР, 31.01.2013).

«Грет» ба маънои таъмини ғайрилегалии маҳбас бо анвои арақ, сигор, бангдона, чой (барои чефир) ва либос буд (СССР, 31.01.2013).

Тавре аз мақола бармеояд, дар баробари **пахан** дар олами ҷиноӣ боз ба истилоҳ **правильный пахан** ё **пахани асил** мавҷуд будааст. Ин таъбир дар мисоли зерин ба қор барда шудааст:

Пахани асил (правильный пахан) бояд ҳатман назорат мекард, ки зонаро аз берун «грет» кунанд (СССР, 31.01.2013).

Шахсони дар олами ҷиноӣ машхур боз муҳофиз ҳам доштаанд, ки бо номи **телех** ёд мешаванд. **Телех** шакли кӯтоҳ ва

вайроншудаи **телохранитель** аст, ки маънояш «муҳофиз»¹ мебошад:

Телехҳо авторитетро ба даруни хона тела дода, сӯйи киллер отаи мекушоянд. Бар асари ин тиркушоӣ киллер низ кушта мегардад (СССР, 24.01.2013).

Дар мисоли зерин бошад якчанд тарикбу вожаҳои хоси маҳбусону ҷинояткорон ба назар мерасанд:

Дар олами ҷиноии советӣ дар зиндонҳо танҳо 1 каста-иерерхияи ҷиноӣ бо номи «Блатные» амал мекард... «Блатные» зонаҳоро нигоҳ мекарданд ва 1 нафарро сардори қабилаи худ, яъне пахан интиҳоб мекарданд (СССР, 31.01.2013).

Каста-иерархияи ҷиноӣ маънои «табақаи хоси ҷиноии дорои мартабаи баланд»-ро дорад. Ин табақа аз табақаҳои дигар фарқ карда, бо номи табақаи **блатные** низ ёд мешудааст, ки назорати зонаҳо ё минтақаҳои ҷиноиро ба уҳда доштаанд ва сардори онҳо **пахан** ном бурда мешудааст.

Мисоли дигарро аз назар мегузаронем:

*Паханҳо пули **ОбшАК (Общая Арестанская Казна)**-ро низ контрол мекарданд (СССР, 31.01.2013).*

Дар мисоли боло ихтисораи **ОбшАК** (тарзи навишти русиаш **ОбшАК**) ба кор бурда шудааст, ки шакли пуррааш дар қавсайн (**Общая арестанская казна**) дода шудааст. Ин таъбир маънои «хазинаи умумии маҳбусон»-ро дорад. Яъне дар байни аъзои олами ҷиноӣ хазинаи умумӣ низ вучуд доштааст, ки маблағи он аз тарафи сардорони олами ҷиноӣ як навъ «одилона» таксим карда мешудааст:

Дар мисоли зерин истисораи **ШИЗО** ба кор бурда шудааст, ки шакли пурраи он дар қавсайн – **штрафной изолятор** оварда шудааст:

*Боре паханҳо барои исботи ҳақиқат бо маъмурият баҳс мекарданду ҳафтаҳо аз **ШИЗО (штрафной изолятор)** намебаромаданд (СССР, 31.01.2013).*

Ихтисораи **ШИЗО** ба тоҷикӣ маънои «боздоштгоҳи ҷаримавӣ»-ро дорад. Маълум мешавад, ки дар олами ҷиноӣ низ вайронқунандагони тартиботро низ ба таври худ ҷарима баста ҷазо меводаанд.

¹ Лугати русӣ-тоҷикӣ. – М.: Русский язык, 1985. – С. 1093.

Дар мисолҳои зерин бархе аз қоидаҳои наонавиштае, ки риояи онҳо аз тарафи аъзои олами ҷиноӣ ҳатмӣ мебошад, оварда шудаанд:

Дар маҳбасу СИЗО тартиботро назорат кардан;

Зонаро контрол ва конфликтҳоро разбор кардан;

Зонаро «грет» кардан;

Ҳазинаи Общак (? – Общак)-ро пур кардан;

Мужикҳоро хафа накардан (СССР, 24.01.2013).

Тавре медонем, **СИЗО** (шакли пуррааш **следственный изолятор**) аслан истилоҳи соҳаи ҳуқуқ аст, вале азбаски дар он асосан ҷинояткорон нигоҳ дошта мешаванд, дар байни аъзои олами ҷиноӣ низ хеле зиёд истеъмол мешавад. Зона ба маънои «*маҳбас, минтақаи махсуси аз олами беруна ҷудокардашуда, ки дар он ҷо маҳбусони ҷиноӣ нигоҳ дошта мешаванд*», **контрол кардан** ба маънои «*назорат кардан, ба зери назорат гирифтани*», **конфликт** ба маънои «*муноқишаи байни маҳбусон*», **разбор кардан** ба маънои «*ҳалли баҳсу муноқишаҳои байни ҷинояткорон*» кор фармуда шудааст. **Грет кардан** «*таъмини ғайрилегалии маҳбас бо анвои арақ, сигор, бангдона, чой (барои чефир) ва либос*» ва **общак** «*ҳазинаи умумии маҳбусон*» мебошад, ки дар ин бора болотар сухан ронда будем. Мужик маънои «*маҳбусонero дорад, ки дар ҳолати зарурат аз худ мардонагӣ нишон медиҳанд*».

Боз як мисол:

Нахустин тоҷике, ки аз тарафи общинаи Дуздони қонунии Шӯравӣ бо ритуали крещение тоҷғузурӣ шуд, Хоркашев Рустам Назриевич, муллақаб (? – мулаққаб) бо Рустам-корочий аст (СССР, 31.01.2013).

Дар мисоли боло **община** ба маънои «*ҷамъият*» ба кор бурда шудааст. **Ритуальное крещение** як навъ маросими насронӣ мебошад, ки онро «*ғусли таъмид*»¹ меноманд. Ин маросим аз он иборат аст, ки кӯдаки навзодро дар калисо бо иштироки пешвои рӯҳонӣ дар оби муқаддас ғул мекунонанд, ки ин маънои ба дини насронӣ даровардани кӯдаки навзодро дорад. Маълум мешавад, ки дар олами ҷиноӣ маросими тоҷғузории роҳбари худро низ **ритуальное крещение** меномидаанд. Яъне аъзои олами ҷиноӣ ҷамъияти худро ҳам

¹ Луғати русӣ-тоҷикӣ. – М.: Русский язык, 1985. – С. 422.

доштаанд, ки сардори ин чамъият ба таври ниҳоят мутантан интиҳоб карда мешудааст.

Дар ин мисол **приветствовать шудан** ба маънои «маъқул карда шудан аз тарафи олами ҷиноӣ, дастгирӣ шудан аз тарафи олами ҷиноӣ» кор фармуда шудааст:

*Ва агар ҷабрдида ба дӯзд, ки ҳатман ёфта меовардандаш раҳм мекарду маблаге меодод, аз сӯи **криминал «приветствовать»** мешуд (СССР, 24.01.2013).*

Дар ин мисол дар баробари лақабҳои ҷиноии **Япончик, Леня Хитрый** боз таркиби **инаугурация** қардан кор фармуда шудааст:

*Баъди қатли **Япончик** ҷойгузини ӯ ва ҳомии олами ҷинояти славянтабори Русия **Леня Хитрый** – Алексей Петров хонда шуд ва баъди ҷанозаи **Иванков** расман олами ҷиноӣ **Хитрыйро инаугурация карда, Тоҷи ҷинояткорӣ** ба сараш гузошт (СССР, 31.01.2013).*

Инаугурация маънои «*точгузорӣ ба шоҳон*»-ро дорад. Дар гузашта маросими *точгузорӣ* ба сари шоҳ бо шукӯҳу шаҳомати хос баргузор мегардид. Дар замони муосир маросими савганд ёд карда ба вазифа шурӯъ намудани президентҳо ё роҳбарони давлатҳои ба тозагӣ интиҳобшударо **инаугурация** меноманд, ки он ҳам хеле пуршукӯҳ доир мегардад. Маълум мешавад, ки дар чамъияти ҷинояткорон низ чунин маросими пуршукӯҳ вучуд доштааст ва онҳо якеро «шоҳ» интиҳоб карда, ба сараш «*тоҷи олами ҷиноӣ*»-ро мегузоштаанд.

Боз як мисол:

*Намедонам, ҷои афсӯс аст ва ё шодӣ, ки дар олами **криминал** дигар **лидерҳое** мисли Сангак Сафаров намондааст. **Stop!** Сухан сари Сангаки пешвои Фронти халқӣ намеравад; гап сари олами ҷиноист, ки дар даврони советҳо **разборшики** бузурге доштанд (СССР, 31.01.2013).*

Дар мисоли боло дар баробари **криминал**, ки дар боло зикраш намудему ба маънои «*ҷинояткорон, олами ҷиноӣ*»¹ омадааст, боз калимаҳои бегонаи **лидер, stop** ва **разборшик** истеъмол гардидаанд. **Дар** байни ҷинояткорону маҳбусон **лидер** ба маънои «*пешвои ҷинояткорон*» омада, **разборшик** «*ҳалқунандаи баҳсу муноқишаҳои байни ҷинояткорон*» мебошад.

¹ Луғати русӣ-тоҷикӣ. – М.: Русский язык, 1985. – С. 422.

Калимаи **stop**, ки аслан шакли феъли фармоиш буда, ба маънои «ист! исто! қарор биист!» меояд, бо таъсири дигар вожаҳои марбут ба маҳбусон ба калимаҳои хоси ин тоифа табдил ёфтааст.

Дар мисоли зерин бошад, **лагер** ба маънои «ӯрдугоҳи маҳбусон, қароргоҳи олами ҷиноӣ» кор фармуда шудааст:

Маҳз адолатхоҳӣ ва нотарсона ҳифз кардани бузургтарин муқаддасоти инсонӣ – номуси мардӣ ўро дар сахттарин лагерҳои шўравӣ машҳур ва лоқи рутба гардонд (СССР, 31.01.2013).

Аммо дар ин мисол **репрессия** ба маънои «ҷазо, чораҳои ҷазо»¹ истеъмоли шудааст. Ин истилоҳ низ то андозае ба олами ҷиноӣ дахл дорад, зеро маҳз ҷинояткорон «**репрессия**» карда мешаванд. Зарфи **принципиально** бар шарҳи варианти тоҷикиаш **усулан** омадааст. Муаллиф шояд ба хотири он ки дар забони аҳли ҷиноят бештар варианти русии зарф истифода бурда мешавад, онро кор фармуда бошад:

*Ба ин гурӯҳ ҷинояткороне шомил мешуданд, ки усулан (принципиально) ягон қонуни қавоиди шўравиро ҳатто дар даврони **репрессияҳои сталинӣ** ва **ЧБВ** қабул надоштаанд! (СССР, 24.01.2013).*

Дар ин мисол **ресторан** – «*тарабхона*» низ бо таъсири дигар вожаи маъноҳои марбут ба маҳбусон ва олами ҷиноӣ хоси ин тоифа гардидааст, зеро ҷинояткорон ба ҳар гуна тарабхона намераванд ва онҳо рестораниҳои хоси худро доранд, ки маҳз дар он ҷойҳо «*кайфу сафо*» мекунанд.

*Ҳасан-бобо бо 2 муҳофизаш ворида **ресторан** шудани буд, ки ба нохост, (?) аз бинои шафат, ки он ҷо таъмир мерафт, сўяи тир кушоданд (СССР, 24.01.2013).*

Хулоса, калимаи маъноҳои марбут ба маҳбусон ва олами ҷиноӣ маҳз ба нутқи ҳамин тоифаи иҷтимоӣ мансуб буда, барои ба амал баровардани мақсадҳои онҳо хизмат мекунанд. Ин гурӯҳи иҷтимоӣ шояд пинҳон доштани мақсаду мароми худро дар истеъмоли чунин калимаву маъноҳо мебинанд, зеро аксар калимаву маъноҳои зикршуда дар забони русӣ маънои дигар доранду дар забони тоифаи зикршуда тобишҳои маънии навро соҳиб мешаванд.

¹ Лугати русӣ-тоҷикӣ. – М.: Русский язык, 1985. – С. 968.

Ҳарчанд ин гуна вожаҳо бо гаразҳои услубӣ, барои ба хонанда кушода додани моҳияти мавзӯи истифода шудаанд, вале аз миқдор зиёд истеъмол шудани онҳо низ боиси коста гардидани ҳусни забон мешавад. Дар як мақолаи ҳафтаномаи «СССР» бошад, истеъмоли калимаю маъноҳои хоси маҳбусон ва олами ҷиноӣ ба дараҷаест, ки бо таъсири ин гуна калимаю маъноҳо баъзе вожаҳои маъмули забон низ тобиши маънои манфӣ пайдо кардаанд.

Дар охир ду пешниҳод дорем:

1. Матбуот оинаи миллат ба ҳисоб меравад, аз ин рӯ бояд ҳар як корманди ин соҳа масъулият ҳис кунад, то дар ғалат қор фармудани унсурҳои забон ва риояи меъёри забони адабӣ ба хатоҳо роҳ надиҳад.

2. Ба ақидаи мо вақти он расидааст, ки баъзе нашрияҳое, ки дар онҳо меъёрҳои забони адабӣ риоя намешаваду ғалатҳои зиёди забонӣ ба назар мерасад, бо иштироқи мутахассисон дар Кумитаи забон ва истилоҳоти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди баррасӣ қарор гирад ва барои беҳтар шудани забони нашрияҳо чораҳои ҷазо низ татбиқ карда шавад.

III. МАСЪУЛИЯТШИНОСИ ИЖУРНАЛИСТ

ЖУРНАЛИСТИ ОЯНДА БОЯД ЧИРО ХОНАД ВА ЧИРО ДОНАД?

Фазилату пурдонӣ аз хусусиятҳои касбии журналист ба ҳисоб меравад. Журналист бояд бисёр донад, ба самтҳои мухталифи илм ва истеҳсолоти муосир, ҷараёнҳои фарҳангии ва ҳаракатҳои ҷамъиятӣ, ба психологияи инсонӣ ва ҳодисаву зуҳуроти табиӣ ба осонӣ сарфаҳм рафта тавонад. Вале ягон инсон ҳамадон буда наметавонад. Аз ин рӯ барои журналист баъзан донишҷӯи сарчашмаи маълумот ниҳоят муҳим аст, яъне журналист аз қучо ба таври ниҳоят зуд ва дақиқ метавонад шарҳу тафсири мавзӯро, ки ба он мароқ зоҳир намудааст, дастрас кунад?

Журналист бояд, пеш аз ҳама аз нозуқиҳои забони модарӣ ва услубиёти он бархӯрдор бошад. Дар шароити кунунӣ журналист бояд дар баробари забони модарӣ ҳадди ақалл ду забони хориҷӣ (русӣю англисӣ)-ро донад. Аз ҷиҳати омодагӣ ба ҷаҳонӣшавӣ касбӣ журналист бояд бо маълумотномаҳо ва нашрияҳои маълумотӣ кор карданро ёд гирад. Дар бораи ҳар як соҳаи илму дониш маълумотномаҳо мавҷуданд¹. Чунин маълумотномаҳо дар китобхонаҳои соҳавӣ ва бунёди нигоҳ дошта мешаванд. Журналист низ ташкили китобхонаи шахсии худро бояд аз пайдо намудани маълумотнома ва луғату фарҳангҳои зарурӣ шурӯъ намояд.

Дар рафи аввали ҷевони китоби журналист бояд «Луғати энциклопедӣ» («Энциклопедический словарь»)² мавҷуд бошад, зеро аз ин луғат ҳамеша шарҳи оммавии ҳар як мафҳум, истилоҳ, калима, ном, ба ғайр аз ин исми тамоми шахсонро, ки дар таърихи башарият аз худ ягон ҳел осори назаррас боқӣ гузоштаанд, пайдо кардан мумкин аст.

¹ Қисми зиёди ин гуна маълумотномаҳо бо забони русӣ мебошанд ва агар шумо забони русиро хуб фаҳмед, дар ҳангоми кор кардан бо маълумотномаҳо ба душваорӣ рӯ ба рӯ нахоҳед шуд.

² Мутаассифона, чунин луғат то ба ҳол дар забони тоҷикӣ вучуд надорад, вале ба ҳар сурат, агар шумо забони русиро донед, барои истифодаи чунин луғатҳо ба мушкилӣ дучор нахоҳед шуд, зеро дар забони русӣ чунин луғатҳо мавҷуданд.

Дар бораи соҳаҳои мухталифи ҳаёти ҷамъияти дар энциклопедияҳои калон ва хурд мақолаҳои нисбатан муафассал ба таъбир мерасанд. Албатта, чунин асарҳои бисёрҷилда дар ҳар як ҳона вучуд надорад. Дар ин ҳолат «Энциклопедияи Советии Тоҷик» (дар 8 ҷилд), «Малая Советская Энциклопедия», «Большая Советская Энциклопедия» (дар 30 ҷилд), ки сарчашмаҳои муҳиму фаровони маълумот ба ҳисоб мераванд, кори журналистро осон хоҳанд кард. Журналист бояд донанд, ки сарчашмаи нисбатан бозғатимоду ҷиддии иттилоъ чӣ мебошад. Масалан, агар ӯ дар бораи мавзӯи тиб мавод омода кардани шавад, «Большая Медицинская Энциклопедия» чунин сарчашмаи муътамади иттилоъ буда метавонад, барои журналистоне, ки дар матбуот ва умуман ВАО-и бачагона қору фаъолият мекунанд энциклопедияҳои бачагона¹ ёвари беминнат хоҳанд буд. Ҳамчунин «Энциклопедияи адабиёт ва санъати тоҷик» (дар 3 ҷилд), «Энциклопедияи хоҷагии қишлоқи Тоҷикистон» (дар 2 ҷилд) метавонанд хангоми омода намудани мавод дар соҳаҳои худ истифода шаванд. Дар баробар ин Энциклопедияи нави миллии тоҷик ба таъбир расида истодааст (то имрӯз 3 ҷилди он ҷоп шуда ҷилди чорумаш омодаи ҷоп аст), ки дар оянда шумо метавонед аз он истифода баред. Барои муқарризони соҳаи синамо бошад Луғати дучилдаи синамо бо забони русӣ (двухтомный Кинословарь) ниҳоят зарур аст.

Азбаски журналист бо сухан сари қор дорад, дар радифи луғатҳои энциклопедӣ бояд «Фарҳанги забони тоҷикӣ» (дар 2 ҷилд), «Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ» (дар 2 ҷилд) аз китобҳои рӯйимизии ӯ бошанд. Агар ӯ бо забони русӣ навиштани шавад аз луғатҳои тафсирии забони русӣ, махсусан луғати калони ҷорчилдаи В. И. Дал ва луғати якҷилдаи С. И. Ожегов истифода бурдан бамаврид аст. Ҳамчунин дар баробари луғатҳои зикршуда китобҳои «Ҳар сухан ҷоёву ҳар нукта мақоме дорад»-и академик М. Шакурӣ (Душанбе, 2005), «Сухан аз баҳри дигарон гӯянд» (Душанбе, 2001), «Меъёри забони адабӣ ва забони матбуот» (Душанбе, 2007)-и профессор Б. Камолитдинов ва «Сухан бояд ба дониш дарҷ кардан» (Душанбе, 2005)-и профессор М. Н.

¹ Хушбахтона, ба наздикӣ энциклопедияи бачагона бо забони тоҷикӣ низ ҷоп гардид.

Қосимова дар чодаи хусни баён ва бегалат баён кардани фикр ёвару мададгор буда метавонанд.

Истифодаи мақсадноку бошууруна аз шабакаи Интернет низ барои ҳар як журналист ниҳоят муҳим аст. Шабакаи Интернет сарчашмаи беминнати маълумот мебошад. Агар журналист аз забонҳои русию англисӣ бархӯрдор бошад, дар бораи ҳар як мавзӯ ё дар бораи ҳар як соҳаи фаъолияти ҳаёти инсон аз Интернет бемалол маълумот пайдо карда метавонад.

Илова бар ин дар шароити кунунӣ, ки робитаҳои сиёсиву иқтисодӣ, тичоратӣ ва илмию фарҳангии Тоҷикистон бо кишварҳои ҳамзабону ҳамфарҳанги Эрону Афғонистон густариш меёбанд, донишҷӯи хуруфоти арабиасоси тоҷикӣ барои ҳар журналист ҳатмӣ мебошад. Бо ин хуруфот ҳамзабонони эронии мо луғатномаву донишномаҳои зиёде ба таъб расондаанд ва агар мо хуруфоти арабиасоси тоҷикиро донем, дар чараёни фаъолияти журналистии худ аз онҳо низ бемалол истифода бурда метавонем. Ҳамчунин аз сомонаҳои интернетии форсӣ дар бораи тамоми соҳаҳои фаъолият маълумоти зарурӣ пайдо кардан мумкин аст.

Журналист ҳамчунин бояд луғати имло дошта бошад¹, то тарзи дурусти навишти ҳар як калима ва задаи онро тафтиш карда тавонад. Ба кормандони матбуоти электронӣ бошад, доштани луғати задаҳо барои кормандони радио ва телевизион ниҳоят муҳим мебошад².

Маънои дурусти калимаҳои иқтибосии аз забонҳои хориҷӣ воридшударо аз Луғати калимаҳои хориҷӣ дидан мумкин аст³. Ҳамчунин луғатҳои соҳавии зиёд⁴ – сиёсӣ, фалсафӣ, экологӣ, ахлоқӣ (этикӣ), сотсиологӣ, эстетикӣ, динӣ ва ғайра мавҷуданд, ки ҳар кадоми онро дар мавридаш истифода бурдан мумкин аст. Ҳангоми навиштани мавод бояд ҳуди журналист ихтиёр кунад, ки кадоме аз ин луғатҳо ба ӯ лозим аст.

Аз «силсилаи луғатҳо» дигар китобҳои низ мавҷуданд, ки дар фаъолияти журналистӣ кӯмакрасон хоҳанд буд. Истифодаи

¹ «Луғати имло» бори охир соли 2013 чоп шуд, вале он аз камбудҳои оғӣ нест.

² Мутаассфона, чунин луғат низ то ҳанӯз дар мо вучуд надорад.

³ Чунин луғат дар мо вучуд надошта бошад ҳам, дар забони русӣ вучуд дорад.

⁴ Луғатҳои соҳавӣ низ дар забони мо ниҳоят кам мебошанд.

луғати синонимҳо ба имкон медиҳад, то аз такрори бемаврид худдорӣ намуда, тобишҳои маъноӣ ва услубии калимаҳои синонимиро фарқ карда тавонем, кӯшиш намоем, ки ҳар яке аз вожаҳои ҳаммаъно ё наздикмаъно дар ҷойгоҳи муносиб кор фармуда шавад. Ҳамчунин «Фарҳанги ибораҳои рехта» (дар ду ҷилд) ва «Фарҳанги зарбулмасал ва мақолҳои тоҷикӣ» (дар ду ҷилд) бояд аз китобҳои рӯйимизии журналист бошанд. Истифодаи чунин луғатҳо суханро таъсирбахшу образнок хоҳад кард.

Чанде қабл бо ташаббуси журналист ва муҳаққиқи шинохта Саидмуроди Хочазод «Донишномаи телевизион ва радио» ба таъъ расид, ки истифодаи он низ бари журналистон аз манфиат ҳолӣ нест.

Инчунин бо забони русӣ маҷмӯаҳои зиёде ба таъъ мерасанд, ки дар бораи шахсони номдору шуҳратманд маълумот медиҳанд. Масалан, аз маҷмӯаи «Кто есть кто» дар бораи чехраҳои машҳури сиёсат, синамо (кинематография) ва соҳибкорӣ (бизнес) маълумот пайдо кардан мумкин аст.

Ҳамзамон бо забони русӣ «Маълумотномаи журналист» («Справочник журналиста»)¹ ба таъъ мерасад, ки аз он низ дар бораи мафҳуми истилоҳоти касби журналистӣ чизҳои хуб пайдо кардан имконпазир аст.

Аммо агар журналист хоҳад, ки дар соҳаи журналистикаи ватанӣ ягон навоарӣ кунад, бояд мунтазам матбуоти давриро (ҳам бо забони тоҷикӣ ва ҳам бо забони русӣ) мутолиа намояд. Ҳамзамон бо забони русӣ маҷаллаи «Журналист» ба таъъ мерасад, ки он низ бояд аз муҳимтарин маҷаллаҳои касбии коргоҳи эҷодии журналист бошад. Дар бораи тадқиқотҳои муҳим дар соҳаи назарияи журналистика бошад аз китобу мақола ва рисолаҳои илмӣ устодони соҳаи журналистика ва аз китобу мақола ва рисолаҳои илмӣ, ки дар Россия бо забони русӣ ба таъъ мерасанд (аз ҷумла аз маҷаллаи илмӣ «Вестник Московского университета. Серия X. Журналистика»), маълумот пайдо кардан мумкин аст.

¹ Хушбахтона чопи чунин маълумотнома солҳои охир аз сар гирифта шуд.

ҲАЁТИ ЖУРНАЛИСТ АЗ МАСЪУЛИЯТ ИБОРАТ АСТ

Асри XXI-ро асри иттилоъ меномад. Дар шароити кунунӣ, ки иттилоъ дар ҳаёти инсон аҳамияти муҳим пайдо мекунад, нақши журналистика дар ҷомеа меафзояд, зеро вазифаи журналист таъмини ҷомеа бо иттилоӣ муътамаду санчидашуда мебошад. Аз ин рӯ журналистика беҳтарин ва дар айни замон пурмасъулияттарин касб ба ҳисоб меравад. Бидуни муболиға, ба ҷуз журналистика ягон намуди фаъолияти дигари инсон барои амалӣ гардидани орзуо омор, қонё гардонидани ҳисси кунҷковии табиӣ, талаботи донистани олам ва шинохтани инсон ҳамчун ҷузъи ҷудонашавандаи олам чунин имконият фароҳам оварда наметавонад. Барои шинос шудан бо шумораи зиёди одамони аз ҷиҳати синну сол, касбу кор, мақому мартаба ва ирку наҷодашон гуногун, барои сафар кардан ба кишварҳои зиёд, ки аз ҳамдигар дар масофаи ҳазорҳо километр дур воқеъ шудаанд, ба минтақаҳои, ки аз ҷиҳати вақту иқлим тафовут доранд, ба сарҳадоти давлатӣ ягон касби дигар ба монанди журналистика шароиту имконияти мусоид фароҳам оварда наметавонад.

Дар воқеъ, дар бораи воқеоти дар «нуқтаҳои даргир» баамаломеа, дар бораи ҳолатҳои ниҳойӣ, ки боиси ба вучуд омадани офатҳои табиӣ ва дигар воқеоти харобиовари иҷтимоӣ шуда метавонанд, кӣ аввалин шуда мардумро огоҳ мекунад? Дарҳои утоқҳои қорӣ мансабдорони воломақоми сатҳҳои гуногун, толорҳои баргузори форумҳои давлатию ҷамъиятӣ пеш аз ҳама ба рӯи кӣ боз мешаванд? Дар барномаҳои ҳунарию консертӣ, намоишномаҳои театрӣ кӣ аввалин шуда иштирок мекунад? Розӣ ниҳони рассомону нависандагон ва дигар эҷодкоронро кӣ имкони кушодан дорад? Дар бешазори Тайга, дар дохили ҳавопаймою ҷарҳболҳои ҷангӣ, дар ҳузури аёнӯ ашрофон, дар шабнишиниҳои ҳоса асрори ниҳон ба кӣ аён мегардад? Ба ҳамаи саволҳои боло посух яқтост: ЖУРНАЛИСТ.

Албатта, сайёҳӣ низ касби нодирӯ аҷоиб мебошад, зеро сайёҳон ба он гӯшаҳои олам, ки то ба ҳол қадами инсон нарасидааст, сафар мекунанд, аммо дар шароити кунунӣ яқчо ба экспедитсияҳои сайёҳӣ журналистон низ сафар мекунанд. Агар журналистон дар экспедитсияҳои сайёҳӣ мустақиман иштирок накунанд ҳам, онҳо аввалин шуда бо сайёҳони аз саёҳати дур баргашта мулоқот мекунанд ва саргузашти онҳоро

ба мардум нақл мекунад. Пас, касби журналистӣ аз сайёҳӣ ҳам шавқовартару мароқангезтар аст.

Чунонки моҳ шабона ба шарофати нурҳои офтоб рушноӣ мебахшад, журналистон низ дар мақолаю кайдҳо, гузоришу очеркҳо, дар фелетону филмҳои худ рафтору амал ва фаъолияти дигаронро инъикос мекунад; он метавонад дар бораи пирӯзии лашкаркашону сарбозон, дастовардҳои ихтироъкорону фермерҳо, рекордҳои варзишгарон, футухоти кайҳонӣ, нақшҳои хунармандон ва асарҳои адибону rassomon бошад. Ба ибораи дигар, журналистон нурҳои «ситораҳои заминию осмонӣ»-ро инъикос мекунад. Ҳамчунин журналистон дар бораи ҷанҷолу кашмакашҳо, дар бораи ҳодисаю воқеаҳо, ҷиноятҳо, разолатҳои инсонӣ, дар бораи нобуд шудани табиат ва боигариҳои табиӣ ва муносибати дағалона бо ҳайвонот хабар мерасонанд.

Силоҳ ё дурустараш олоти журналист СУХАН мебошад. Нависандагони бузург ҳам аз ин олоти маънавӣ бархӯрдор мебошанд. Аз ин рӯ кайд кардан ҷоиз аст, ки бисёр адибони машҳур низ аз журналистика ба адабиёт гузаштаанд. Вале нависанда дар асоси омӯзиши амиқ ва дарки ҳақиқати воқеӣ, аксаран олами ҳаёлии меофарад, ки дар он қаҳрамону персонажҳои бофта тасвир шудаанд; нависанда ҳодисаю воқеаҳо ва далелу санадҳоро ба тарзи худ тағйир дода асар меофарад. Журналист бошад, танҳо он чизеро, ки рӯй медиҳад ё ба вучуд меояд, ба мардум мерасонад; ӯ ҳақиқати воқеиро меомӯзад, дарк мекунад ва онро инъикос менамояд. Ин ҳақиқати ҳаёт аст. Сохтаю бофта нест. Ҳақиқати асилест, ки дар он факт (далел, санад, бурҳон) мақоми асосӣ дошта, ҳодисаю воқеа ба таври мукамал ва дақиқ инъикос меёбад.

Меғӯянд, ки кас бо хондан журналист намешавад – журналист бояд аз модар журналист таваллуд шавад. Албатта, барои журналист истеъдод чизи асосӣ мебошад. Агар ӯ истеъдод надошта бошад, ақаллан бояд тавоноӣ дошта бошад. Дар як мақоли чехӣ гуфта мешавад, ки «*чизе, ки дар табиат вучуд надорад, онро аз доруҳона харидан гайриимкон аст*». Агар падару модар, табиат ё Худованд саховатмандӣ карда ба мо истеъдод ё тавонмандӣ ато карда бошанд, ин ҳанӯз ними кор аст. Истеъдодро ба алмос монанд кардаанд, ки он танҳо баъди суфта кардану сайқал додан ба бриллиант табдил меёбад. Чуноне ки барои ба бриллиант табдил ёфтани алмос меҳнати зиёд ва вақти

зиёд сарф мешавад, сайқал додани истеъдод низ меҳнату вақти зиёдро талаб мекунад. Аз ин рӯ агар кас бисёр оқил ва доно ҳам бошад, бояд барои журналист шудан истеъдоди фитрӣ ё модарзод дошта бошад. Барои ин кас бояд меҳнат кунад! Бояд зиёд ва собитқадамона омӯзад. Чаҳонбинияшро васеъ намояд, донишашро такмил диҳад, тамоми боигарии фарҳанги инсониро аз худ кунад, вале пеш аз ҳама бояд маҳорати касби журналистиро омӯзад.

Бешубҳа, барои он ки журналист дар бораи шахси хуб чизи хуб нависад, бояд қаҳрамони худро дӯст дорад ва омода бошад, ки барои ӯ ақаллан як ҳиссаи хурди қалби худро бубахшад... Барои як қаҳрамон як ҳиссаи хурди қалб, барои қаҳрамони дуҷум ва қаҳрамонони дигар низ ҳамчунин... Охир қалби журналист ва умуман шахси эҷодкор аз чихати маҷозӣ ниҳоят бузург аст.

Заҳмати журналиста танҳо бо доллару евро ва бо дигар асъор баҳо дода мешавад, балки он чизе, ки ӯ медонаду меомӯзад, бойигарии маънавии ҳуди ӯ ба ҳисоб меравад. Шахси дигар чунин бойигарии маънавӣ дошта наметавонад. Ихтилофоте, ки дар сатҳи байналмиллалӣ рӯй медиҳанд, ҳиссиёти гуворои он чизе, ки дар ҳар гӯшаю канори олам ба вучуд меояд, журналистро дар манзили истиқоматиаш низ ором гузошта наметавонад. Ба ибораи дигар, нооромии ҳамешагӣ, талоши ҳаррӯза барои дарёфти хабари нав, барои ҳангома, барои ба даст овардани шухрат аз хусусиятҳои муҳими касби журналистӣ аст. Илова бар ин шабҳои беҳобӣ, дар мавсими боронгарӣ ба обу лой ғӯтидан, азобу укубати ҷустуҷӯи калимаи ягонаи боварибахши, ки матлабро саҳеҳу дурусту беҳато ифода карда тавонад, бори аламу ҳасрати хатоҳои содиркардари кашидан, азияти эътироф нашуданҳо аз машаққатҳои касби журналистӣ ба ҳисоб мераванд. Чунин аст ҳаёти журналист.

Ҳолатҳои мешавад, ки журналист чизе навиштан намехоҳад, аз навиштан ҳаста мешавад ё қобилияти эҷодиашро як муддат гум мекунад; дар ҷойи қор ба фишор дучор мешавад: роҳбарият ба ӯ вазифаҳои диққатҷалбкунанда намедиҳад, ба мисли дигар ҳамкорон ба сафарҳои ҷолиби хидматӣ намефиристад; дар чунин ҳолатҳо ӯро яъсу навмедӣ, хафагӣ ва танбалию беҳавсалагӣ фаро мегирад... Вале ҳамаи ин гузаранда

аст! Агар \bar{u} дар ҳақиқат шахси кордон бошад, метавонад душворихои объективӣ, яъсу навмедӣ ва танбалию бехавсалагиро баргараф намуда худро рӯҳбаланд созад. Барои ин журналист бояд орому осуда хобад. Пагоҳӣ \bar{u} аз хоб бедор мешавад, ки ҳамааш хуб аст: асаби ором, нерӯю мадори нав барои ба вучуд омадани барномаю тарҳҳои нав имконият ба вучуд меорад; гоҳҳои нав ба нав, ки яке аз дигаре баҳтар аст, пайи ҳамдигар тавлид мешаванд. Ҳамаи корҳо авҷу барори нав мегиранд. Ҳамкорону роҳбарият ба \bar{u} ҳасад мебаранд. Маводи омодакардаи \bar{u} аз даст ба даст мегарданд. Онҳоро дар чамъомадҳо таърифу ситоиш карда дар «лавҳаи маводи бехтарин» ҷой медиҳанд. Наздикону пайвандон ва дӯстон аз \bar{u} ифтихор мекунанд...

Наздикону пайвандони журналист низ ба сафарҳои доимӣ ва таъчилу шитоби \bar{u} бояд бо сабру таҳаммул муносибат кунанд. Онҳо низ бояд дарк намоянд, ки журналист вазифаи барои ҷомеа муҳимро иҷро мекунад.

Журналист бояд маҳорати касби хешро ба таври амик омӯзад (*ин омӯзиши такрори кӯр - кӯрона набояд бошад*), забони касби худро аз худ кунанд, махсусиятҳои ҷустуҷӯ, эҷод, ҳифз ва паҳн намудани иттилоъро донанд. \bar{U} бояд дарк намояд, ки силоҳи идеологие, ки дар дар даст дорад, чӣ қадар пуриктидор аст. Яке аз журналистони машҳури амрикоӣ мегӯяд: «*Барои таъсир расондан ба ҳаёти ҷомеа президент интихоб шудан ҳатимӣ нест*». Дар воқеъ, дар назди тамошобинони телевизиони Амрико журналистон Уолтер Кронкайт, Питер Дженнингс, Дэн Разер на камтар аз президентон Чимми Картер ё Роналд Рейган нуфӯзу мартаба доштанд. Дар Руссия бошад, коршиносон шорехи телевизион Евгений Киселевро ба катори садҳо нафар сиёсатмадорони бонуфӯз, ки ба ҳаёти ҷомеаи ин кишвар таъсири амик мерасонанд, шомил кардаанд.

Ҳамин тавр, касби журналистӣ шавқовару ҷолиб бошад ҳам, баъзан хатарнок ва ҳамеша пурташвишу душвор аст, вале сарнавишти журналист бо иштирок дар мулоқотҳои шоёни диққат ва ширкат дар тамоми воқеоти муҳиме, ки дар олам ба вуқӯъ мепайванданд, ба ҳаёти пурҷӯшу хурӯш хурсандии бештар ато мекунад. Журналистӣ аз ҷумлаи касбҳои бонуфуз дар тамоми олам ба ҳисоб меравад. Дар Ғарб кайҳо боз, дар Россия бошад, аз солҳои наздик журналистӣ аз касбҳои баландмузду

сердаромад ба ҳисоб меравад, ки, бешубҳа, ин низ далели муҳим мебошад. Дар Тоҷикистон низ обрӯю матрабаи журналист рӯз то рӯз боло меравад. Аз ҳама муҳимаш он аст, ки мардум ба суҳанон ё ба навиштаҳои журналистон бовар мекунад.

ЗАРУРАТИ ТАЪЛИМИ ФАНИ «МУҚАДДИМАИ ЖУРНАЛИСТИКА»

Фанни «Муқаддимаи ихтисос» дар системаи фанҳои таълимии макотиби олии аз он ҷиҳат муҳим аст, ки донишҷӯён баъди қадам ниҳодан ба останаи мактаби олии, бори аввал маҳз ҳангоми омӯзиши ин фан дар бораи касби интихобкардашон тасаввуроти умумӣ пайдо мекунад. Ба ибораи дигар, «Муқаддимаи ихтисос» аввалин фанни илмӣ таҳассусе мебошад, ки шахсро ба касби интихобкардаш раҳнамун месозад. Чунонки таълим дар синфҳои ибтидоӣ аз «Алифбо» шурӯъ мешавад, «Муқаддимаи ихтисос»-ро низ метавон «Алифбо»-и касб номид, зеро бо ёрии он мутаҳассисони оянда ба касби интихобкардашон шинос шуда, дар бораи он тасаввуроти умумӣ пайдо карда метавонанд. Ин фан дар ихтисосҳои факултаи журналистика дар нимсолаи якуми соли аввали таҳсил таълим дода мешавад ва барои таълими он дар системаи низоми таҳсолоти кредитӣ 32 соат (2 кредит) пешбинӣ гардидааст.

Таҷриба нишон медиҳад, ки зарурати таълими ин фанни «Муқаддимаи журналистика» ба донишҷӯёни соли аввали факулта ва шӯъбаҳои журналистикаи донишгоҳу донишкадаҳо аз аҳамият ҳолӣ нест, зеро баъзе донишҷӯёни соли якум фаъолияти журналистиро тамоман рӯякӣ ва баъзан нодуруст тасаввур мекунад. Зарурати ба нақшаи таълимӣ ворид гардидани фанни мазкурро маҳз ҳамин чиз пеш овардааст. Маҳз ба шарофати фанни «Муқаддимаи журналистика» асосҳои методологии касби журналистиро омӯختан мумкин аст. Муносибати донишҷӯён ба касби интихобкардашон ва омӯзиши самарабахши он аз бисёр ҷиҳат ба ин вобаста мебошад. Аз ин рӯ омӯзиши курси таълимӣ «Муқаддимаи журналистика» як қатор вазифаҳои муҳимро пеш мегузорад:

1) шинос намудани донишҷӯён ба васоити мухталифи ахбори умум (*матбуот, радио, телевизион, агентҳои иттилоотӣ*) ва ихтисосҳои журналистӣ (*хабарнигор, муҳаррир, воқеанигор, шорех,*

сенария навис ё муаллифи сенария, муаллифи шоубарномаҳо ё шоумен ва ғайра);

2) тасаввуроти аввалин пайдо кунондан дар бораи методология ва методикаи омӯзиши журналистика, кушодани мафхуми дастгоҳ ва нишон додани мазмун ва мундариҷаи назарияи журналистика;

3) шинос намудани донишҷӯён ба навъҳои мухталифи фаъолияти журналистӣ ва жанрҳои асарҳои журналистӣ;

4) маълумот додан дар бораи асосҳои таърихӣ, пайдоиш ва ташаккули журналистика ҳамчун намуди фаъолияти инсон ва васоити инъикоси ҳаёти ҷомеа, ба вучуд овардани шуури ҷамъиятӣ;

ва ният

5) шинос намудани донишҷӯён ба асосҳои қонунгузори муосир дар соҳаи ВАО ва меъёрҳои ахлоқии касби журналистӣ.

Омӯхтани ин фан ба журналистони оянда имкон медиҳад, ки забони касби худро аз бар намоянд, махсусиятҳои ҷустуҷӯ, эҷод, ҳифз ва паҳн намудани иттилоъро дониста бошанд ва дарк намоянд, ки силоҳи идеологие, ки дар оянда ба даст хоҳанд гирифт, чӣ қадар пуриқтидор аст.

Ҳангоми омӯхтани ин фан журналистони оянда моҳияти касби интихобкардаашонро дарк намуда, дар бораи заминаҳои пайдоиши журналистика, вазифаҳои ҷамъиятии васоити ахбори омма, ҷинс, навъ ва жанрҳои журналистика, мазмун ва шакли асарҳои журналистӣ, касбҳои журналистӣ, тарзи ташкили кор дар матбуот, радио ва телевизион, меъёрҳои ҳуқуқӣ ва ахлоқии фаъолияти журналистӣ, заминаҳои пайдоиш ва ташаккули журналистикаи тоҷик тасаввуроти умумӣ ҳосил хоҳанд кард.

Фанни «Муқаддимаи журналистика» бояд мундариҷаи зеринро дар бар гирад: пеш аз ҳама дар дарси муқаддимаӣ ба донишҷӯён дар бораи журналистика ҳамчун яке аз беҳтарин, шавқовартарин, пурмасъулияттарин ва хатарноктарин касб, сухан ҳамчун олат ё силоҳи маънавии журналист, фарқи сухани журналист аз сухани нависанда, мавқеи журналист дар ҷомеа, мақому мартабаи журналист дар ҷаҳони муосир, вазифаҳои муҳиме, ки ҳангоми омӯхтани курси таълимии «Муқаддимаи журналистика» пеш меоянд, маълумот додан мумкин аст.

Зимни баёни мавзӯи аввали ин фан – «Журналистика чист?» мафҳумҳои журналистика ҳамчун муҳимтарин падидаи иҷтимоии

хаёти муосир ва навъи фаъолияти ахбори умум, чараёни фаъолияти журналистӣ – чамъоварӣ, коркард, нигоҳдорӣ ва саривақт интишор намудани иттилои муҳиму мубрами барои чамъият манфиатовар, васоити коммуникатсияи оммавӣ (ВКО) ва васоити ахбори омма (ВАО) ҳамчун муродифи калимаи журналистика, фаъолияти журналист ҳамчун амали муносибати ғайримустақим бо аудитоия, истилоҳи ахбор, иттилоъ ё информатсия, хусусиятҳои иттилои журналистӣ, сенсатсия ё ҳангома, журналист ва ношир, журналист ва аудиторӣ, асари журналистӣ, ВАО ва аудиторӣ ва муҳимтарин ҷанбаҳои зухуроте, ки журналистика аз онҳо иборат мебошад, журналистика – инъикоскунандаи шуури чамъиятӣ ва журналистика – ҳокимияти ҷорум бояд шарҳ дода шаванд.

Мавзӯи дигарро метавон ба сайри таърихии журналистика бахшид, ки он чараёнҳои аввалини мубодилаи иттилоъ дар байни одамон, роҳу воситаҳои мухталифи додани иттилои муҳиму мубрам ва барои ҷомеа ғоиданокро, ки дар замонҳои қадим истифода мешуд, ҳамчун зухуроти журналистикаи ибтидоӣ дар бар гирифта, роҷеъ ба системаи оддитарини ба воситаи аломатҳо паҳн намудани иттилоъ, нақши сухан ҳамчун муҳимтарин воситаи паҳн кардани иттилоъ, паҳнкунандагони иттилои сиёсӣ дар асрҳои миёна – ҷорҷиён, қосидону мунодиён, ҷопарон, хабарҷиёну пайқбарону муждарасонон маълумот медиҳад. Намунаҳои қадимтарини осори хаттии башарият, ихтирои қоғаз, аввалин рӯзномаҳои дастнавис, ихтирои дастгоҳи ҷоп аз тарафи Гуттенберги олмонӣ, муҳимтарин омилҳои пайдоиши рӯзномаҳои ҳақиқӣ, пайдоиши маҷаллаҳо ва газетаҳои ҳаррӯза дар Аврупо, «Ведомости» – нахустин рӯзномаи ҷопӣ дар Русия аз муҳимтарин маълумоте мебошанд, ки бояд зимни баёни мавзӯи «Сайри таърихии журналистика» пешниҳод карда шаванд. Дар ин мавзӯё инчунин доир ба пешрафти ҷиддии техникаи таъбу нашр ва дар Аврупои асри XIX мақоми пешоханг пайдо кардани матбуоти даврӣ, ихтирои телеграф, такмил ёфтани техникаи гравюрӣ (*ҳаккоқӣ*) барои бо суратҳо оро додан, ба вучуд омадани наврҳои фотографӣ (*синкографӣ*), ихтирои машинаи хуруфҷинӣ ё сартрез (*линотип*), машинаи ротатсионӣ (*машинаи махсус барои тез ҷоп кардани теъдоди зиёди китоб ё рӯзнома*), ки дар маҷмӯъ барои пешрафти матбуот мусоидат кардаанд, сухан рондан мумкин аст. Қашфиётҳои инқилобии техникаӣ дар охири асри XIX ва ибтидои

асри ХХ – заминаҳои ихтирои радио ва телевизион, ихтирои радио, кинематограф ва телевизион, пайдоиши телевизиони «механикӣ» дар собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ, оғози намоишҳои муназзами телевизионӣ дар шаҳрҳои Маскаву Ленинград, рушди соҳаи телевизион пас аз Ҷанги Бузурги Ватанӣ дар Иттиҳоди Шӯравӣ ва таъсиси телевизион дар ҷумҳуриҳои тобеи Иттиҳоди Шӯравӣ, ташаккули феълӣ ва дурнамои соҳаи журналистикаро низ дар мавзӯи «Сайри таърихӣ журналистика» баён карда, дар ин замина пайдоиши аввалин рӯзномаи тоҷикӣ дар Осиеи Миёна («Бухорои Шариф»), ба фаъолият сар кардани радио ва телевизиони тоҷикро ҳамчун падидаҳои муҳими журналистикаи ватанӣ зикр кардан мумкин аст.

Муҳимтарин вазифаи ВАО таъмини ҷомеа бо иттилоӣ тозаву боэътимод ва санҷидашуда мебошад. Ин нуқта бояд ҳангоми баёни вазифаҳои ҷамъиятии ВАО дар навбати аввал ёдраст гардад ва бо мисолҳои мушаххас шарҳ дода шавад. Ҳамчунин вазифаҳои тарғиботӣ, иҷтимоӣ педагогӣ (тарбиявӣ), вазифаи идоракунии ҷамъиятии ВАО, вазифаҳои ташкилотчигӣ, рекреативӣ (фароғатию хурсандибашӣ) фарҳангию маърифатӣ ва вазифаи ҳамгироии ВАО дар ин мавзӯ баён гардида, дар бораи ҳар кадом вазифаи ҷамъиятии ВАО мисолҳои мушаххс оварда мешавад.

Як мавзӯро ба чинс, навъ ва жанрҳои журналистика бахшидан лозим аст. Дар ин мавзӯ роҷеъ ба чинсҳои журналистика – матбуот, радио, телевизион ва хусусияти ҳар кадоми онҳо дар паҳн намудани иттилоъ: матбуот ва қалам, радио ва суҳан, телевизион ва шаклҳои овозию тасвирӣ (*аудиовизуалӣ*), Агентҳои иттилоотӣ – чинси махсуси журналистика ё инфрасохтори махсуси ахбори омма суҳан рафта, фарқи киносозӣ, фаъолияти интишори китоб, баровардани қартаҳои граммофонӣ ва дискҳои ихчам аз ҷараёни ташкили селай иттилоъ баён дошта мешавад. Мӯҳтавои чинсҳои фаъолияти ахбори омма: навъҳои иттилоӣ публисистиӣ, бадеӣ ва илмӣ, публисистика – ҳамчун чинси асарҳое, ки ба проблемаҳои мубрам ва зухуроти ҳаёти ҷорӣ бахшида мешаванд, шарҳ дода шуда, ба мафҳуми публисистика – ҳамчун муродифи калимаи журналистика рӯшанӣ андохта мешавад. Дар бораи шаклҳои забонӣ (*шифоҳию хаттӣ*), тасвирҳои графикӣ (*плакат, карикатура – тасвирҳои ҳаҷвӣ*), сурат, кинематографӣ (*суратгузориш ё фоторепортаж, филмҳои мустанд*), театрию драматикӣ ва забонию мусиқавии

публисисти́ка, ҳамчуни́н роҷеъ ба публисисти́каи иттилоотӣ, публисисти́каи таҳлилӣ ва публисисти́каи бедеӣ, жанрҳои публисисти́каи иттилоотӣ, жанрҳои публисисти́каи таҳлилӣ, жанрҳои публисисти́каи бедеӣ маълумоти мухтасар дода мешавад.

Унсурҳои шаклу мазмун, воситаҳои мухталифи тасвиру баёни асарҳои журналистӣ, заминаи адабӣ ҳамчун ҷузъи зарурӣ ва ниҳоят муҳими матбуоти даврӣро метавон дар мавзӯи «Мазмун ва шакли асарҳои журналистӣ» баён намуд. Бо суратҳо ё дигар маводи тасвирию графикӣ оро ёфтани баъзе маводи рӯзномаю маҷаллаҳо, нақши маводи тасвирию графикӣ ҳамчун унсурҳои ёрирасон, таҷассуми овозӣ пайдо кардани заминаи адабӣ дар радио, ба таҷассуми овозӣ илова шудани тасвир дар телевизион, ҳаёт ҳамчун асос ё заминаи ҷузъи адабии асари журналистӣ аз масъалаҳои асосие мебошанд, ки зимни баёни ин мавзӯё бояд ба самъи донишҷӯён расонда шаванд. Дар ҳамин замина ба проблемаи интиҳоби воқеа, қаҳрамон, ҷузъиёти воқеа, суханони муайян ҳамчун асоси касби журналистӣ низ тавачҷӯх зоҳир намудан лозим аст. Дар ин дарс ҳамчунин дар барои мавзӯи асарҳои журналистӣ, идея (*гоя*), композитсия (*бандубаст*), фабула (*мундариҷа*), сюжет, драматургияи асари журналистӣ, таъмини пайдарҳамии воқеаҳо дар асари журналистӣ, қисмҳои таркибии сюжети асарҳои журналистӣ: экспозитсия (*дебочаи махсус*), ғиреҳбанди воқеа (*завязка*), инқишофи воқеа, иртифоъ ё авҷи воқеа (*қулминатсия*), душворихо (*перипетии*), ғиреҳкушои воқеа (*развязка*), мақтаъ (*хотима ё эпитог*), мақсаду мароми муаллиф дар асари журналистӣ ва тағйир ёфтани пайдарҳамии қисмҳои таркибии сюжети асар бояд маълумот дода шавад. Ба обуранги оҳангнокӣ, ҳиссӣ ва маъноии маводи асари журналистӣ, навъҳои маҷозии бадеӣ – маҷоз, ташбеҳ, тавсиф, метонимия, синекдоха, литота, муболиға, истиора дар асарҳои журналистӣ, мавқеи эвфемизмҳо дар асарҳои сиёсии журналистӣ, забони асарҳои журналистӣ, мавқеи «лид» дар асари журналистӣ, фарқи байни нутқи қаҳрамонҳо ва сухани муаллиф дар асари журналистӣ тавачҷӯх зоҳир намуда, мавқеи садо (*сухан, мусиқӣ ва мағалҳои гуногун*) дар радио, ҳолати бесадоӣ (*пауза*) ҳамчун воситаи пуртаъсиртарини баён, се ҷузъи таркибии тасвири телевизионӣ – рӯшноӣ, ранг, пластика (*ҳаракати мавзӯни тасвирҳо*)-ро баён кардан лозим аст. Дар зимни ин роҷеъ ба кадри телевизионӣ, моҳияти план (*андоза ё сохти тасвир*), ракурс (*нуқтаи навор*,

ҳолати дастгоҳи наворбардорӣ нисбат ба предмете, ки дар навор меояд ё объекти навор) ва ҳаракати дастгоҳи наворбардорӣ (камера) дар телевизион, дигар усулҳои забони экрани телевизион – таҳшин, тирашавӣ, экспозитсия (*низоми намоиш*)-и дугона, расфокусирувка, навъҳои монтажи ё бандубасти телевизионӣ – монтаж ё бандубасти дохиликадрӣ, монтаж ё бандубасти байникадрӣ, монтаж ё бандубасти механикӣ, монтаж ё бандубасти асоснок (*конструктивӣ*), бандубаст ё монтажи параллелӣ, бандубаст ё монтажи чапу чиллик (*якбора чандтарафа*), бандубаст ё монтажи ассостсиативӣ бояд маълумот дода шавад.

Касбҳои журналистӣ ниҳоят гуногун мебошанд. Аз ин рӯ ба гуногунии касбҳои журналистӣ бахшидани яке аз мавзӯҳои фанни «Муқаддимаи журналистика» ба мақсад мувофиқ аст. Мавзӯи мазкурро аз талаботҳои, ки ба журналистон пешниҳод мегарданд, шуруъ намуда, дар бораи ҷаҳонбинии илмии журналист, муҳим будани таҳсилоти олии журналистӣ – таҳсилоти олий ва бозомӯзии журналистӣ маълумот додан зарур аст. Ба таснифоти касбҳои журналистӣ вобаста ба ҷинсҳои журналистика – корманди рӯзномаву маҷаллаҳо (*ҳодимони наирияхҳои мухталиф ва агентӣҳои иттилоотӣ*), журналисти радио ва телевизион (*ҳодимони матбуоти электронӣ*); таснифоти касбҳои журналистӣ аз рӯи навъҳои журналистика – журналистони байналхалқӣ, журналистони сиёсӣ, аграрӣ, журналистони соҳаи фарҳанг, экология, шореҳони варзиш, журналистони соҳаи иқтисоду молия, соҳибкорӣ, соҳтмон, нақлиёт, санъат, маънавиёт ва зебӣ, журналистони тадқиқгар; таснифоти касбҳои журналистӣ аз рӯи жанрҳои муайяни журналистӣ – очеркнавис, фелетоннавис, мусоҳибанигор, шоумен; таснифоти касбҳои журналистӣ аз рӯи амалиёти технологияи матбуоти коммуникативӣ – репортёр, ходими адабӣ, муҳаррир, наттоқ, хабарнигор таваҷҷуҳ зоҳир бояд кард. Дар бораи фотожурналистика ҳамчун навъи махсуси фаъолияти касбии журналистӣ маълумот дода, умумият ва тафовути касбҳои журналистиро баён кардан зарур аст.

Ҳар як ҷинси журналистика хусусиятҳои ба худ хос дорад. Аз ин рӯ тарзи ташкили кор дар матбуот, радио ва телевизион гуногун мебошад. Мазӯи «Ташкили кор дар матбуот, радио ва телевизион» аз мавзӯҳои дигари фанни «Муқаддимаи журналистика» мебошад, ки дар он дар бораи коллективи истехсолино эҷодӣ дар ВАО, идора (*редаксия*)-и матбуоти даврӣ

сохтори комилхуқук, идора (*редаксия*) ҳамчун қисми таркибии ВАО-и электронӣ, заминаҳои моддию техникии дар ВАО – марказҳои таъбу нашр (*дар матбуот*) ва техникӣ (*дар радио ва телевизион*) бояд маълумот дода шавад. Зимни баёни мавзӯ дар бораи сармуҳаррир ва вазифаю масъулиятҳо ӯ, муассис ё ношир ва нақши он дар ташкили ВАО, ҳаёти таҳририя, шӯрои мушовара ва вазифаҳои онҳо, таъминоти моддию техникӣ ВАО, ба роҳ мондани сиёсати дарозмуддати ғоявию сиёсии нашрия, муовинони сармуҳаррир, вазифа ва масъулияти онҳо, вазифаю уҳдадорихои котиби масъул, мудирони шӯбаҳо, вазифа ва масъулияти онҳо маълумот ироа кардан зарур аст. Тайёр кардани логотип ҳамчун иқдоми аввалин барои таъсиси рӯзнома ё маҷаллаи нав бояд зикр карда шавад. Дар бораи саҳифабандӣ ва ороиши рӯзномаю маҷалла, наشري реклама ҳамчун омили муҳими пӯшондани хароҷоти чоп, забони нашрия ҳамчун омили муҳими ҷалб намудани таваҷҷуҳи хонанда, шиори нашрия ва самти фаъолияти он, даврӣ будани нашрия ҳамчун муҳимтарин омили хусусияти микдорӣ; навъҳои нашрия – асосӣ, иловагӣ, замимаи пагоҳирӯзӣ, бегоҳирӯзӣ, замимаи рӯзи шанбе ё якшанбе; андозаи нашрия, микдори саҳифаҳои нашрия, адади нашр, паҳн намудани нашрия ё маводи ВАО низ маълумот додан мумкин аст. Махсусияти ташкили кори радио ва телевизион, кумитаҳои радио ва телевизион ҳамчун мероси замони шӯравӣ, ҳаёти роҳбарикунандаи кумита ва ширкатҳои радио ва телевизион, офаридани матнҳои бадеӣ дар ВАО-и электронӣ ҳамчун вазифаи муҳими журналист, ҳадамоти сабти овоз дар радио, натоқӣ ҳамчун муҳимтарин касби журналисти радио, саридора ва идораҳои радио ва телевизион, ҳадамоти иттилоотӣ ва мавқеи он дар радио ва телевизион, ҳадамоти таъмини тасвир дар телевизион, масъулияти муҳаррир ва коргардон дар таъмини таносуби мазмун ва шакли барномаҳои телевизионӣ, фаъолияти продюсерӣ дар телевизион, барномасозӣ ва барномарезӣ дар радио ва телевизион, сервазифагии парда (*экран*)-и телевизион дар замони имрӯза, телевизионҳои кабелӣ ва моҳворагӣ, намоишдиҳии барномаҳои телевизионӣ тавассути компютер (*компьютеровидение*), графикаи компютерӣ дар барномаҳои телевизион, дурнамои рушди телевизион аз ҷумлаи маълумотҳои мебошанд, ки зимни баёни мавзӯи «Ташкили кор дар матбуот, радио ва телевизион» бояд ба самъи донишҷӯён расонда шаванд.

Мавзӯи «Меъёрҳои ҳуқуқӣ ва ахлоқии фаъолияти журналистӣ»-ро метавон аз сензура дар замони ҳокимияти шӯравӣ, нақши «Главлит» (*Сарраёсати муҳофизати сирри давлатӣ дар матбуоти назди Шӯрои вазирони ИЧШС*) дар ҷори намудани сензура аз болои ВАО шурӯъ намуд. Баъдан дар бораи қабули аввалин Қонуни «Матбуот ва дигар васоити ахбори омма» аз ҷониби Шӯрои Олии ИЧШС, ки як навъ роҳ ба сӯйи озодии ВАО буд, маълумот додан мумкин аст. Ҳамчунин муқаррароти Конститутсияи ҶТ ҳамчун кафили озодии сухан ва матбуот бояд зикр карда шаванд. Баъдан дар бораи дигар санадҳои меъёрию ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки озодии сухан ва матбуотро кафолат медиҳанд, аз ҷумла дар бораи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма» ва меъёрҳои ахлоқии фаъолияти журналистӣ дар Тоҷикистон изҳори ақида бояд кард.

Мавзӯи охиrho метавон ба таърихи мухтасари ташакули журналистикаи тоҷик бахшид. Дар ин мавзӯъ аввалан замина ва омилҳои пайдоиши журналистикаи тоҷик, пайдоиши матбуоти умумифорсӣ, таъсиси матбааҳои мусалмонӣ дар қаламрави Русия ва Осиёи Миёна, матбуоти сиёсии Осиёи Миёна, адабиёт ва матбуоти халқу кишварҳои дигар дар Бухоро, пайдоиши нашрияҳои ҷадид дар Осиёи Миёна, «Бухорои Шариф» ҳамчун нахустрӯзнамаи тоҷикии Осиёи Миёна, нашрияҳои Маҳмудхоҷаи Бехбудӣ, нашрияҳои дузабонаи Осиёи Миёнаро зикр намуда, баъдан роҷеъ ба Инқилоби Октябр ва матбуоти даврони нав, «Шӯълаи инқилоб» – нахустин ҳафтаномаи тоҷикии даврони нав, матбуоти Бухоро ва Бухорои Шарқӣ дар солҳои 20-уми садаи XX, «Овози тоҷик» ҳамчун нахустрӯзнамаи оммавии тоҷикӣ дар Самарқанд, «Бедории тоҷик» ҳамчун нахустин рӯзнамаи ҳукуматӣ дар Тоҷикистон, таъсиси нашриёт дар Тоҷикистон, таъсиси маркази иттилоотӣ дар Тоҷикистон, нахустмаҷаллаҳои даврони шӯравии тоҷик, таъсиси матбуоти ҷавонон ва бачагон дар Тоҷикистон, таъсиси радио дар Тоҷикистон, таъсиси телевизион дар Тоҷикистон, журналистикаи тоҷик дар солҳои 80-ум ва 90-уми асри XX ва журналистикаи замони истиқлол маълумот пешниҳод кардан мумкин аст.

IV. ҲУҚУҚ ВА АҲЛОҚИ ЖУРНАЛИСТӢ

ДАР БОРАИ БАЪЗЕ МЕЪЁРҲОИ ҲУҚУҚИИ ФАЪОЛИЯТИ ЖУРНАЛИСТӢ

Зимни фаъолияти ҳаррӯзаи худ журналист ҳамеша бо меъёрҳои ҳуқуқӣ сари қор мегирад. Дар шароити қунунӣ худӣ фаъолияти журналист низ ба дараҷаи зарурӣ ба низом дароварда шудааст ё, ба таъбири ҳуқуқшиносон, дар атрофи фаъолияти журналист заминаи қонунӣ ба вучуд оварда шудааст.

Дар даврае, ки ВАО зери «**роҳбарии ҳизби коммунист**» қарор дошт, дар шароити давлати тоталитарӣ¹ қонунгузори махсус дар соҳаи матбуот дар ҳақиқат вучуд надошт. Дар мамлакат ба ном «**ҳуқуқи телефонӣ**» ҳукмфармо буд: ҳама гуна дастуру супориши ҳар қадом роҳбари нисбатан соҳибмартабаю бонуфузи ҳизб, ки тавассути «**телефони болоӣ**» дода мешуд, ҳукми қонунро дошт ва бечуннучаро ё бидуни ягон ҳел муҳокимаю баррасӣ иҷро карда мешуд. Дар ИҶШС (СССР) сензураи саҳт ҳукмрон буд, ки аз тарафи ташкилоти тамоман махфӣ бо номи асроромези **Главлит**² (*Саридораи муҳофизати сирри давлатӣ дар матбуот дар назди Шӯрои Вазирони СССР*) ва филиалҳои он дар маҳалҳо, ки мувофиқан **обллит** (*Идораи муҳофизати сирри давлатӣ дар матбуот дар вилоятҳо*) номида мешуданд, амалӣ мегардид. Бидуни иҷозати маъмури сензура ё намояндаи Главлит, ки тавассути мӯҳр ва рақами махсус тасдиқ карда мешуд, ягон рӯнома ба таъб намерасид, ягон барномаи радио ва телевизион ба эфир дода намешуд. Қор ҳатто то ба чунин ҳолати хандахариш расида буд: журналистони телевизион ва радио маҷбур буданд, ки ба маъмури сензура «**мундариҷа**»-и

¹ Як шакли давлат аст, ки мақомоти назорати он ба тамоми ҷанбаҳои ҳаёти ҷамъият ба таври тоталӣ, яъне пурраву мутлақ ҳукмфармой мекунад ва амалан озодию ҳуқуқҳои конституциониро аз байн мебаранд.

² Главлит ё Главлит СССР шакли ихтисораи «**Главное управление по охране государственных тайн в печати при Совете Министров СССР – Саридораи муҳофизати сирри давлатӣ дар матбуот дар назди Шӯрои Вазирони СССР**».

мусоҳибаҳои ояндаи худро, ки дар эфири мустақим ба нақша гирифта мешуданд, пешниҳод намоянд, яъне пешакӣ фикр карда баровардан лозим меомад, ки меҳмон дар студия ба ин ё он савол бояд чӣ хел ҷавоб диҳад. Табиист, ки мансабдорони соҳаи журналистика таваккал карда бо идораи муктадири сензура муноқиша кардан намехостанд. Аз ин рӯ онҳо аз ҳама гуна барномаҳои, ки бадоҳатан пахш мегардиданд, даст кашиданро авло медонистанд, ба ибораи дигар, табиист, ки одамонро маҷбур мекарданд, ки аз рӯйи қоғаз гап зананд. Ҳамин тавр солиёни дароз дар шабакаҳои телевизионии кишвари паҳновари шӯроҳо пахши барномаҳо танҳо дар шакли сабти видеоӣ ба роҳ монда шуда буд, ки дар натиҷа ҳама чиз дар экран суфтаю ҳамвор ва дуруст карда нишон дода мешуд, ҳатто чизи дурӯғ ҳам.

Чунин ҳолат то соли 1990, то он вақте ки Шӯрои олии ИҶШС (СССР) Қонун «Дар бораи матбуот ва дигар васоити ахбори омма»-ро қабул намуд, давом кард. Баъди аз тарафи Шӯрои олии ИҶШС (СССР) қабул шудани Қонун «Дар бораи матбуот ва дигар васоити ахбори омма» худи ҳамон сол Шӯрои олии ҶШС Тоҷикистон низ яке аз аввалинҳо шуда бо ҳамин ном қонун қабул намуд. Дар даврони истиқлолият бо тақозои шароити замон ба ин ҳуҷҷат аз тарафи мақоми олии қонунбарори Ҷумҳурии Тоҷикистон якчанд маротиба тағйири иловаҳо ворид гардида, норасоии он бартараф карда шуд. Соли 2012 зарурати қабули қонуни нав ба миён омад. Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 12 декабри соли 2012 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма»-ро қабул намуд. Қонуни мазкур 28 феввали соли 2013 аз тарафи Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷонибдорӣ гардида, 19 марти соли 2013 аз тарафи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ карда шуд ва баъди интишори расмӣ дар матбуот мавриди амал қарор гирифт.

Принсипи асосии мавҷудияти ВАО дар давлати ҳуқуқбунёд озодии ахбори омма мебошад. Моддаи 30-юми боби дуюми Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки 6 ноябри соли 1994 дар асоси раъйпурсии умумихалқӣ қабул гардида буду 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2003 ва 22 майи соли 2016 ба он тағйири иловаҳо ворид карда шуда буд, ин принсипро дар

шакли хеле кӯтоҳу ихчам, ки дорои мазмуни васеъ мебошад, дарҷ намудааст: **«Ба ҳар кас озодии сухан, нашир, ҳуқуқи истифодаи воситаҳои ахбори кафолат дода мешавад... Сензураи давлатӣ ва таъқиб барои танқид манъ аст»**. Тавре дида мешавад, дар ин моддаи Конститутсия ба ҳар як шахрванд озодии ақида ва сухан ва ҳуқуқи озодона ҷустуҷӯ кардан, ба даст овардан, додан, интишор ва паҳн кардани иттилоъ бо ҳама гуна роҳи қонунӣ кафолат дода мешавад.

Дар байни кафолатҳои конститусионии озодии ахбори омма инчунин эътироф гардидани гуногунии идеологияро ном бурдан мумкин аст. Таҷрибаи тоталитарии гузашта собит намуд, ки озодии ахбори омма ва озодандешӣ (*плюрализм*)-и иттилоотӣ, ки ба он алоқаманд мебошад, бо монополизми идеологӣ, моноидеология (*якақидагӣ*)-и коммунистӣ, ки муддати дароз кишвари моро ба давлати тоталитарӣ табдил дода буд, номувофиқанд. Аз ин рӯ барои таъмини озодии ахбори омма моддаи 8-уми боби якуми Конститутсия аҳамияти ниҳоят муҳим дорад, ки дар он гуфта мешавад:

«Дар Тоҷикистон ҳаёти ҷамъиятӣ дар асоси равияҳои гуногуни сиёсӣ ва мафкуравӣ инкишоф меёбад.

Мафкураи ҳеч як ҳизб, иттиҳодияи ҷамъиятӣ, динӣ, ҳаракат ва гурӯҳе наметавонад ба ҳайси мафкураи давлатӣ эътироф шавад».

Ҳамчунин меъёрҳои, ки масъулияти шахсони мансабдорро барои пинҳон доштани *«маълумот дар бораи олудагии радиоактивӣ, химиявӣ, бактериологӣ ё дигар олудагиҳои барои ҳаёт ё саломати одамон ё муҳити зист ҳафзнок»* (Кодекси ҷиноятии ҚТ, моддаи 221) муқаррар менамоянд, ҳамчун кафолатҳои ҳуқуқии озодии ахбори омма баромад мекунанд. Дар замони садама дар нерӯгоҳи барқию атомии Чернобил чунин заминаи қонунӣ вучуд надошт ва ин ба ҳукуматдорон имкон дод, ки ҳаҷм ва оқубатҳои имконпазири фочеаро муддати зиёд пинҳон доранд. Бо вучуди ин баъди даҳ соли Чернобил ҳам харитаи боэътимоди захролудшавӣ интишор карда нашуд ва бояд гуфт, ки журналистон барои амалӣ гардидани ин ҳуқуқи қонунӣ худ ба таври бояду шояд истодагарӣ накарданд.

Ҳар як журналист моддаи 23-юми Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон **«Дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма»**-ро, ки ба ҳар як шахс барои ба даст овардани

иттилои аниқ ҳуқуқ додааст, ва моддаи 208-уми Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистонро, ки барои «ниҳон доштани иттилоъ оид ба ҳолатҳое, ки барои ҳаёт ва саломатии одамон хавнок мебошанд», ҷавогарии ҷиноиро пешбинӣ менамояд, бояд аз ёд донад. Агар журналист дар фаъолияти касбии худ бо чунин мансабдори ҳукумати ё роҳбари хоҷагии рӯ ба рӯ шавад, ки бо баҳонаи ҳифзи сирри давлатӣ факту далелҳои аз тарафи корхонаҳои саноатӣ ифлос шудани ҳаво, захираҳои об ва заминҳои киштро пинҳон медоранду ба аҳли ҷамъият дар бораи истехсолоти барои саломатии одамон ва муҳити зист зараровар иттилоъ додан намуноҳад, ўро бояд огоҳ намояд, ки барои вайрон кардани меъёрҳои Конститутсия ва қонунҳои давлате, ки дар он зиндагӣ доранду гӯё «ба манфиати он давлат хизмат мекунад», ҷавобгарии ҷиноӣ пешбинӣ гардидааст.

Ҳамчунин ба моддаи 40-уми боби дуюми Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки озодии эҷод ва ҳифзи моликияти зеҳнро пешбинӣ мекунад, ишорат менамоем:

«Ҳар кас ҳақ дорад озодонӣ дар ҳаёти фарҳангии ҷамъият, эҷоди бадеӣ, илмӣ ва техникӣ ширкат варзад, аз дастовардҳои онҳо истифода кунад.

Сарватҳои фарҳангӣ ва маънавиро давлат ҳимоя мекунад.

Моликияти зеҳнӣ дар ҳимояи қонун аст».

Шумо, журналстони азиз, низ барои эҷод кардан комилан озодед ва дар ин чода мувофиқи боварию эътимоди худ мулоҳиза меронед; ҳар чизе, ки шумо меофаред ё эҷод мекунед, танҳо ба худи шумо тааллуқ дорад. Вале он чизе, ки аз тарафи дигарон ё аз тарафи ҳамкасбони шумо офарида шудааст, дар ягон ҳолат аз они шумо буда (ё шуда) наметавонад: барои журналисти ҳалолкор на танҳо асардӯзӣ (плагиат)-и рӯйросту бевосита, балки шаклҳои бавоситаи иқтибсоварӣ: истифодаи мавзӯю образҳои бегона, муқоисаю «такрор»-и ақидаю ғояҳо, равиши сюжетҳое, ки маҳсули тахайюли дигар журналстони мебошанд, низ раво нест.

Дар Конститутсия муқаррароти асосии сохти давлатдорӣ инъикос гардидааст, вале ин ё он соҳаи фаъолияти ҳаёти ҷамъиятро қонунҳои дахлдори соҳавӣ ба таври муфассал танзим менамоянд. Журналистони ояндаро лозим аст, пеш аз он ки дар ин ё он мақоми ахбори омма ба фаъолият шурӯъ намоянд, Қонун «Дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои

ахбори омма»-ро бодикқат омӯзанд, бисёр моддаю муқаррароти онро ба монанди чадвали зарб аз ёд бидонанд.

Моддаи 1-уми Қонун «**Дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма**» муқаррароти умумиро дар бар гирифта, мафҳумҳои асосиро шарҳу эзоҳ медиҳад: *ахбори оммавӣ (иттилои оммавӣ) чист, ВАО чӣ маъно дорад ва маҳсулоти он аз чӣ иборат аст, редакция чист ва журналист кист?* Ҳамчунин истилоҳоти *агентҳои иттилоотӣ, ақида, аккредитатсия, матбаа, матбуоти даврӣ, муассис, ношир, паҳнкунандаи воситаи ахбори омма, раддия, редакцияи воситаҳои ахбори омма, сармуҳаррир (муҳаррир), сензура, ҷавоб* барин вожаю истилоҳот дар ин модда ба таври мухтасар шарҳ дода шудаанд.

Дар банди 1-и моддаи моддаи 3-юми Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «**Дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма**» озода будани матбуоти даврӣ ва дигар ВАО дар Тоҷикистон таъкид карда мешавад. Дар банди 2-юми ҳамин қонун ба ҳар шахс ҳуқуқи ҷустуҷӯ, дастрас ва паҳн намудани ахбор, изҳори ақида дар матбуоти даврӣ ва дар дигар ВАО дода шудааст. Дар банди 1-уми моддаи 7-ум гуфта мешавад ки: *«Шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ва шахсони ҳуқуқӣ мутобиқи тартиби муқаррарнамудаи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъсиси воситаҳои ахбори омма ҳуқуқ доранд»*. Ин маънои онро дорад, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба истиснои ҳолатҳои дар қонун пешбиникардашуда барои ҷустуҷӯ, ба даст овардан, истехсол ва интишори иттилои оммавӣ, таъсиси васоити ахбори омма, соҳибӣ кардан ба ВАО, паҳн намудани маводи васосити ахбори омма маҳдудият вучуд надорад.

Шумо рӯзнома баровардан мехоҳед, стансияи нави радио ё ширкати нави телевизионӣ кушодан мехоҳед, инро қонун дар ҳолати риоя кардани шартҳои пешбинишуда ба ҳар шахси хоҳишманд иҷозат додааст. Ин шартҳо аз чӣ иборат мебошанд? Дар ин бора дар боби дууми Қонун «**Дар бораи матбуот ва дигар ВАО**» сухан меравад. Дар ин боб дар бораи кихо ҳуқуқи таъсис додани муассисаи ВАО-ро доранд («шаҳрвандони ҚТ ва шахсони ҳуқуқӣ» – моддаи 7, банди 1), ба қайд гирифтани ВАО (моддаи 10, банди 1) барҳам додани ВАО он (моддаи 10, банди 4) чӣ тавр сурат мегирад, гуфта шудааст.

Фаъолияти ахбори омма танҳо бо қарори муассис ё аз тарафи суд қатъ гардида метавонад. Якчанд маротиба вайрон намудани моддаи 6-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма» барои қабули чунин қарор аз тарафи суд асос шуда метавонад. Моддаи мазкур «Роҳ надодан ба сӯистифода аз озодии сухан» ном дорад. Истифода бурдани ВАО барои «интишоори маълумоти дорои сирри давлатӣ» ё паҳн кардани «ахбори дигари бо қонун ҳифзшаванда» мувофиқи қонун манъ мебошад (бештар ҳамин химояи сирри давлатӣ барои мансабдорон ё роҳбарони хоҷагиҳо ҳамчун роҳи наҷот ба ҳисоб меравад. Онҳо бо баҳонаи химояи сирри давлатӣ маълумот дар бораи ифлос гардидани муҳити зист ва бисёр маълумотҳои дигарро, ки аҳли ҷомеа ва андозсупорандагон бояд дар бораи онҳо бидонанд, пинҳон медоранд).

Истифодаи ВАО барои даъват намудан ба ғасби ҳокимият, бо роҳи зӯрӣ сарнагун намудан ё дигар кардани соҳти конститусионӣ, содир намудани ҷиноят, барангехтани кинаю адовати наҷодӣ, миллию динӣ, ташвиқоти ҷанг, тарғиби зулму зӯрварӣ, фаъолияти террористӣ ва экстремистӣ, ҳалалдор кардани тамомияти арзӣ ва мустақилияти давлат манъ мебошад, ки ин нукта дар моддаи 6-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма» қайд шудааст.

Қонун вучуд дорад, вале на ҳар кадоми мо аз он ба таври воқеӣ истифода мебарем, зеро на ҳар кадоми мо муқаррароти қонунро хуб медонем.

Тибқи моддаи 6-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма» ҳамчунин паҳн кардани ахборе, ки «мавод ё предметҳои парнографиро таблиғ ташвиқ менамояд» мамнӯъ аст. Ба назар мерасад, ки ин тарзи баён ба баъзе ислоҳу тавзеҳот эҳтиёҷ дорад. Худ қазоват кунед: паҳн кардани маводи парнографӣ, парастии зӯрварӣ ва дуруштӣ мумкин нест, аммо магар ба вучуд овардани он мумкин аст? Албатта, вақте сухан дар бораи паҳн кардан ё ташвиқу таблиғи маводи парнографӣ меравад, пеш аз ҳама, навъҳои муҳими ВАО-и электронӣ – телевизион ва шабакаи интернет пеши назар меоянд, вале ин нукта ба матбуоти даврӣ низ дахл дошта метавонад.

Ба андешаи мо имрӯз зарурат пеш омадааст, ки ба сархати охири моддаи 6-и **Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма»** боз як илова ба таври аниқу дақиқ ворид карда шавад: *«Дар барномаҳои телевизионӣ, видеоӣ, синамо, дар филмҳои мустанад ва бадеӣ, ҳамчунин дар файлҳои иттилоотии компютерӣ тарғиби маводе, ки ба тасаввуроту ҳиссиёти норавшани одамон таъсир мекунад ё ба солимии равони онҳо таъсири манфӣ мерасонанд, манъ мебошад»*. Сухан дар бораи таъсири машхури психотропие меравад, ки мавҷуд будани он проблемаи ниҳоят ҷиддӣ ва найранги ниҳоят мушаххаси тарғиботӣ мебошад. Чунин таъсир ҳангоми намоиши филмҳо ба истилоҳ «кадри зиёдатии 25-ум» мебошад, ки онро бо чашм دیدан мумкин нест, вале ба тасаввуроту ҳиссиёт ба таври ҷиддӣ таъсир мекунад. Масалан, филми истехсоли Туркия «Ҳомиён», ки тамошои он аз тарафи мақомоти дахлор манъ гардид, дорои чунин хусусият мебошад ва манъ гардидани тамошои он аини муддао буд.

Дар хотир бояд дошт, ки моддаи 9-и боби дуюми **Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма»** мақоми муассис, редакция, сармуҳаррир (муҳаррир) ва ҳайати таҳририяро муайян мекунад, ҳукуку ухдадорихои онҳоро, ки дар низомномаи редакция (идораи ВАО) ё дар шартномаи байни муассис ва редакцияи ВАО онҳо басташуда дарҷ гардидаанд, мефаҳмонад.

Дар боби сеюм сухан дар бораи воситаҳои ахбори омма ва муносибати онҳо бо мақомоти давлатию ташкилотҳо меравад. Бандҳои 3-юм ва 5-уми моддаи 23-и боби мазкур мақомоти давлатӣ, ташкилотҳо ва роҳбарони онҳоро вазифадор менамоянд, ки иттилои таъчилюро, ки *«аҳамияти ҷамъиятӣ дошта, ба номгӯйи маълумоти дорои сирри давлатӣ»* ва дигар маълумоти бо қонун ҳифзшаванда шомил нест, бидуни таъхир ба намояндагони ВАО пешниҳод намоянд ва аз додани чунин маълумоти барои ҷамъият муфид саркашӣ накунад.

Ниҳоят дар ин ҷо зикри ду модда – модаҳои 11 ва 12-и **Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи реклама»**-ро муносиб медонем. Тибқи муқаррароти ин моддаҳо дар барномаҳои радио ва телевизионҳои давлатӣ, ки ҳамчун воситаи паҳн намудани реклама ба қайд гирифта нашудаанд, маводи рекламаи пулакӣ набояд аз 10 дарсади ҳаҷми барномаҳои шабонарӯзӣ ва дар дар

барномаҳои радио ва телевизионҳои ғайриҳукумати ки ҳамчун воситаи паҳн намудани реклама ба қайд гирифта нашудаанд, ҳаҷми рекламаи пулакӣ набояд аз 30 фоизи ҳаҷми барномаҳои шабонарӯзӣ зиёд бошад. Дар матбуоти давриё, ки ҳамчун воситаи махсуси паҳн намудани реклама ба қайд гирифта нашудааст, реклама набояд аз 25 фоизи ҳаҷми як шумораи нашрияи матбуоти даврӣ зиёд бошад. Дар матбуоти даврии ғайриҳукумати ҳаҷми реклама на зиёда аз 40 фоизи шумораи алоҳидаи нашрияи пешбинӣ мешавад. Редаксия (идораи ВАО) ҳуқуқ надорад, рекламаро дар шакли маводи иттилоотӣ, маводи редаксия ё маводи муаллиф пешниҳод кунад ва аз ин ҳисоб маблағ ба даст орад. Тавре маълум аст, журналисте, ки аз шахсони алоҳида ё аз ташкилоту муассисаҳо барои маводи навиштааш маблағ ё тухфа ба даст меорад, на танҳо меъёрҳои ахлоқӣ, балки меъёрҳои ҳуқуқиро низ вайрон мекунад.

Дар баъзе давлатҳои дунё бидуни аломатҳои рамзӣ паҳн намудани барномаҳои махсуси дорои хусусияти эротикӣ тавассути телевизион танҳо аз соати 23 то соати 4-и маҳаллӣ иҷозат дода шудааст, фуруши чаканаи маводи чопӣ ва электронии эротикӣ бошад, дар борҷомаҳои шаффофи мӯҳракдашуда ва дар чойҳои махсуси барои фуруши чунин мавод таъйиншуда ба роҳ монда шудааст, вале ахлоқ ва фарҳанги милливу исломии мо ба ин имкон намеридад.

Боби 4-уми Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма» «Ҳуқуқҳо, ӯҳдадорӣҳо ва аккредитатсияи журналист», боби 5-уми он «Ҳамкории байналмиллалӣ воситаҳои ахбори омма» ва боби 6-ум «Муқаррароти хотимаӣ»-ро дар бар мегирад. Ҳар як моддае, ки дар ин бобҳо оварда шудааст, барои фаъолияти ҳаррӯзаи ҳар як журналист аҳамияти муҳим дорад, вале азбаски шарҳи ҳамаи бобҳо дар доираи як мақола намегунҷад, мо низ аз он худдорӣ мекунем. Бовар дорем, ки журналистони оянда бо маълумоти аз аз ҷониби мо пешниҳодшуда қаноат накарда, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма» ро борҳо мутолиа хоҳанд кард. Дар ин мақола тавачҷӯҳи шуморо танҳо ба муҳимтарин муқаррароти ин қонун ҷалб хоҳем кард.

«Ҳар шахс ҳуқуқ дорад, ки тариқи воситаҳои ахбори омма дар бораи фаъолияти мақомоти давлатӣ ташкилотҳо ва

шахсони мансабдори онҳо иттилои аниқ ба даст орад», – гуфта мешавад дар банди 1-и моддаи 23. «Воситаҳои ахбори омма ҳуқуқи аз мақомоти давлатӣ, ташкилотҳо ва шахсони мансабдори онҳо тибқи тартиби муқаррарнамудаи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон гирифтани ахборро доранд. Мақомоти давлатӣ, ташкилотҳо ва шахсони мансабдори онҳо ба воситаҳои ахбори омма маълумоти зарурӣ дода, барои шинос шудан бо ҳуҷҷатҳо имконияти фароҳам меоранд», – омадааст дар банди 2-и ҳамин модда.

Ҳамчунин дар моддаи 33-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма» гуфта мешавад: *«Шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ барои риоя накардани қонуни мазкур мутобиқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд».*

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон 7 феввали соли 2009 «дар бораи воқунишии шахсони мансабдор ба маводҳои танқидӣ ва таҳлилии воситаҳои ахбори омма» таҳти рақами 622 фармон содир намуд. Ҳадафи содир гардидани фармони рақами 622 «мустаҳкам намудани интизоми иҷроия, баланд бардоштани нақши воситаҳои ахбори омма дар ҳаёти ҷамъиятию сиёсӣ ва иҷтимоию иқтисодии ҷомеа» буд. Дар ин фармон «фаъолияти воситаҳои ахбори омма, ки ба ҳамкориҳои созида ва самаранок бо вазорату идораҳо, ташкилоту муассисаҳо, мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ оид ба инъикоси ҷараёни дигаргунсозиҳои иҷтимоию иқтисодӣ дар мамлакат равона гардидааст», дасгирӣ карда шуда, роҳбарони вазорату идораҳо, ташкилоту муассисаҳо, мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ вазифадор карда шудаанд, ки бо мақсади воқуниш нишон додан «ба мулоҳизаҳои танқидӣ ва пешниҳодҳои, ки дар воситаҳои ахбори омма иброз мегарданд, дар мӯҳлатҳои тибқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон муқарраргардида тадбирҳои бетаъхирӣ мушаххас андешида, аз натиҷаи баррасии онҳо ба Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва воситаҳои ахбори оммаи дахлдор иттилоъ диҳанд» ва бо мақсади «саривақт хабардор намудани аҳоли аз ҷараёни иҷрои масъалаҳои дорои аҳамияти ҷамъиятӣ», – зикр гардидааст дар фармон, – аз «имконияти телевизион, радио, рӯзнома ва маҷаллаҳо» пурратар истифода бурда шавад.

Ҳамчунин аз фармони мазкур бармеояд, ки *«таъмини воқеият ва таъсирбахшии маводҳои танқидӣ ва таҳлилӣ»* бояд вазифаи асосии фаъолияти роҳбарони воситаҳои ахбори омма ба ҳисоб равад ва саривақт инъикоси қардани *«натичаҳои воқуниши ба маводҳои танқидию таҳлилӣ дар барномаҳои радио ва телевизион, саҳифаҳои рӯзнома ва маҷаллаҳо»* таъмин карда шавад.

Қаблан низ Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба рушди матбуот ва дигар ВАО-и озод, беҳтар гардидани дастрасии онҳо ба иттилоии расмӣ таваҷҷуҳи махсус зоҳир менамуд. Ба тасвиб расидани **Амри Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4 март соли 2005 дар бораи ташкил ва гузарондани нишастҳои матбуотӣ дар вазорату идораҳо, ташкилоту муассисаҳо ва мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ пас аз ҷамъбасти натиҷаҳои ҳар семоҳа** далели гуфтаҳои боло мебошад.

Зимни суҳанронии худ дар маҷлиси тантанавӣ бахшида ба 100-солагии матбуоти тоҷик низ Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон нақши воситаҳои ахбори оммаро дар ҳаёти ҷомеаи муосир бузург арзёбӣ намуда, таъсири амиқ ва муассири матбуот ва воситаҳои ахбори оммаро ба ташаккули афкори ҷомеа бори дигар таъкид намуд ва хотирнишон кард, ки *«ҳама гуна ҷомеаи демократӣ, алаҳхусус ҷомеаи кишварҳое, ки нав ба ин ҷода қадам гузоштаанд, ба воситаҳои ахбори омма ва фаъолияти нурсамари онҳо ниёзманд мебошанд»*, зеро ВАО ба афкори ҷомеа таъсир расонда, ба ҳалли мушкилоти мавҷуда фаъолона мусоидат карда метавонад. Президент ҳамчунин нақши ВАО-ро дар инъикоси масъалаҳои вобаста ба бунёди иншооту сохтмонҳои азим, ташкили ҳаёти нав ва масоили адабиву фарҳангӣ созанда ва пешоҳанг арзёбӣ намуд. Ба ақидаи президенти муҳтарам дар *«фаъолияти онҳое, ки худашон рӯзномаву маҷалла, агентии иттилоотӣ, шабакаи телевизион ё радио таъсис дода, қори онро мустақилона пеш мебаранд»*, унсурҳое мавҷуданд, ки ба *«пайравӣ қардану омӯختан»* сазоворанд.

Сардори давлат ҳадафи асосии ВАО-и ҳукуматӣ ва мустақилро *«хизмати содиқона ва софдилона ба манфиати халқу Ватан»* арзёбӣ намуда, аз он изҳори қаноатмандӣ намуд, ки *«воситаҳои ахбори омма ба минбари таҳлилу баррасии фарогири*

мушкилоти рӯз табдил ёфтаанд ва ба масъалаву мавзӯҳои даст мезананд, ки бояд аз ҷониби сохтору мақомоти гуногуни давлатӣ дар доираи ваколатҳои ҳал карда шаванд».

Дар бораи чараҳои иҷрои Фармони Президенти мамлакат «Дар бораи воқуниши шахсони мансабдор ба маводи танқидию таҳлилии воситаҳои ахбори омма» суҳан ронда сардори давлат аз он изҳори нигаронӣ кард, ки «*на ҳамаи мансабдорон танқиди воситаҳои ахбори оммаро дуруст қабул мекунанд ва на ҳамеша аз он хулоса бароварда, чиҳати ислоҳи камбудиву мушкилоти ҷойдошта тадбирҳои зарурӣ меандешанд. Баъзеҳо ҳатто ифшои камбудии ин ё он соҳа ё ҳолатҳои ҷудогонаи ҳаёти ҷомеаро танқиди шахсияти худ пиндошта, изҳори норизоият ва ранҷиш мекунанд*». Бар замми ин, афзуд сардори давлат «*воқуниши баъзе шахсони мансабдор ба маводи танқидиву таҳлилии воситаҳои ахбори омма ба ҷуз худсафедкунӣ ва бо чанд ҷумла аз сар соқит кардани масъала чизи бешиаре нест*». Яъне Президент талаб намуд, ки шаффофияти иттилоотии сохторҳои давлатӣ баланд бардошта шавад.

Дар ин мулоқоти созанда бо кормандони ВАО роҳбари давлат хотирнишон кард, ки «*танқид ҳамчун падидаи созанда яке аз омилҳои асосии рушди ҷомеа мебошад, зеро озодиҳои андеша, назари интиқодӣ ва таҳлилӣ ба далелу рӯйдодҳои ҷомеа боиси ошкор шудани нуқсу камбудии ва ислоҳу пешрафти фаъолияти ин ё он соҳа мегардад*». Ба пиндори сарвари давлат танқид ҳатто инсонро дигар карда ба рушду камали ӯ боис мешавад, вале танқид бояд «*на дар асоси фармоиш ё ғарази муайян*», балки бояд «*дар заминаи таҳлили ҷиддӣ ва далелҳои бозғатимод сурат гирад*».

Президент бо қаноатманди таъкид намуд, ки «*аз бисёр навиштаҳои рӯзноманигорон огоҳ*» асту «*онҳоро дар мавридҳои зарурӣ мавриди истифода*» низ қарор медиҳад. Дар баробари ин ӯ зикр кард, ки «*воситаҳои ахбори омма набояд аз ваколатҳои касбии худ сӯиштифода наоянд. Онҳо на бояд ба тамоюли низоъангезиву тафриқаандозӣ, сарфи назар кардан аз арзишҳои манфиатҳои миллӣ, таҳқиру тӯҳмати шахсиятҳои хизматқарда, тарғиби фаҳш ва дигар кирдорҳои ношоиста роҳ диҳанд*». Ӯ ҳамчунин рӯзноманигоронро даъват намуд, ки «*дар роияи*

муқаррароти қонунгузори мамлакат намуна бошанд». Ҳадафи асосии ташкили нишастҳои матбуотие, ки тибқи Амри Президент дар вазорату идораҳо, ташкилоту муассисаҳо ва мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ соле ду маротиба ва дар сурати ба миён омадани масъалаҳои қобили баррасии фаврӣ ба таври пайваста баргузор мегарданд, аз тарафи сардори давлат «таъмини дастрасии бештари воситаҳои ахбори омма ва шахравандони кишвар ба иттилооти расмӣ» арзёбӣ гардид.

Аз тарафи сарвари давлат зикр шуд, ки дар қонунгузори соҳа ҳолатҳои ба назар мерасанд, ки «дар доираҳои рӯзноманигорон ва кориносон боиси баҳсҳои доманадор» гардидаанд. Мубоҳисаҳо дар атрофи моддаҳои 135 ва 136-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистонро, ки тибқи онҳо рӯзноманигорон барои таҳқиру тухмат ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида мешаванд, Президент аз ҳамин қабил ҳолатҳо номид. Аз ин рӯ сардори давлат бо истифода аз ваколатҳои конститусионии худ пешниҳод кард, ки моддаҳои вобаста ба таҳқиру тухмат аз қонунгузори ҷиноятӣ ба қонунгузори граждани гузаронида шаванд. Вазорати адлия вазифадор карда шуд лоиҳаи санади меъриии ҳуқуқии дахлдорро вобаста ба ин масъала таҳия карда, ба Ҳукумат пешниҳод намояд.

Албатта, чунин суҳанҳои сардори давлат шояд барои бисёр кормандни ВАО чизи нав набуд, вале худ ифтиқори мурочиати роҳбари давлат ба ин мавзӯ аз ҷиддӣ будани проблема гувоҳӣ медиҳад. Албатта, давлат ё мақомоти давлатӣ ҳуқуқ доранд, баъзе маълумотро, ки сирри давлатӣ ё ҳарбӣ мебошанд, махфӣ нигоҳ доданд ва дар ин бора баҳсу мунозира кардан нашояд, дар баробари ин хоҳиши тоҷиронро низ дар мавриди нақушодани асрори тиҷорат дарк кардан мумкин аст. Вале тамоми маълумоте, ки журналист ба даст овардан мекӯшад, набояд ҳамеша ба сирри давлатӣ иртибот дошта бошад! Илова бар ин интишор намудани чунин маълумот вазифаи шахсони мансабдор низ ба ҳисоб меравад.

Ҳамзамон дар шароити кунунӣ бисёр журналистон ҳуқуқҳои худро хеле бад медонанд ва барои онҳо истодагарӣ карда наметавонанд. Дар бораи он ки аз тарафи шахсони мансабдори давлатӣ ба журналистон барои тайёр кардани мавод маълумоти зарурӣ пешниҳод карда намешавад, шикоятҳо

зиёданд, вале то ба ҳол ягон шахси мансабдор барои сарпечӣ кардан аз додани иттилоъ ба ҷавобгарӣ кашида нашудааст. Ин худ далели барои ҳуқуқҳои худ истодагарӣ накардани журналистон мебошад.

Дар Қонун дар бораи ВАО сабабҳои имконпазири аз додани иттилоъ даст кашидан ё ба таъхир андохтани додани додани иттилоъ эзоҳ дода шудааст, дар бораи ҳуқуқи шаҳрвандон ва ташкилоту созмонҳо барои ба таври оммавӣ рад кардани маълумоте, ки ба воқеият рост намеояд ё шаъну эътибори онҳоро паст мезанад, ҳамчунин ҳуқуқи ҷавобгардондан (пешниҳод намудани қайду шарҳҳои ҷавобӣ ба маводи интишорнамуда дар ВАО) низ суҳан меравад.

Мувофиқи **Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма»** журналист чунин ҳуқуқҳо дорад:

- ахборро ҷустуҷӯ, дастрас, таҳрир ва интишор намояд;
- вобаста ба иҷрои вазифаи журналистӣ бо шахсони мансабдор ҳамсӯҳбат шавад;
- ҳама гуна далелро, аз ҷумла бо истифода аз воситаҳои техникаи аудиовизуалӣ, асбобҳои кино ва аксбардор сабт намояд, ғайр аз маводҳое, ки қонун манъ кардааст;
- бо нишон додани шаҳодатномаи журналистӣ дар маҳалҳои махсус муҳофизатшавандаи офатҳои табиӣ, садама, маҳалҳои бетартибӣ ва ҷойҳои ҷамъшавии шаҳрвандон, инчунин дар маҳалҳое, ки дар онҳо вазъи ғавқуллода эълон шудааст, дар гирдиҳамой ва роҳпаймоӣҳо ҳузур дошта бошад;
- зимни санҷиши далелу ҳолатҳои вобаста ба маводи дастрасгардида ба мутахассисон муроҷиат намояд;
- аз навиштани маводи хилофи эътиқодаш даст кашад;
- иттилоъ ва маводи омоданамудаашро бо номи худ ва ё номи шартӣ (тахаллус) интишор намояд;
- барои royгон дастрас намудани иттилоъ тавассути дархости журналистӣ вобаста ба иҷрои вазифаҳои касбӣ ба ҳуҷҷатҳои расмӣ дастрасӣ дошта бошад;
- аз зери ахборе, ки мазмуни он, ба фикри ӯ, дар рафти таҳрири редаксиаи воситаи ахбори омма таҳриф шудааст, номашро гирад;
- оид ба нигоҳ доштани сирри муаллифӣ пешакӣ гуфтугӯ кунад;

Тавре мебинем, қонун хотирнишон менамояд, ки журналист метавонед асарҳои худро бо ному имзои воқеӣ, бо тахаллус ё бо имзои мустаор интишор намояд.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма» ҳамчунин уҳдадорихои журналистро шарҳу эзоҳ медиҳад, ки аз инҳо иборат мебошанд:

- оинномаи ғаъолияти редаксияи воситаҳои ахбори оммаро, ки бо вай муносибати меҳнатӣ дорад, риоя кунад, аз рӯйи нишондодҳои онҳо амал намояд;

- саҳеҳияти ахбори гирифтаашро санҷад;

- пеш аз нашр маводи мусоҳибаи омодакардаашро бо сарчашмаи он мувофиқа намояд;

- хоҳиши шахсонро, ки ахбор додаанд, дар бораи зикри муаллифиашон қонеъ қунонад, ба шарте ки ин хабар бори аввал интишор мешуда бошад;

- иҷрои супоришро, ки сармуҳаррир (муҳаррир) ё редаксияи воситаи ахбори омма додааст, рад намояд, ба шарте ки он муҳолифи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад;

- ҳуқуқу озодиҳо, манфиатҳои қонунии инсон ва шаҳрванд, ҳуқуқ ва манфиати қонунии ташкилотҳоро эҳтиром қунад;

- ҳангоми иҷрои вазифаи касбӣ шаҳодатнома ва ё дигар ҳуҷҷате, ки мансубияти ӯро ба воситаи ахбори омма тасдиқ менамояд, пешниҳод қунад;

- воситаҳои ахбори оммаро бо мақсади даҳолат қардан ба ҳаёти шахсӣ, дидаву дониста нашр қардани хабару маводи бардурӯғ, маълумотҳои тухмату таҳқиромез, ки шаъну шараф ва эътибори қорӣ шахсонӣ воқеӣ ва ҳуқуқиро паст мезананд, истифода набарад.

Давлат ба журналист ҳамчун шахсе, ки қарзи ҷамъиятиро адо менамояд, ҳимояи шаъну шараф, саломатӣ, ҳаёт ва молу амволашро қафолат медиҳад. Ҳамчунин қонун бо мақсади пинҳон қардан ва сохтакорӣ иттилоӣ дорӣ аҳамияти ҷамъиятӣ, дар шакли иттилоӣ муътамад интишор намудани миш-мишу овозаҳо, ҷамъоаврии иттилоъ ба манфиати шахсон ё ташкилотҳои бегона, ки васоити ахбори омма намебошанд, сӯистифодаи ҳуқуқҳои журналистро манъ менамояд. Ҳамчунин паҳн намудани иттилоъ бо мақсади бадном қардани ягон шахс бо аломатҳои истисноӣ ҷинсӣ, синну сол, мансубияти

нажодиву миллӣ, забон, муносибат ба дину мазҳаб, касб, чойи истиқомат ва кор, ҳамчунин дар иртибот ба ақидаи сиёсӣ манъ мебошад.

Муҳимтарин қисми ҳуқуқшиносӣ, ки ба заҳмати журналист иртибот дорад, ҳуқуқи муаллиф мебошад. Ҳангоме ки сухан дар бораи моликияти зеҳнӣ ва ҳуқуқҳои журналист мерафт, мо ин проблемаро ёдрас карда будем. Акнун шумо бояд ба мафҳуми копирайт шинос шавед. Дар картаҳои библиографии китобу мақолаҳои ояндаи шумо дар паҳлуи номи муаллиф аломати © гузошта хоҳад шуд. Аломати мазкур чунин маъно дорад, ки ҳуқуқҳои муаллиф барои нашри мавод на ба шахси дигар, балки маҳз ба шумо тааллуқ доранд – то он даме, ки шумо ин ҳуқуқҳоро ба студияи синамо (коностудия), нашриёт ё ба агенти бадеӣ нафурӯшед (надихед). Вале набояд фаромӯш кард, ки ҳуқуқи муаллифӣ (копирайт)-и дигар муаллифон низ ба андозаи ҳуқуқи муаллифии шумо дахлнопазир аст. Аз ин рӯ, ҳангоме ки шумо маводи дигаронро ҳамчун моли худ истифода бурданӣ мешавед, ҳаминро дар назар дошта бошед.

ДАР БОРАИ БАЪЗЕ МЕЪЁРҲОИ АҲЛОҚИИ ФАЪОЛИЯТИ ЖУРНАЛИСТӢ

Агар меъёрҳои ҳуқуқӣ маҷмӯи қоидаву иҷозатномаҳои умумихатмӣ аз тарафи давлат муқарраршуда ва тасдиқгардидае бошанд, ки муносибаҳои ҷамъиятиро ба танзим мебаронанд, маҳз **Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма»** заминаи ҳуқуқии фаъолияти журналистӣ мебошад. Вале ба ғайр аз қонун боз этика (одоби касб) мавҷуд аст. Этика ё одоби касб маҷмӯи қонунҳои наонавиштае мебошад, ки талаботи маънавию ахлоқӣ ва урфу одатҳои ҷамъиятро ба назар гирифта меъёрҳои ахлоқи инсонро ба танзим мебарорад.

Этикаи касбии журналист низ этикаи умумиинсонӣ мебошад, вале он нисбатан ҷиддио серталаб аст, зеро фаромӯш кардани принципҳои этикӣ баъзан барои журналист оқибатҳои хатарноки пешгӯинашаванда оварда метавонад. Дар шароити кунунӣ бисёр мақомоти ахбори оммаи кишварҳои хориҷӣ кодексҳои этикии худро доранд, ки ягон нафар аз қорамандони штатӣ ё муаллифони ғайриштатӣ ҳуқуқи вайрон кардани онҳоро надорад. Агар қораманди штатӣ чунин кодексҳои этикиро

вайрон кунад, фавран аз кор озод карда мешавад ва ӯ имкон надорад, ки барои аз кор озод гардиданаш аз болои роҳбарият шикоят кунад, агар муаллифони ғайриштатӣ чунин кодексҳоро вайрон кунанд, бидуни огоҳӣ ҳамкорӣ бо онҳо қатъ карда мешавад. Вактҳои охир як қатор ВАО-и ватании Россия низ кӯшиш ба харҷ дода истодаанд, то кодексҳои ахлоқии худро таҳияву қабул намоянд. Дар ҷумҳурии мо низ **Меъёрҳои ахлоқии фаъолияти журналистӣ дар Тоҷикистон** амал мекунад, ки аз 30 октябри соли 2009 қабул гардида, аз 17 банд иборатанд.

Дар **Меъёрҳои ахлоқии фаъолияти журналистӣ дар Тоҷикистон** ба масъалаҳои ҳақиқатнигорӣ, эҳтироми ҳуқуқи инсон, сарехияти ахбор, ҳифзи манбаъҳои иттилоъ, иффати миллӣ ва эҳтироми фарҳанги ғайр, эҳтироми ҳаёти шахсӣ, ҳифзи шаъну шараф ва эътибори шахс тавачҷуҳи махсус зоҳир карда шудааст. Аз ҷумла дар банди 9-уми **Меъёрҳои ахлоқии фаъолияти журналистӣ дар Тоҷикистон** зикр мешавад, ки: *«Поймол намудани ҳуқуқи шахс дар ВАО вобаста ба мансубияти наҷодӣ, миллӣ, мазҳабӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ ва ҷинсӣ раво нест»*. Дар банди 10-ум бошад, дар бораи худдорӣ кардани журналистон аз гузоришхое, ки ба ангешиш ёфтани *«таҷовузу хушунат, ранҷу куштор, инчунин дигар ҷиноятҳо»* боис мегарданд, сухан меравад. Ҳамчунин дар **Меъёрҳои ахлоқии фаъолияти журналистӣ дар Тоҷикистон** ба масъалаҳои ҷудо будани эҷодиёт аз тижорату реклама, асардӯзӣ (плагиат), тавачҷуҳи махсус зоҳир карда шуда, таъкид гардидааст, ки дар бораи ҳаёти шахсӣ бо роҳҳои ғайриқонунӣ чамъ овардани ҳар гуна маълумот ҷоиз нест.

Дар шакли умум ба журналистон барои риояи меъёрҳои ахлоқӣ (этиқӣ) чунин тавсия дода мешавад. Журналист дар қори эҷодии худ озод аст. Бо вучуди ин дар чунин ҳолат озодии касбии эҷоди журналист дараҷаи баланди масъулияти шахсӣ ва масъулияти ахлоқиро тақозо мекунад:

- дар назди ҷомеа;
- дар назди аудитория – хонандагон, шунавандагон ва бинандагон;
- дар назди қаҳрамонони асарҳои журналистӣ;
- дар назди коллективи журналистие, ки муаллифро намояндагӣ мекунад;
- дар назди худ.

Чунинанд ҳадду ҳудуди меъёрҳои этикие, ки ба журналист имкон медиҳанд, то оқибатҳои имконпазири иҷтимоии эҷодиёти худро дарк намояд, дар бораи тақдири қаҳрамони худ, дар бораи нуфӯзу обрӯи мақоми иттилоӣ оммавие, ки онро намоёндагӣ мекунад, дар бораи номи неки журналистии худ бепарво набошад.

Журналист ҳуқуқ надорад, ягон чизро аз хонандагони худ ё аз аудиторияи радио ва телевизион пинҳон кунад, вале ӯ бояд он хусусияту нишонаҳо ва ҷиҳатҳои махсусро, ки баъди интишор гардидани иттилоӣ аз ҷониби ӯ омодагардида боиси ба вучуд омадани обурангу тобишҳои манфӣ мешаванд ва оқубатҳои номатлуб ба бор меовананд, тасаввур карда тавонад. Масалан, вақте ки журналист дар бораи омода гардидани бетартибҳои оммавӣ ва дар бораи замону макони баргузории бетартибҳои оммавӣ иттилоъ медиҳад, магар ӯ ҳамчун иғвогаре, ки қисми дар мавқеи худ ноустувори одамонро барои иштирок кардан дар ин бетартибҳо таҳриқ медиҳад, баромад намекунад?

Ин ҷо сухан на дар бораи пинҳон ё махфӣ нигоҳ доштани иттилоӣ дорои аҳамияти ҷамъиятӣ, балки сухан дар бораи масъулияти ҷамъиятии журналист меравад, ки он ҳамчун масъулияти этикӣ (ахлоқӣ) дарк карда мешавад.

Миш-мишу овозаҳо ё тарве мегӯянд, «суханони занакҳои лаби об»-ро ҳамчун хабар паҳн кардан (чунин ҳолат дар баъзе васоити ахбори оммаи ватании мо ба назар мерасад) аз рӯи одоби касб (этика)-и журналистӣ нест. Ақидаи ягон шахс, хусусан ақидаи худро ҳамчун факти воқеӣ вонамуд карда интишор намудан низ аз рӯи одоби касб (этика)-и журналистӣ нест. Ҳамчун воситаи инъикоси ҳодисаҳои воқеият истифода бурдани сохтакорӣ дар радио ва телевизион аз рӯи этикаи (одоби касб)-и журналистӣ нест. Албатта, ҳамаи ин меъёрҳои этикаи касби журналистӣ ба масъалаи маҳорати касби журналистӣ низ алоқаи бевосита доранд. Тасодуфӣ нест, ки мегӯянд: Инсон хуб набояд бадахлоқ бошад. Ба монанди ҳамин журналисти дорои дараҷаи баланди касбӣ набояд меъёрҳои ахлоқ (этика)-и касби ро вайрон намояд.

Пас, журналисте, ки низоъҳои қавмӣ (этникӣ), ихтилофоти динӣ ва зиддиятҳои сиёсиро инъикос менамояд, то чӣ андоза бояд меъёрҳои одоброрӣ намояд?! Дар чунин ҳолатҳо гурӯҳи

калони одамонро озурдан ниҳоят осон аст ва хатои журналист дар ин маврид метавонад ниҳоят ислоҳнопазир бошад. Таърихи навтарини Тоҷикистони соҳибистиклол ва журналистикаи ватанию хоричӣ шоҳиди дахҳо чунин ҳодисаю воқеаҳо мебошад. Масалан, дар солҳои ҷанги шаҳрвандии Тоҷикистон (1992) дар ВАО-и муҳолифин тарафи муқобил «сияҳкор»-у «ғоратгар» номида шуда, ҳалокшудагони худӣ ҳамчун «шаҳидони гулгункафан» васфу ситоиш карда мешуданд, ки ин боиси хашму ғазаби қисми зиёди мардум мегардид. Ё, масалан, «мӯҳри журналистӣ»-е, ки дар муқоиса ба ҳодисаҳои ғоҷабори Чеченистон, Осетияи Шимолӣ, Абхазистон, Қарабоғи Кӯҳӣ «ба симои миллатҳои Қафқоз» гузошта шудааст, ба чӣ меарзад? Ё ин ки ҳангоме ки журналист масъалаҳои экологиро пайғирӣ намуда, оқубатҳои ифлосшавии муҳити зистро «ба таври зинда тасвир менамояд», бояд калимаю ибораҳоро дақиқона ва мӯшикофона чену баркаш намуда истифода барад, то дарду алами одамонро, ки дар натиҷаи ифлосшавии муҳити зист азият мекашанд, дучанд зиёд наамояд. Такрор ҳам шавад, бори дигар таъкид менамоем, ки ҳеҷ кас ба озодии суҳан ва ошкорбаёнӣ ҳамчун принципи асосӣ ва умдаи фаъолияти журналистӣ таарруз (қасди бад) намекунад. Бо вучуди ин иттилоъ мусбат ва манфӣ мешавад. Иттилои манфӣ низ ба вучуд доштан ҳуқуқ дорад. Қонун онро манъ намекунад, вале ҳангоми интишори иттилои манфӣ танҳо меъёрҳои ахлоқӣ (этиқӣ) ва шарафу вичдони инсонии журналсити касбӣ чӣ тавр ҳал кардани ин ихтилофро ба ӯ талқин менамоянд.

Агар шумо фикру ақидаи ягон касро иқтибос намуда сарчашмаи иттилоъ ё муаллифи ақидаро ном набаред аз рӯи одоб (этика) намебошад. Ба ҳаёти шахсӣ (фардӣ)-и қаҳрамонони асарҳои журналистӣ низ даҳолат кардан аз рӯи одоб (этика) нест. Ҳатто ихтиёран ба чунин даҳолат розӣ будани қаҳрамонон ҳам (агар дар бораи асари эҷодшаванда хабар надошта бошанд) на ҳамеша ба журналист ҳуқуқи маънавӣ медиҳад, ки ӯ «аз мағзи ноҳуни дигарон чирк кобад».

Журналист ба шаъну шарафи қаҳрамонони худ, ҳамчунин ба шаъну шарафи шахсии худ низ набояд бепарво бошад. Бояд дар бораи ин ё он шахс тавре нависад, ки агар баъд аз интишор гардидани мавод ягон вақт бо қаҳрамони худ вохӯрад, аз нигоҳ кардан ба рӯи ӯ шарм надорад. Аз ин рӯ, ҳангоме ки мо дар

бораи ин ё он шахс чизе навиштани мешавем, бояд ҳамеша кӯшиш намоем, ки худро ба ҷойи қаҳрамони асарамон тасаввур кунем, як бор санчида бинем: магар мо мехоҳем, он чизеро, ки дар бораи каси дигар навиштаем (гуфтаем), дар бораи худи мо нависанд (ё гӯянд)? Оё тобу тавони таҳаммул кардани чунин танқидро дорем? Дар ин маврид Пушкин барҳақ гуфта буд: журналистон «*метарсанд, ки худро дар назари омма бо бевҷудношию беинсофӣ, бадкирдорию бадрафторӣ, тамаъкорӣ ё башамиву беҳаёӣ наст зананд*».

Меъёрҳои ҳуқуқӣ ва ахлоқӣ, ҳамчунин маҳоратҳои касбии андӯхташуда ба ҳам мушобеҳанд, ҳамдигарро пурра мекунанд ва бештар ба ҳамдигар комилан мувофиқат менамояд. Чунинанд хусусиятҳои фаъолияти журналистӣ. Душворию нерӯ ва начобату нафосати касби журналистӣ низ дар ҳамин аст.

V. МУТБУОТИ МАҲАЛЛӢ

ВАЗЪ ВА ДУРНАМОИ МАТБУОТИ МАҲАЛЛӢ

(Чанд андеша дар хошияи омӯзиши сотсиологии матбуоти шаҳри Қўрғонтеппа)¹

Шаҳри Қўрғонтеппа маркази калонтарин вилояти чумхурӣ – Хатлон махсуб ёфта, дорои сохторҳои гуногуни иҷтимоиву фарҳангӣ мебошад. Аз ҷумла, дар ин шаҳр тамоми типҳои ВАО – нашрияи шаҳрии «Набзи Қўрғонтеппа», нашрияҳои вилоятии «Хатлон», «Новый Хатлон», «Дўстлик», бахшҳои Радио ва Телевизиони Раёсати телевизион ва радиои вилояти Хатлон, Корхонаи воҳиди давлатии «Матбааи вилояти Хатлон» фаъолият мекунанд, ки дар инъикоси ҳаёти иҷтимоии вилоят, баррасии масъалаҳои мубрами минтақа ва болобурди савияи иттилоотии мардум нақши муҳим доранд. Албатта, дар як мақола баррасӣ намудани фаъолияти ҳамаи ин муассисаҳои иттилоотӣ аз имкон дур аст. Бинобар ин мо кӯшиш мекунем, ки дар заминаи омӯзиши сотсиологӣ доир ба вазъи матбуоти даврии ин марказ маълумотҳо ироа намуда, муносибати худамонро ба онҳо муайян созем.

Собиқадортарин нашрияи ин шаҳр «Набзи Қўрғонтеппа» мебошад, ки соли 1931 бо номи «Ударник Вахшстроля» («Сохтмони зарбдори Вахш») таъсис ёфта, баъдтар бо номҳои «Болшевики Қўрғонтеппа», «Коммунисти Қўрғонтеппа», «Ифтихори Ватан» (нашрияи минтақавӣ барои якҷанд ноҳияи минтақайи Қўрғонтеппа) ба таъб расидааст. Аз соли 1998 бо номи «Набзи Қўрғонтеппа» ҳамчун нашрияи мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии ш. Қўрғонтеппа интишор мешавад.

Зимни шиносӣ бо фаъолияти нашрияи шаҳрии «Набзи Қўрғонтеппа» маълум гардид, ки фаъолияти нашрия то моҳи июли соли 2011 ба таври номунтазам ҷараён мегирифт ва дар як сол ҳамагӣ то 34 шумора ба таъб мерасид. Баъди сармуҳарири нашрияи «Набзи Қўрғонтеппа» таъйин гардидани Усмон Тўйчиев фаъолияти он ба таври мунтазам ба роҳ монда шуд. Барои мунтазам нашр гардидани рӯзнома аз тарафи мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии ш. Қўрғонтеппа дастгирии ҳамаҷониба эҳсос карда мешавад. Аз ҷумла, дар соли 2014 ба рӯзнома аз тарафи мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии ш. Қўрғонтеппа 56 ҳазор сомонӣ маблағгузорӣ карда шудааст.

¹ Ин мақола дар якҷоягӣ бо профессор Муродов М. Б. навишта шудааст.

Умуман, дар давоми дуҷоним соли охир маблағгузориҳои нашрия беш аз 20 ҳазор сомонӣ афзудааст ва идораи нашрия бо таҷҳизоти техникий ҳозиразамон, мизу курсӣ, ҷевонҳои идоравӣ таъмин гардидааст.

Нашрия бо теъдоди 1000 нусха дар формати А 3 дар ҳаҷми 4 саҳифа (дар ҷашну идҳо баъзан 8 саҳифа) ба таъб мерасад. Рӯзнома, асосан, ба тариқи обуна тавассути шартномаи департаменти давлатии Почтаи Тоҷик дар вилояти Хатлон ба муштариён расонида мешавад. Арзиши солонаи обунаи нашрия дар якҷоягӣ бо нархи хизматрасонии почта 45 (40+5) сомонӣ мебошад. Аз 1000 нафар обуначиён беш аз 100 нафарашон муштариёни ихтиёрианд. Айни ҳол дар нашрия 9 нафар кор мекунанд, ки 6 нафар корманди эҷодӣ ва 3 нафар корманди техникий мебошанд. Миёни кормандони нашрия танҳо 1 нафар ихтисоси журналистӣ дорад. Бо вучуди ин дар идораи рӯзнома то як андоза муҳити эҷодӣ фароҳам оварда шудааст. Рӯзнома, асосан, хусусияти ахборӣ дорад. Роҳбарият ва ҳайати эҷодиву техникий нашрия ҳамеша мекӯшанд, ки бо хонандагон робита дошта бошанд, мардуми шаҳр ва атрофи он рӯзноमारо меписанданд, ки ҳатто баъзе хонандагони доимӣ барои дастрасӣ ба шумораҳои навбатии он ба идораи нашрия муроҷиат мекунанд. Дар назди рӯзномаи маҳфили «Журналистони ҷавон» ҷаълият мекунад, ки аъзои он донишҷӯёни бахшҳои журналистика ва филологияи Донишгоҳи давлатии ш. Қӯрғонтеппа ба номи Носири Хисрав ва ҳавасмандони мактабҳои миёнаи таҳсилоти умумӣ мебошанд.

Дар ҷараёни сафари кории мо идораи рӯзнома аз бинои кӯҳнаву фарсудаи воқеъ дар кӯчаи Норинов 5 ба бинои нисбатан замонавии воқеъ дар кӯчаи Ваҳдат 33 мекӯчид. Бинои нав шароити нисбатан хубтар дорад. Аммо рӯзнома имкони пардохти ҳаққи калам надорад, ки боиси суст гардидани ҳамкориҳои муаллифони беруна, яқрании матолиб ва муносибат ба воқеиёти иҷтимоӣ гардидааст. Ин аст, ки бо вучуди баррасии проблемаҳои алоқаманд ба мақомоти дахлдор дар рӯзнома маводи танқидӣ камтар ба назар мерасад.

Камбудии ҷиддӣ он аст, ки ҷавонон ба касби журналистӣ чандон дилгарм нестанд. Онҳое, ки ба идораи нашрия ба кор меоянд (асосан, хатмкардагони шуъбаҳои журналистика ва факултети филологияи Донишгоҳи давлатии Қӯрғонтеппа ба

номи Носири Хисрав), ҳам аз чиҳати чаҳонбинӣ ҳам аз чиҳати сатҳи савияи эҷодӣ ва ҳам аз чиҳати малакаи кор бо васоити техникий замонавӣ заифанд, қобилияти ниҳоят паст доранд. Ин ҳолат ба он водор мекунад, ки ба омода намудани кадрҳои журналистӣ дар маркази вилояти Хатлон бояд таваҷҷуҳи махсус зоҳир карда шавад.

Дар шароити кунунӣ маоши кормандон чандон қонеъкунанда нест. Дар ин бора роҳбарияти нашрия ба мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии шаҳри Қўрғонтеппа расман мурочиат кардааст. Маблағи обунаи муштариёни «Набзи Қўрғонтеппа» – 40 ҳазор сомонӣ ва 56 ҳазор сомонии аз буҷаи ҳокимияти давлатии шаҳр ҷудогардида ва ҳамчунин маблағи ночизе, ки аз ҳисоби эҷопи эълонҳо ба даст меояд (ҳамагӣ 1 – 2 ҳазор сомонӣ), тамоми хароҷоти нашрияро пӯшонда наметавонад.

Ҳарчанд дар оянда имкони зиёд намудани теъдоди нашрия вучуд дорад, вале эҳсос мешавад, ки таваҷҷуҳи зиёди мардум ба рӯзномаҳои марказӣ то андозае ба пешрафти рӯзномаҳои маҳаллӣ ҳалал мерасонад.

Бо вучуди душвориҳо рӯзномаи шаҳрии «Набзи Қўрғонтеппа» ба таври мунтазам ҳафтае як маротиба чоп мешавад. Ҳайати эҷодиву техникий нашрия кӯшиш доранд, ки он дар фазои иттилотии маҳал мавқеи худро дошта бошад. Дар саҳифаҳои нашрия ба иҷрои Қонуни забон ва арҷ гузоштан ба анъанаҳои миллӣ, инчунин ба мазмуну мундариҷаи маводи ҷопӣ ва ба масъалаи ороишу дизайн таваҷҷуҳ зоҳир карда мешавад.

Зимнан, «Набзи Қўрғонтеппа» солҳои тӯлонӣ мактаби адабӣ ва журналистии минтақаи Вахш ба ҳисоб мерафт. Дар ташаккул ва инкишофи нашрия Мирсаид Миршакар, Насрулло Абдуллоев, Пирумқул Сатторӣ, Зухуриддин Сӯярӣ, Зариф Ибод саҳм гузоштаанд. Шоири халқии Тоҷикистон Мирсаид Миршакар соли 1932 сармуҳаррири нашрия буд. Кормандони эҷодиву техникий нашрияи «Набзи Қўрғонтеппа» бовар доранд, ки дар ояндаи наздик барои пешрафту инкишофи рӯзнома шароити бештар фароҳам меояд ва рӯзнома дар ҳаёти фарҳангиву маънавии ҷомеаи шаҳр саҳми боз ҳам бештар мегузорад.

«Хатлон» – нашрия мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилояти Хатлон буда, соли 1931 бо номи «Соҳтмони зарбдори Вахш» («Ударник Вахшстроля») таъсис ёфтааст.

Нашрия ҳафтае як маротиба бо теъдоди 10 500 нусха дар ҳаҷми 4 саҳифаи формати А 2 чоп мешавад. Бояд гуфт, ки дар давоми 5 соли охир теъдоди бештар аз 4 маротиба зиёд гардидааст. Бо зиёд гардидани маблағгузори имкони ҳафтае то 2 – 3 маротиба чоп намудани нашрия вучуд дорад ва барои ин нерӯи корӣ пурра кофӣ мебошад. Дар идораи рӯзнома барои ҳайати эҷодиву техникӣ шароити нисбатан хуби корӣ фароҳам оварда шудааст. Идораи нашрия бо техникаи замонавӣ – компютер, дастгоҳҳои аккосӣ, дастгоҳҳои сабти садои навтарин таъмин мебошад. Тибқи муқаррароти буҷет дар идораи нашрия 13 воҳиди корӣ мавҷуд аст, вале аз ҳисоби даромадҳои худӣ 14 нафари дигар ба кор ҷалб карда шудаанд. Кормандони рӯзномаи «Хатлон» бо музди маҳнат ва ҳаққи қалам таъмин мебошанд. Ба онҳо кӯмакпулӣ низ дода мешавад. Дар сурати зиёд гардидани адади нашри рӯзнома зиёд гардидани музди меҳнат ва ҳаққи қалам дар назар дошта шудааст. «Хатлон» дар пойтахт бо сифати баланд ба таъб мерасад. Проблемаи ягона саривақт ба обуначиён дастрас гардонидани рӯзнома мебошад. Ба хотири бо маводи иттилоотӣ таъмин намудани ноҳияҳои сарҳадӣ ва бо мақсади таъмини фазои иттилоотӣ аз ҳар як шумораи рӯзнома ба ноҳияҳои сарҳадии вилояти Хатлон аз 50 то 100 шумора ба таври ройгон фиристода мешавад. Идораи нашрия бо Донишгоҳи давлатии ба номи Носири Хисрави шаҳри Кӯрғонтеппа робитаи зич дорад. Дар назди идораи нашрия маҳфили «Рӯзноманигорони ҷавон» амал мекунад, ки аъзои ин маҳфил як навъ захираи кадрӣи рӯзномаро ташкил медиҳанд.

Проблемаҳои, ки рӯзнома мебардорад, аз тарафи мақомоти дахлдор пайгирӣ мешаванд. Дар рӯзнома ба маводи таҳлилию танқидӣ имтиёзи бештар дода мешавад. Муаллифони ин гуна мавод ҳаққи қалами зиёдтар мегиранд. Дар нашрия гӯшаи хонанда мавҷуд аст, ки дар он фикру ақидаи хонандагон нашр мешавад.

«Новый Хатлон» – нашрияи мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилояти Хатлон бо забони русӣ. Аз 1 майи соли 1944 ба таъб мерасад.

Нашрия ба таври муназзам ҳафтае як маротиба бо формати А 3 ва теъдоди 4 600 нусха нашр мешавад. Рӯзнома, аслан аз ҳисоби обуна интишор мегардад, аммо қисман аз ҳисоби Ҳукумати вилоят низ маблағгузорӣ мешавад. Кормандони эҷодии рӯзнома 6 нафар ва кормандони техникий он 8 нафар мебошанд, ки аз ин ҷумла, дар навоҳии вилояти Хатлон 2 нафар хабарнигор фаъолият мебаранд.

Идораи нашрия бо техникаи ҳозиразамон таъмин буда, барои кормандон шароити нисбатан хуби корӣ ба вучуд оварда шудааст. Ҳарчанд дар ҷумҳури мутахассисони русзабон камтаранд, вале имконияти эҷодию техникий нашрияи «Новый Хатлон» ба дараҷаест, ки дар ҳолати мавҷудияти маблағ чопи онро метавон ҳар рӯз ба роҳ монанд.

Умуман, дар идораи нашрияи «Новый Хатлон» муҳити солими эҷодӣ ба вучуд оварда шудааст. Дар байни сармуҳаррир ва кормандон муносибати хуби корӣ вучуд дорад.

«Дӯстлик» – нашрияи мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилояти Хатлон бо забони ўзбекӣ. Моҳе ду маротиба ва аҳёнан 3 маротиба дар ҳаҷми 8 саҳифа дар формати А 3 дар матбааи Кўрғонтеппа ва баъзан дар шаҳри Душанбе бо теъдоди 3 800 нусха ба таъъ мерасад. 6 нафар кормандони эҷодӣ ва 6 нафар кормандони техникий дорад. Дар навоҳии вилояти Хатлон се нафар муҳбирони нашрия фаъолият мебаранд. Асосан, аз тариқи обуна паҳн мешавад. Барои кормандони нашрия шароити қисман мусоиди эҷодӣ фароҳам оварда шудааст. Идораи нашрия аз рӯи имконият бо техникаи замонавӣ таъмин мебошад. Ба гуфти кормандон дар он усулҳои ҳавасмандкунӣ ҷой дорад ва ҳамаи кормандон воқеъбинона менависанд, бо тақозои шароит баъзан ба навоҳии вилоят ба сафарҳои хизматӣ фиристода мешаванд. Аксари кормандон ҳам дар ҷойи кор ва ҳам дар хона эҷод мекунанд ва дар пешрафти қори рӯзнома иштирок менамоянд ва дар сурати зарурат ба ҳамдигар ёрӣ мерасонанд. Қобилияти қордонӣ ва маҳорати эҷодии роҳбар ба онҳо писанд аст. Кормандони нашрия истифода аз технологияи муосирро аз омили пешрафти қор меҳисобанд. Дар муносибат ба касб ҳамаи кормандон масъулият ҳис мекунанд. Аз шабакаи интернет танҳо барои ба даст овардани иттилои наватарин истифода бурда мешавад. Пурсиш нишон дод, ки дар идораи нашрия ба шахсони қордону масъулиятшинос афзалият дода

мешудааст. Бо вучуди нокифоя будани маоши кормандон, аксар аз ғаъолияти худ дар нашрия розӣ мебошанд ва дар сурати пайдо намудани ҷойи кори беҳтар ҳам онҳо ҷойи кори худро тағйир додани нестанд, ки ин аз ҳисси баланди масъулиятшиносии эшон дарак медиҳад. Ба кормандони нашрия музди меҳнат дар вақташ пардохт карда мешавад. Пардохти маоши кормандон ҳам аз ҳисоби бучет ва қисман аз ҳисоби даромади дохилӣ низ ба роҳ монда шудааст. Муносибати кормандони нашрия дӯстона буда, кормандони нашрия ғаъолияти соҳибкорӣ надоранд, аммо онҳое, ки дар ноҳияҳои атрофи маркази вилоят истиқомат менамоянд, бо қитъаи замини наздиҳавлигӣ ва қитъаи замини президентӣ таъмин мебошанд. Омӯзиш нишон дод, ки дар нашрия, асосан, собиқадорон кор мекунанд, кадрҳои ҷавони журналистӣ, ки бо забони ўзбекӣ эҷод менамоянд, намерасад. Ин ҳолат проблемаи тарбияи кадрҳои журналистии ўзбекзабонро ба миён мегузорад, ки бояд мавриди таваҷҷуҳи роҳбарияти мақомоти ҳокимияти маҳаллӣ қарор гирад.

Омӯзиши вазъ ва ҳолати матбуоти шаҳри Қўрғонтеппа нишон дод, ки барои боз ҳам беҳтар намудани сифати нашрияҳо ба ҷанбаҳои касбӣ ва техникӣ бояд эътибор дод. Дар навбати аввал ҷунон ба назар мерасад, ки нашрияҳои даврӣ бо кормандони эҷодӣ таъминанд, ғаъолияти худро мунтазам идома медиҳанд, ҷараёни ҳаёти иҷтимоии шаҳру вилоятро инъикос менамоянд. Аммо моҳиятан ағлаби кормандони эҷодӣ собиқадорони солхўрдаанд, майли ҷавонон ба кори матбуот камтар аст, мундариҷаи нашрияҳо нисбатан яқин буда, дар инъикоси воқеаву рӯйдод, асосан, қолабҳои маъмулии журналистӣ истифода мешаванд. Аз тарафи дигар, шакл ва ороиши нашрияҳо чандон замонавӣ нест, зеро Қорхонаи воҳиди давлатии «Матбааи вилояти Хатлон» ба мушкilotи зиёд гирифта аст. Аз ҷумла, бинои матбаа таъмирталаб буда, дар он таҷҳизоти замонавӣ намерасад. Таҷҳизотҳои ҷопи рангау офсетӣ ба шароити замони имрӯза ҷавобгў нестанд. Дар матбаа имкони ҷопи китобу буклетҳо ва албомҳои ранга вучуд надорад. Дар ҷунин шароит дар матбаа тибқи шартнома рўзномаҳои 12 шаҳру навоҳии минтақаи Қўрғонтеппаи вилояти Халон, ҳамҷунин нашрияҳои вилоятии «Новый Хатлон», «Дўстлик» ва

«Ҳамрози халқ» – нашрияи Ҳизби халқии демократии вилояти Хатлон чоп мешаванд.

Матбаа аз ҷиҳати таъминоти кадрӣ камбудӣ надорад, дар он 13 нафар, аз ҷумла 8 нафар дар истехсолот кор мекунанд. Вале барои дар шароити замони имрӯз ба роҳ мондани кори матбаа дастгоҳҳои ҳозиразамони ҷопӣ заруранд. Соли 2013 аз тарафи мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилояти Хатлон ба матбаа ба маблағи 450 000 сомонӣ дастгоҳи нав харид карда шуд, ки айни замон мавриди истифода қарор дорад. Ин дастгоҳ махсус барои ҷопи газета мебошад. Агар як рӯзномаи дар формати А 2 дар ҳаҷми 4 саҳифа бо теъдоди 4 600 нусха дар матбаа ҷоп карда шавад, арзиши як донаи он тақрибан 20 дирам мешавад. Имкони ҷопи китобҳои бадеӣ ва дастурҳои илмӣ вучуд дошта бошад ҳам, мурочиат кам аст. Барои хариди дастгоҳҳои ҳозиразамон тақрибан 2 – 2,5 миллион сомонӣ маблағ лозим аст. Матбаа бо иқтисори феълиаш дар як соат то 8 ҳазор ва дар як шабонарӯз 40 – 50 ҳазор нусха рӯзнома ҷоп карда метавонад. Дар сурати бо таҷҳизоти замонавӣ таъмин гардидани матбаа ва зиёд гардидани иқтисори истехсолии он имкони зиёд намудани музди меҳнати кормандон ва таъсиси ҷойҳои нави корӣ вучуд дорад. Дар назар аст, ки дар оянда мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилояти Хатлон барои рушди соҳаи полиграфия дар вилоят маблағ ҷудо менамояд ва иқтисорӣ фаъолияти имконияти истехсолии матбаа боз ҳам беҳтар хоҳад шуд.

Боиси таассуф аст, ки аз тарафи соҳибкорони вилояти Хатлон ва шахри Қўрғонтеппа то имрӯз барои рушди соҳаи матбаа ягон ҳавасмандӣ ба назар намерасад, дар ҳоле, ки дар шаҳрҳои Душанбеу Хучанд даҳҳо матбааҳои хурди хусусӣ фаъолият намуда, барои рушди соҳаи таъбу нашр саҳми назаррас мегузоранд, дар вилояти Хатлон дар ин ҷода як навъ қарақат ба назар мерасад.

Дар рафти сафари хидматӣ ба мақсади муайян кардани мавқеи нашрияҳо бо хонандагони нашрияҳо пурсиш анҷом додем, ки аксари онҳоро ҷавонон – донишҷӯёни соли таваллудашон 1993, 1994 ва 1995 ташкил медоданд. Пурсиш маълум намуд, ки соқинони маҳаллӣ, асосан, нашрияҳои «Ҷумҳурият», «Садои мардум», «Народная газета», «Хатлон», «Адабиёт ва санъат», «СССР», «Оила», «Зан ва мард»,

«Омӯзгор», «Набзи Қўрғонтеппа» ва маҷаллаи «Бонувони Тоҷикистон»-ро медонистаанд. Ягон нафар аз пурсидашудагон номи нашрияҳои вилоятии русии «Новый Хатлон» ва ўзбекии «Дўстлик»-ро ҳатто зикр накардаанд.

Ба саволи «Қадам қормандони нашрияҳоро мешиносед?», пурсидашудагон номҳои Зоқирҷон Ҳасанов, Носирҷон Маъмурзода, Усмон Тўйчиев, Асқобиддини Суннатӣ, Сайёфи Мизроб, Хуршеди Атовулло (Ниёзов), Абдували Абдуваҳобов, Усмон Билолӣ, Сайвали Муродов, Соҳибназар Худойназаров, Лолаи Саидакбар, Наимов Қ., Ҳасани Муродиён, Маҳкамов А., Исоев Н., Ашўргул Солеҳова, Асалмо Сафарова, Баёзӣ, Вахшона, Шариф Мирак, Давлати Шоҳэътибор, Раҷаби Мирзо, Достиев А., Хурринисо Ализода, Абдуқодири Раҳимро номбар кардаанд.

Ба саволи «Қормандони нашрияҳо ҳақиқатнигоранд?», аз 20 нафар пурсидашудагон 13 нафар «ҳа», 4 нафар «намедонам» ва 3 нафар «не» ҷавоб додаанд.

Посуи саволи «Ба нашрия чӣ гуна баҳо медиҳед?» чунин буд: 18 нафар «хуб аст» ва 1 нафар «мадҳӣ аст» ҷавоб додаанд. 1 нафар аз ҷавоб додан худдорӣ кардааст.

Ба саволи «Дар нашрия маводи кӣ беҳтар аст?», 12 нафар «маводи журналистон», 5 нафар «маводи муҳбирон» ва 1 нафар «маводи муҳаққиқон» ҷавоб дода, 2 нафар аз ҷавоб додан худдорӣ кардаанд.

Ба савол дар бораи он ки «Ба нигоштаи қормандони нашрияҳо чӣ гуна баҳо медиҳед?», 6 нафар «ҳақиқатнигоранд», 11 нафар «хуб менависанд», 2 нафар «мавзӯҳои хангомавино баррасӣ мекунад» ҷавоб дода, 1 нафар аз ҷавоб додан худдорӣ кардааст.

Ба саволи дар бораи ин ки «Қадам мавзӯяхоро дар нашрия дидан меҳаҳед?», 6 нафар «сиёсӣ», 1 нафар «сиёсӣно иҷтимоӣ», 6 нафар «иҷтимоӣ», 2 нафар «фарҳангӣ», 1 нафар «варзишӣ» ҷавоб додаанд ва 6 нафар аз ҷавоб додан худдорӣ намудаанд.

Умуман, дар маркази вилояти Хатлон ба рушди матбуоти хусусӣ таваҷҷуҳи қам зоҳир қарда мешавад. Аз ин рӯ, рақобати солими эҷодӣ ҳам ба назар намерасад, ки ин як андоза ба пешрафти қори матбуот ҳалал мерасонад. Ба назари мо, пеш аз ҳама, мақомоти ҳоқимияти маҳаллӣ чиҳати рушди матбуот, аз қумла нашрияҳои хусусӣ бояд шароити мусоид фароҳам оварад,

зеро вучудияти ВАО-и мустақил низ яке аз талаботҳои ҷомеаи ҳуқуқбунёди дунявӣ ба ҳисоб рафта, ба пешрафту инкишофи ҷомеаи шахрвандӣ мусоидат менамояд.

МЕҲРОБ ҶУМЪАЕВ

Баъзе масъалаҳои забони матбуот

Зери назари
Шариф Комилзода

Мухаррир **Мурод Муродов**
Мухаррир техники **Ҷумъабой Кузиев**

Ба матбаа 29.07.2016 супурда шуд. Ба чоп 26.08.2016 имзо шуд.
Андозаи 60x841/16. Коғази офсет. Ҳуруфи адабӣ. Чопи офсет. Ҷузъи
чопии шартӣ 10. Ҷузъи нашрию ҳисобӣ 10.25. Адади нашр 200

Китоб дар чопхонаи ҶДММ «Аржанг» ба таъб расидааст
Ш. Душанбе, кӯчаи Ш. Ҳусейнзода 155